

AVRUPA'DA YAŞAYAN TÜRK VATANDAŞLARINDA AYRIMCILIK ALGISI: İSVİÇRE VE FRANSA ÖRNEĞİ

 Abdullah TANRIVERDİ^a

 Mustafa ULU^b

Öz

Bu çalışmada, İsviçre ve Fransa'da yaşayan Türk vatandaşlarının etnik köken ve Müslüman kimliklerine sahip olmalarının ayrımcılık algılarına etkisi temel problem olarak ele alınmaktadır. Bu problemin incelenebilmesi amacıyla çalışma grubu, kıyaslama yapılabilmesi için Batı Avrupa ülkeleri içerisinde ayrımcı tutumların öne çıktığı Fransa ve daha demokratik bir toplum yapısı olduğu düşünülen İsviçre'den seçilmiştir. Bu bağlamda söz konusu kişilerin dini aidiyet ve köken kimliklerinin ayrımcılık algılarına etkileri araştırılmaktadır. Konu hakkında ismi geçen iki ülkede yaşayan göçmenlerin algıları arasında mukayese yapılmaktadır. Bu bağlamda, bir yıl süre ile İsviçre'de TÜBİTAK desteğiyle araştırma ve katılımlı gözlem faaliyetlerinde bulunulmuştur. Çalışmada derinlemesine görüşmeler yapılarak daha zengin bir içeriğe ulaşılması amaçlandığından nitel araştırma yöntemi ve fenomenolojik araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırma amaçları doğrultusunda daha zengin veri içeriğine ulaşmak için amaçlı örneklem yönteminin alt stratejilerinden olan maksimum çeşitlilik örnekleme ve kartopu/zincir örnekleme stratejilerinden istifade edilmiştir. Araştırmada veri toplanırken yarı-yapılandırılmış görüşme formları kullanılmıştır. Bu bağlamda araştırmada belirlenen örneklem stratejileri doğrultusunda seçilen kişilerle mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Gerekli veri zenginliği sağlandığı düşünülen dek görüşmeler devam ettirilmiştir. Görüşmecilere ses kayıt cihazıyla kayıt yapılacağı ve kimlik bilgilerinin hiçbir şekilde açığa çıkarılmayacağı beyan edilmiştir. Mülakat öncesinde görüşme formunu incelemeleri talep edilmiştir. Gizliliğin korunması adına görüşmecilere anonim isimler verilmiştir. Bu kapsamda farklı sosyal tabakalardan 30'u Fransa (17 erkek 13 kadın), 25'i İsviçre (17 erkek 8 kadın), olmak üzere 55 kişi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ulaşılan veriler MAXQDA 24 paket programı ile kodlanmış ve içerik analizi yapılmıştır. Sonuçta görüşmecilerde genel anlamda ayrımcılık algısı olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu algılar ise iş hayatı, komşu

^a Sorumlu Yazar, Arş. Gör., Erciyes Üniversitesi, tanriverdi@erciyes.edu.tr

^b Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, mustafaulu@erciyes.edu.tr

ve arkadaşlık ilişkileri, eğitim, medya boyutları üzerinden tartışılmaktadır. Bahsi geçen boyutlarda başörtüsü ve dini pratiklere yönelik olumsuz tavrın ciddi boyutlara varabildiği görülmektedir. Bu doğrultuda, iş bulma konusunda isim ve dış görünüşün ciddi dezavantajlar oluşturabildiği, komşu ve arkadaş ilişkilerinin duruma göre değişkenlik arz ettiği, eğitim hayatında güçlü ayrımcılık tecrübeleri görüldüğü, medyanın İslam dinine yönelik önyargılı davranışlarının önemli dayanaklarından olduğu anlaşılmaktadır. Netice olarak ise İsviçre'deki katılımcılarda daha düşük düzeyde görülmekle birlikte her iki ülkedeki görüşmecilerin de ayrımcılık algıladıkları bulgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Din Psikolojisi, Ayrımcılık, Önyargı, Avrupa, Türk.

PERCEPTIONS OF DISCRIMINATION AMONG TURKISH CITIZENS LIVING IN EUROPE: A CASE STUDY IN SWITZERLAND AND FRANCE

Abstract

This study addresses the core issue of perceptions of discrimination and their relationship with religion among people of Turkish origin living in Switzerland and France. To examine this problem, the sample was selected from France, which was noted for its prominent discriminatory attitudes among Western European countries, and Switzerland, which was described as having a more democratic social structure. In this context, the study investigates the effects of religious affiliation and ethnic identity on perceptions of discrimination among these individuals, comparing the perceptions of immigrants living in the two countries. In this regard, one year of research and observation activities was conducted in Switzerland with the support of TÜBİTAK. A qualitative research method and phenomenological research design were employed to achieve richer content through in-depth interviews. To obtain a more comprehensive dataset aligned with the research objectives, maximum variation sampling, snowball/chain sampling strategies, and sub-strategies of purposive sampling were utilized. Semi-structured interview forms were used for data collection. In line with the determined sampling strategies, interviews were conducted with selected participants, and the process continued until sufficient data richness was achieved. Participants were informed that their interviews would be recorded using an audio device and that their identities would remain confidential. Before the interviews, participants were asked to review the interview form. To ensure confidentiality, participants were assigned anonymous names. In this context, interviews were conducted with 55 individuals from different social strata, including 30 participants from France (17 men and 13 women) and 25 from Switzerland (17 men and 8 women). The data obtained were coded and analyzed using the MAXQDA 24 software package. The findings reveal that almost all participants exhibit perceptions of

discrimination. These perceptions are discussed in dimensions such as employment, neighborly and friendship relations, education, and media.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Keywords: Psychology of Religion, Discrimination, Prejudice, Europe, Turk.

Giriş

Dünya Savaşları ve sonrası dönemde ortaya çıkan çatışmalar, ekonomik krizler, toplumsal ve kültürel problemler gibi etkiler, insan hareketliliğinin yoğunluğunda önemli bir artışa sebep olmuştur. Gittikçe artan bu ivmelenme nedeniyle bazı yazarlar tarafından 21. Yüzyıla “Göçler çağı” ismi verilmektedir (Castles & Miller, 2008; Haas vd., 2022). Afrika, Asya ve Güney Amerika’da bulunan bazı ülkelerin halkları içinde yaşadıkları toplumların problemlerinden ve ekonomik sıkıntılarından uzaklaşmak veya daha rahat bir hayata ulaşabilmek amacıyla Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerini tercih etmektedirler. Bunun yanında, son dönemde Suriyeliler örneğinde görülebileceği üzere Türkiye de çeşitli ülkelerden göç alan bir ülke konumuna gelmiştir.

Göçmenlerin gerek dini-kültürel farklılıkları gerekse gündelik yaşam alışkanlıklarının, gittikleri ülkelerin toplumsal yapılarıyla bağdaşmaması sebebiyle bazı önyargılar ortaya çıkabilmektedir. Söz konusu önyargılar ise ayrımcılığa dönüşme ve dışlayıcı yaklaşımlara yol açma potansiyeli taşımaktadır. Bu gerçekleştiğinde ise göçmenler farklı alanlarda dezavantajlı duruma düşebilmektedirler. Bu anlamda, dini ve etnik kökeninden dolayı bireylerin baskı, korku, endişe gibi duyguların etkisi altında kalarak psikolojik problemler yaşadıkları söylenebilir. Türkiye’den Avrupa’ya göç sonucunda farklı ülkelerde yaşayan Türk vatandaşları açısından da bu durum etkili olabilmektedir. Dolayısıyla, konunun bilimsel açıdan incelenmesi meselenin anlaşılması ve boyutlarına işaret edilmesi açısından katkı sağlayabilecektir.

Ayrımcılık ve din konusunda oldukça hacimli bir literatürün varlığı söz konusudur. Konuyla ilgili olarak oldukça geniş bir yelpaze bulunduğu söylenebilir. Bu çerçevede bütün literatüre işaret etmek mümkün olmasa da din psikolojisi alanında yapılmış bazı araştırmalara işaret etmek gerekmektedir.

Host Society’s Dislike of The Islamic Veil: The Role of Subtle Prejudice, Values, and Religion/ Ev Sahibi Toplumun İslami Peçeden Hoşlanmaması: Örtülü Önyargı, Değerler ve Dinin Rolü isimli araştırma Vassilis Saroglou vd.

(2009) tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırma, Müslüman kadınların İslami peçe takmasına yönelik tutumlarını incelemek için Belçikalı örnekleme örtük önyargı, dini tutumlar, değerler, etnosantrizm, tecrübeye açıklık ve kolektif kimlikler hususlarında uygulanan iki ayrı nicel çalışma neticesinde ortaya çıkmıştır. Çalışmalar sonucunda, katılımcıların çoğunun İslami peçeye karşı olumsuz tutumlarının; göçmenlere yönelik örtük önyargılar, etnik merkezcilik, güvenliğe ve güce atfedilen yüksek önem ve doğrudan din karşıtı tutumlardan kaynaklandığı ifade edilmektedir. Ayrıca, kendilerini dünya vatandaşı olarak tanımlayan kişilerle evrenselliği ve yardımseverliği destekleyen insanların, peçeden daha az rahatsız oldukları ve onu yasaklamaya daha az istekli oldukları anlaşılmaktadır (Saroglou vd., 2009a).

Ön Yargı ve Ayrımcılık Bağlamında İslamofobi: Dini-Sosyal Kimlikler Arası İlişkilerde Değişim ve Süreklilik isimli makale de konu açısından önem arz etmektedir. Asım Yapıcı ve Feyza Yapıcı tarafından gerçekleştirilen araştırmada İslamofobi olgusu ön yargı, stereotip ve ayrımcılık kavramları üzerinden tarihsel ve aktüel boyutlarıyla incelenmektedir. Sosyal kimlik ve gerçekçi çatışma teorilerine dayanan araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmaktadır. Yapılan analizler sonucunda, Müslümanlara yönelik ön yargıların İslâm dininin ilk yayılış döneminde başladığı belirtilmektedir. Çalışmaya göre, 11 Eylül sonrasında ise “terör” ile “İslâm” ve “Müslüman” kelimelerinin neredeyse eş anlamlı kullanılmaya başlandığı görülmekte ve bu tarihsel önyargılar sürekli güncellenerek yeniden üretilmektedir. Netice olarak, İslamofobi’nin sadece Müslümanlara yönelik önyargılardan ibaret olmayıp, aşağılama, hor görme, dışlama, ayrımcılık, yaşam hakkı vermeme, kısaca Müslümanları bütünüyle düşman görmeyi içerdiği belirtilmektedir (Yapıcı & Yapıcı, 2017).

Necmi Karşı tarafından kaleme alınan *İslamofobinin Psikolojik Olarak İncelenmesi* (2013) ve *İslamofobinin Müslüman Bireyler Üzerindeki Psikolojik Etkileri* (2022) isimli çalışmalarda öncelikle olgunun kavramsal çerçevesi ele alınmıştır. Ardından İslamofobinin sebeplerine değinilerek İslamofobik tepkilerin psikolojik kuramlar açısından incelenmesine geçilmiş ve davranışçılık, psikanaliz ve sosyal yapısalcı kuram açısından konuya izahlar getirilmiştir. Çalışma sonucunda farklı ülkelerdeki İslamofobik olayların Müslümanlarda korku, stres, ayrımcılığa uğrama, nefret edilme gibi baskı unsurlarına yol açtığı neticesine varılmaktadır.

Kenan Sevinç tarafından gerçekleştirilen *Batı’da İslamofobi ve Psikolojik Temelleri* isimli çalışmada Batılı bireylerin İslamofobi düzeyini

ölçmek amaçlanmıştır. ABD, Kanada, İngiltere, Fransa, Avusturya, Almanya, İsviçre gibi birçok Batılı ülkeden toplam 393 katılımcının yer aldığı araştırmada katılımcılara başta İslamofobi olmak üzere önyargı, siyasi yönelim ve ksenofobi gibi çeşitli konularda birçok ölçek uygulanmıştır. Araştırma sonucunda İslamofobinin psikolojik nedenleri arasında ilk sırada tehdit algısının yer aldığı anlaşılmaktadır. Tehdit algısının alt bileşenlerini ise Müslümanların şiddet ürettikleri, ekonomik kaynakları tüketecekleri, Batılı yaşam tarzı ve değerleri yok edecekleri yönündeki algılar oluşturmaktadır. Diğer nedenler arasında ise sağ siyasi görüşün yükselişi ve buna bağlı olarak da çokkültürlülüğün ortadan kalkmaya başlaması sonucunda Müslümanlara yönelen kültürel ırkçılık gösterilmektedir. Ayrıca araştırmaya göre, eğitim düzeyi düşük 18-24 yaş arası ve orta yaş üstü erkeklerin Müslümanlarla bir arada yaşamak istemeyen ana kitle olduğu görülmektedir (Sevinç, 2019).

Güven ve Sevinç (2024)’in *The Relationship of Attitudes toward Other Religious Groups with Perceived Islamophobia, Intergroup Contact, and Social Identity: A Study among Muslims Living in Western Countries* (Diğer Dini Gruplara Yönelik Tutumların Algılanan İslamofobi, Gruplararası Temas ve Sosyal Kimlikle İlişkisi: Batı Ülkelerinde Yaşayan Müslümanlar Arasında Bir Çalışma) adlı çalışması da araştırma açısından önem arz etmektedir. 18 - 55+ yaş aralığındaki çoğunluğu ABD, Birleşik Krallık, Almanya ve diğer Batı ülkelerinden 158 (93 erkek, %58,9; 65 kadın, %41,1) Müslüman katılımcıya “Social Identification Scale” (Sosyal Kimlik Ölçeği) ve “Perceived Islamophobia Scale” (Algılanan İslamofobi Ölçeği) uygulanmıştır. Sonuçta, Müslümanlar tarafından en olumlu değerlendirilen ve en sık temas kurulan grubun Katolikler olduğu belirlenmiştir. Diğer dini gruplara yönelik tutumların temas sıklığı ve temasın olumlu değerlendirilmesiyle ilişkili olduğu; algılanan İslamofobi ile sadece Yahudilere yönelik tutumlar ve bu grupla yapılan nitelikli iletişim arasında bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Bu çalışmada ise İsviçre ve Fransa’da ikamet eden Türk vatandaşlarının ayrımcılık algıları ve din ilişkisi konusu temel problem olarak ele alınmaktadır. Bu doğrultuda, İsviçre ve Fransa’daki Türklerin ayrımcılık ve İslamofobi tecrübelerini, bu tecrübelerle ilgili olarak oluşan algıları, eğitim, medya, iş hayatı, komşu ve arkadaşlık ilişkileri çerçevesinde incelenmektedir. Araştırmanın amacı, İsviçre’nin Fransa’ya komşu bölgeleri ve Fransa’nın Rhone-Alpes eyaletinin Haute-Savoie bölgesinde ikamet eden Müslüman-Türklerin ayrımcılık konusundaki algı ve tecrübelerini ortaya koymaktır. Bunun için, çalışma grubu kıyas yapabilmek amacıyla yoğun bir Türk nüfusa sahip olan Fransa ve komşu ülkesi olan İsviçre’den seçilmiştir.

Bu bağlamda, araştırma için bir yıl süre ile İsviçre’de TÜBİTAK desteğiyle araştırma ve katılımlı gözlem faaliyetlerinde bulunulmuştur. Verilerin toplanmasında nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desen kullanılmıştır. Çalışma grubunun seçilmesinde amaçlı örneklemin alt stratejileri olan maksimum çeşitlilik ve kartopu örnekleme teknikleri kullanılmıştır. Bu anlamda öncelikle kısa bir kavramsal çerçeve çizilecek, ardından da İsviçre ve Fransa’daki Türklerin durumu resmedilerek saha araştırması bölümüne geçilecektir.

A. Kavramsal Çerçeve

1. Önyargı

Önyargı kavramı, “olguları gözden geçirmeden, zamanından önce veya acele” verilen yargı yahut da “desteklenmemiş yargıya eşlik eden olumluluğun ya da olumsuzluğun mevcut duygusal niteliği”ne işaret etmektedir (Allport, 1966, s. 6). Güncel psikoloji literatürüne bakıldığında ise “başka bir kişiye veya gruba karşı, o kişi veya grupla herhangi bir deneyim yaşamadan önce oluşan olumsuz bir tutum”, “bir olay, insan, durum, vb. konusunda yeterli bilgiye sahip olmaksızın oluşturulan bir kanı veya tutum”, “ırk, etnik köken, din, cinsiyet, meslek, eğitim düzeyi vb. ile tanımlanan bir grubun üyelerine yönelik çoğunlukla olumsuz, düşmanca bir değerlendirme ve tutum” gibi çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır (Budak, 2017, s. 552; VandenBos, 2015, s. 822).

Sosyal psikoloji açısından bakıldığında 1930’lardan itibaren önyargı kavramının, özellikle ırk olgusu bağlamında ele alınmaya başlandığı görülmektedir (Richards, 2009, s. 181). Nitekim, G. W. Allport *The Nature of Prejudice* isimli eserinde ırk olgusunun II. Dünya Savaşı akabinde güçlenmeye başladığını belirtmektedir (1966, s. XV). Ona göre bu durumda dinin etkisinin zayıflamasının yanı sıra ırkın dış görünüş itibarıyla kolay ayırt edilmesi ve bazı ırkların daha aşağı olduğu yönündeki kurgu etkili olmaktadır. Irka odaklı olarak gruplararası bağlantıları anlamının problemli olduğuna dikkat çeken Allport, önyargının ekonomik istismar, korku ve saldırganlık duyguları, cinsel çatışmalar, toplumun yapısı gibi farklı bileşenleri olduğuna işaret etmektedir (1966, s. XVI). Mevcut araştırmalar ise bunlara ek olarak eğitim, din, fiziksel özellikler, meslek grubu vb. birçok alana doğru ilgisini genişletmiş haldedir (Chin, 2004 I-IV; Dovidio vd., 2005, 2010).

Böylece, sosyal psikoloji literatüründe önyargının bilişsel, duygusal ve davranışsal olarak üç farklı düzeyde ele alındığı görülmektedir (Dovidio vd., 2010, s. 5; Ulu, 2019, s. 26). Önyargılı tutumun, duygusal boyutunun

psikolojik açıdan önyargıya, bilişsel boyutunun kalıpyargıya, davranışsal boyutunun ise ayrımcılığa işaret ettiği anlaşılmaktadır (Bernstein vd., 2012, ss. 708-709; Ulu, 2019, s. 27). Bunlardan ayrımcılık boyutu, bir grubun belirli bir üyesine veya tamamına karşı gerçekleşebilirken, kalıpyargılar ve önyargılar içsel zihin fenomenleri olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, önyargı davranışa dönüşmesi sebebiyle ayrımcılıkta net olarak gözlenirken sadece duygusal veya bilişsel seviyede var olduğunda doğrudan gözlenememektedir (Dovidio vd., 2010, s. 10). Bu itibarla, önyargılı tutumun ayrımcılık olgusunun temelinde yer aldığı, buna ek olarak da duygusal ve bilişsel boyutları bulunduğunu söylemek mümkündür.

2. Kalıpyargı

Kalıpyargı (stereotip) kavramının önyargının bilişsel boyutu anlamında ilk defa Walter Lippmann (1922) tarafından kullanıldığı kabul edilmektedir. Terimin “bir zihinsel kategoriyle ilgili abartılmış düşünce”, “bir grubun tüm üyelerinin sahip olduğu düşünülen olumlu veya olumsuz özellikleri taşıyan bilişsel bir yapı”, “bir grup veya sosyal kategorinin üyelerinin nitelikleri ve özellikleri hakkında bir dizi bilişsel genelleme” gibi farklı tanımları mevcuttur (Allport, 1966, s. 191; Budak, 2017, s. 677; Lippman, 1998; VandenBos, 2015, s. 1031; Yapıcı, 2004, s. 9). Bu tanımlardan hareketle, kalıpyargının bir grubun kabulü yahut reddedilmesinde etkili olduğu, ayrıca algı ve düşüncenin oluşumunda rol oynadığını söylemek mümkündür (Allport, 1966, s. 192). Bu anlamda, kalıpyargıların bir grubun üyeleriyle karşılaşıldığında karar vermeyi hızlandırdıkları ve buna bağlı olarak bilişsel yükü rahatlatan bir işlev gördükleri anlaşılmaktadır.

Kalıpyargılar, bilişsel bir ön hazırlık temin ederek kendilerine uygun olan davranış ve göstergeleri anlamlandırma ve yargıda bulunma noktasında etkili olabilmektedir. Böylece kendileriyle uyumlu olan özelliklere dikkati odaklarken, bunun dışında kalan durumların fark edilememesine yol açabilmektedir (Jost & Hamilton, 2005, s. 210). Örneğin, kültürel kalıpyargılara dair Payne (2001) tarafından yapılan bir çalışmada, siyahilere dair kalıpyargıların etkileri görülmektedir. Silah gibi suç aletleri siyahilerde olduğunda, beyaz tenli katılımcıların beyazlarda bulunmasına nazaran daha kolay ayırt ettikleri ortaya konulmuştur. Benzer şekilde, etnik kalıpyargıların gücüne vurgu yapan Allport, bazı durumlardaki suçlamaların hoşlanmama tutumundan ötürü yapılabildiğine işaret etmektedir (1966, s. 196). Bundan dolayı da birbiriyle çelişik olan suçlamalar kalıpyargıya uygun bulunduğu için öne sürülebilmektedir.

Yine yapılan bazı çalışmalarda kalıpyargıların algı, yorum ve yargıları

etkileyerek ayrımcılığı teşvik ettikleri, bunun yanında, toplumlar arasında bulunan eşitsizlikleri meşrulaştırarak mevcut durumun sürdürülmesinde rol oynadıkları ifade edilmektedir. Bu durum kalıpyargıların *sistemi haklı çıkarma işlevi* olarak da adlandırılmaktadır (Eagly & Diekmann, 2005; Jost & Banaji, 1994; Jost & Hamilton, 2005, ss. 215-216). Bu çerçevede, dezavantajlı grupların avantajlı olanlara nispetle daha az yetkin veya daha düşük motivasyonlu olduğu şeklinde yorumlar yapılabilmektedir (Dovidio vd., 2010; Jost vd., 2004). Söz konusu kalıpyargılar, mevcut fırsat eşitsizlikleri ve iletişim mecralarındaki seçici haberlerle pekiştirilerek manipülasyonlara neden olabilmektedir. Sözelimi İyendar & Kinder(2010)'e göre Amerika'daki televizyon kanalları bu konuda belirgin bir rol oynamaktadır.

Bir başka açıdan bakıldığında kalıpyargıların, önyargılı olunan grup mensuplarının davranışlarına etki edebildiği öne sürülmektedir. Bu durumda, kendilerine karşı kalıpyargılar bulunan kişiler bunları doğrulayacak şekilde davranarak "kendini gerçekleştiren kehanet"lere yol açabilmektedirler (von Baeyer vd., 1981). Yapılan bazı araştırmalarda benzer şekilde dezavantajlı grup mensuplarının kendilerinin değeri ve baskın grupların üstünlükleri konusunda psikolojik bir ikilem hissettikleri, zaman zaman ise mevcut eşitsizliği kabullenip içselleştirdikleri ifade edilmektedir (Jost vd., 2002; Jost & Burgess, 2000). Bu durumda kültürel yapının ve medya araçlarının baskın grup lehine önyargılı olunan grupların kendilik algılarına da etkide bulunabildiğini ileri sürmek mümkündür. Böylece manipülatif bir yaklaşımla bireyler kendi gruplarına yönelik önyargıların meşru olduğunu onaylayabilmektedir.

Sonuç olarak kalıpyargıların, bir topluluğa yönelik algı, düşünce, duygu ve davranışlar üzerinde etkide bulunan güçlü bilişsel unsurlar oldukları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kalıpyargıların: (a) var olan bilginin belirli kısımlarına dikkati yönelttiği, (b) böylece değerlendirilmesini çarpıttığı, (c) bilginin hafızada kalış şeklini etkilediği, (d) yargıları ve ona bağlı fiilleri şekillendirdiği, (e) yeni bilgilerin yanlış değerlendirilmesinde etkili olan önkabuller oluşturduğu, (f) hedef kişilerin, algılayanın önyargılı beklentilerini tasdik eder biçimde davranmasında etkili olduğunu ifade etmek mümkündür (Jost & Hamilton, 2005, s. 210; Macrae & Bodenhausen, 2000).

3. Ayrımcılık

Ayrımcılık, önyargı araştırmalarının en önemli faktörleri arasında yer almaktadır (Bernstein vd., 2012, ss. 708-709; Ulu, 2019, s. 27). Tanımlara bakıldığında, "farklı etnik, dini, ulusal veya diğer grupların üyelerine farklı

muamele”, “önyargının davranışsal tezahürü olarak reddedilen grupların üyelerine yönelik olumsuz, düşmanca ve yaralayıcı muamele”, “belirli grup veya bireylerin belirli kaynaklara ulaşımını kısıtlama” gibi unsurların öne çıktığı anlaşılmaktadır (Budak, 2017, s. 98; VandenBos, 2015, s. 320). Bu tanımların ortak vurgusu ayrımcılığın, önyargıların etkisi altında gerçekleştirilen bir davranış olmasıdır. Dolayısıyla, Allport'un yaklaşımını da göz önünde bulundurarak ayrımcılığın bireyler ve gruplar arasında ayırım yapılarak, muamelede eşitsiz davranmaya işaret ettiği anlaşılabilmektedir (1966, s. 51). Bu durum belirli kişi veya grupların lehine işlerken diğerlerini mağdur edebilmektedir.

Ayrımcılığın iki yönünün öne çıktığı gözlemlenmektedir. Bir yandan, başka bir grubun aleyhine işleyen ve o grubu mağdur eden davranışları, diğer yandan bireyin üyesi olduğu topluluğun lehine olacak şekildeki davranışını ifade etmektedir. Dolayısıyla, ayrımcılıkta kişinin iç grubunun dışında kalan birey ve gruplara yönelik olumsuz bir davranış sergilediği gözlemlenebilmektedir. Söz konusu durumun nasıl ortaya çıktığını inceleyen Allport'a göre iç gruba yönelik iltimas dış grup önyargısına göre daha öncelikli olarak işlev görmektedir. Zira dış grupla olan çatışma durumlarının iç grup tarafgirliğini pekiştirdiği savunulsa da dış grup ile ilgili olarak ortaya çıkan çatışmalar olmadan da iç gruba yönelik iltimasçı tutum meydana gelebilmektedir (1966, s. 42). Dolayısıyla dış gruba yönelik negatif tutuma öncelikli olacak şekilde grup içi tarafgirliğin ortaya çıktığı ifade edilmektedir.

Ayrımcılık olgusu kişisel durumlarda görülebildiği gibi kültürel yahut kurumsal düzeyde de kendisini gösterebilmektedir. *Kurumsal ayrımcılık* denildiğinde toplumsal yapı içerisindeki bazı grupların hak ve özgürlüklerini meşru olmayan gerekçe ve şekillerle sınırlama durumuna işaret edilmektedir. Bu doğrultudaki yaklaşımlar, ayrımcı uygulamalar ve ideolojilere meşruiyet tanıyan bir zemin oluşturabilmektedir (Dovidio vd., 2010, s. 10). Bu zeminden beslenen kurumsal ayrımcılığın, birçok farklı sahada kendisini gösterebildiğinden bahsedilebilir. Bunlar arasında eğitim, istihdam, medya, ceza ve adalet sistemi gibi alanları örnek göstermek mümkündür (Feagin, 2006; Sidanius & Pratto, 1999; *Unequal Treatment*, 2003).

Ayrımcılığın diğer bir türü ise kültürel ayrımcılıktır. Kültürel ayrımcılık, bir kültür yapısının tarihi, dili ve davranışları gibi hususiyetleri içerisine sirayet etmiş olan bir önyargılı davranış biçimi olarak tarif edilebilir (Mora, 2008; Ünal, 2018). Dovidio vd.'ne göre kültürel ayrımcılık, “*Baskın bir grubun kültürel mirasının diğer gruplara göre üstün olduğuna dair inançların*

bireysel eylemler ya da kurumsal politikalarda yansıma bulması.” şeklindedir (2010, s. 11). Dolayısıyla onlara göre, kültürel ayrımcılıkta baskın toplumsal yapının dış grubun değerlerini belirlemesine kadar uzanabilecek bir iktidar ilişkisi meydana gelmektedir. Bu itibarla, kültürel ayrımcılık dayatmacı bir değer anlayışını da içerisinde barındırabilmektedir. Sonuç olarak, ayrımcılığın gerek bireysel düzeyde gerekse kültürel ve kurumsal seviyelerde görülebilen çok boyutlu bir önyargılı davranış olduğu anlaşılmaktadır.

B. Fransa ve İsviçre’de Yaşayan Türklerde Ayrımcılık ve Din İlişkisi

Türkiye farklı ülkelerden göç almakla birlikte aynı zamanda göç veren bir ülke konumundadır. Bu doğrultuda, Türkiye’den göçlerin önemli bir kısmı Batı Avrupa ülkelerine doğru gerçekleşmektedir. 2021 yılı T.C Dış İşleri Bakanlığı verilerine göre Batı Avrupa’da 5,5 milyon civarında Türkiye vatandaşı yaşamaktadır. Yoğunluk bakımından ilk sırada olan Almanya’da 2 milyon, ikinci sıradaki Fransa’da yaklaşık 700 bin, İsviçre’de ise 130 bin Türk vatandaşının yaşadığı belirtilmektedir (Çavuşoğlu, 2019; *Yurtdışında Yaşayan Türk Vatandaşları*, 2021). Fransa ulusal istatistik kurumu *Insee* ise 67 milyonluk ülkede 208 bin Türkün bulunduğunu belirtmektedir (*Répartition des étrangers par groupe de nationalités / Insee*, 2020). Bu rakamlar ilgili ülkenin vatandaşlığını elde eden kişileri kapsamamaktadır. İsviçre’nin resmi verilerine göre ülkenin toplam nüfusu 8,6 milyon iken ülkedeki Türk vatandaşı sayısı ise 68 bin olarak ifade edilmektedir (Office fédéral de la statistique, 2020). İsviçre’de bulunan Türk diasporası hakkındaki bir araştırmada ise 45 bini İsviçre vatandaşı olmuş 120 bin Türk’ün varlığından bahsedilmektedir (Haab vd., 2010, s. 34).

Müslümanların Fransa’da ayrımcılık tecrübelerini ele alan farklı araştırmalar olduğu görülmektedir. Söz gelimi, 2022 tarihli bir raporda, Fransa’da yabancıların göç üzerinden ülkeyi işgal ettikleri düşüncesini ifade eden “Le Grand Remplacement/Büyük Değişim” fikrinin “ksenofobik/yabancı düşmanı” yaklaşımların yaygınlaşmasına katkıda bulunduğu belirtilmektedir. Bunu doğrular mahiyette, Fransa’da Müslümanlara yönelik ayrımcı olayların (2019’a göre %32’lik artışla 2021’de 171 vaka), yükselişte olduğu aktarılmaktadır. Ayrıca, İslam’ı terörizmle eşdeğer gören, Müslümanların Fransız toplumuna uyum sağlamadığını ileri süren siyasi bakış açısının durumu daha da çetin bir hale getirdiği ifade edilmektedir (Ecri Report on France (sixth monitoring cycle), 2022, ss. 16-17). Veriler bu şekilde olmakla birlikte, Müslümanların kendilerine yapılan

ayrımcılıkları resmi anlamda şikâyet oranlarının oldukça düşük olduğu da belirtilmektedir (Lindemann & Stolz, 2022). Dolayısıyla, tecrübe edilen ayrımcılık düzeyinin resmi verilerden daha yüksek olması muhtemeldir. Bu durum ayrımcılığa maruz kalanların günlük hayatları içerisinde kimi problemlerle karşılaşmaları sonucunu doğurmaktadır.

Bu hususun en belirgin yaşandığı alanlardan birisinin ise istihdam sektörü olduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda iş hayatı ve ayrımcılığın sosyoekonomik sonuçları hakkında yapılmış çeşitli araştırmalar mevcuttur. Söz gelimi, Adida vd. (2010) tarafından yapılan bir araştırmada Müslümanların daha düşük gelir elde etme, Hristiyanların ise daha yüksek gelire ulaşma şanslarının daha fazla oluşu dikkat çekmektedir. Örneğin, özgeçmişlerin işe alınma açısından incelendiği araştırmalarda dini ayrımcılığın Fransa işgücü pazarında kuvvetli bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu hususta bilhassa Fransa’daki başörtülü kadınların büyük problemler yaşadığı ifade edilmektedir. Konuyla ilgili yapılan “*Les femmes musulmanes, elles sont pas des femmes? (Müslüman kadınlar, kadın değil mi?)*” adlı bir araştırmada başörtülü kadınların yaşadıkları sosyokültürel ve sosyoekonomik problemlerin farklı boyutları ortaya konulmaktadır. Fransa’daki feminist hareketlerin Müslüman kadınların haklarını savunmada herhangi bir girişimde bulunmamasını eleştiren çalışmaya göre, Fransa’daki feministlerin ayrımcılığa tepki göstermek bir yana kendilerinin de ayrımcı tavır ve tutumlar ortaya koydukları vurgulanmaktadır (Karimi, 2023). Genelde Müslümanlara yönelik tablo böyleyken özelde Türkleri hedef alan ayrımcı ve ırkçı eylemler de gözlemlenebilmektedir.

Avrupa’daki Türklerde karşılaşılan ayrımcılık durumu ile ilgili verilere bakıldığında psikolojik baskıların yanısıra fiziksel anlamdaki şiddete değin uzanan bir tablo göze çarpmaktadır. Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı’nın 2022 yılı raporunda, Avrupa’da bulunan Türklere karşı 316 farklı nefret eylemi meydana geldiği belirtilmektedir. Bunlar arasında, saldırı, tehdit, gösteri, Kür’an yakma, hayvan ölüsü atma, kundaqlama gibi durumları saymak mümkündür. Söz konusu saldırıların en yoğun olduğu ülkeler Almanya, Hollanda ve Fransa olarak ifade edilmektedir. 2018’de 174; 2019’da 253; 2020’de 389; 2021’de ise 316 Türk karşıtı saldırı raporlanmaktadır (NESAM, 2022). Yapılan araştırmalarda etnik yahut da dini anlamda dışlanan Türklerin ülkelerin halkları tarafından kimlik ve kültürel farklılıkları dolayısıyla potansiyel suçlu olarak görülmesi gibi etkenlerin bu durumu etkileyebileceği ifade edilmektedir (Koca, 2021, ss. 150-151).

İsviçre’de de Türk vatandaşlarına yönelik ayrımcı eylemlerin yükseliş gösterdiği yönünde araştırmalar mevcuttur. 11 Eylül olaylarının ardından halk, İslam ile terörü süratle ilişkilendirebilmekte ve Türk kökenli kişilerin de inançları dolayısıyla durumdan etkilenebildikleri aktarılmaktadır(Haab vd., 2010, s. 12). Bu durum üzerinde medyanın güçlü bir manipülatif rolü olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu doğrultuda Türklerde namus cinayeti, fanatik yaklaşımlar, düşük istihdam seviyeleri, rızasız evlilik vb. olumsuz imaj oluşturun ve halkı manipüle edebilecek haberlere yer verildiği görülmektedir. Bu durum ise ülkeye ekonomi başta olmak üzere farklı alanlarda yapılan katkıların yok sayılmasına yol açabilmektedir (Haab vd., 2010, ss. 12-13). Göle de medyanın konu hakkındaki güçlü rolüne dikkat çekmektedir. Ona göre, Müslümanlığın Avrupa değerleriyle uyumsuz olduğunu savunan Avrupa medyası, İslam’ın varlığına karşı adeta genel bir seferberlik durumu ilan etmiş durumdadır (2015, s. 37). Bu durum neticesinde Müslüman gruplar sevilmeyen gruplar olarak görülebilmektedir.

Nitekim İsviçre’deki yabancı gruplar üzerine yapılan bir çalışmada, en sevilmeyen grubun Araplar, ikincisinin ise Türkler olduğu ifade edilmektedir (Stolz, 2006, s. 559). Bu tutumun yansımalarını anlamak için Türklere yönelik olarak ülkede farklı zaman ve bölgelerde meydana gelen saldırıları hatırlamak mümkündür. Söz gelimi, Zürih şehrinde bulunan İsviçre Türk Toplumu (İTT) ile MÜSİAD İsviçre temsilciliğinin müşterek binalarına bomba konulmasını bunlar arasında saymak mümkündür. Uzun saatler süren çalışmalar neticesinde saldırı bertaraf edilebilmiştir (NESAM, 2022, s. 120). Her ne kadar bir can kaybı yaşanmasa da saldırı girişiminin tehdidin ulaştığı seviyeleri anlayabilmek açısından kritik bir önemde olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanında farklı alanlarda karşılaşılan ayrımcılık durumlarından da bahsedilebilir.

Gündelik hayatın farklı durumları içerisinde Türklere yönelik ayrımcılık yapıldığını gösteren çeşitli araştırmalar bulunmaktadır (Fibbi, 2005, s. 23). Mesela, iş başvurularında Türklere ayrımcılık uygulandığına yönelik olarak deneysel çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Fibbi vd., 2003, ss. 69-74). Yine, Türk vatandaşlarının eğitim düzeylerinin ortalamanın daha gerisinde olduğu bildirilmektedir. Söz konusu hususun ortaya çıkışında ise birey ve çevresinden kaynaklı sebeplerin yanında, okulda ve staj ararken karşılaşılan ayrımcılıkların da önemli bir rolü olduğu ifade edilmektedir (Haab vd., 2010, s. 53). Bütün bu problemlere karşın Türklerin ikinci kuşak bireylerinde eğitim düzeyinin daha yüksek bir seviyeye ulaştığı ifade edilmektedir. Ancak bu kuşağın, göç eden birinci kuşağa göre ayrımcılık ve düşmanlık algılarının daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Fibbi vd., 2015,

ss. 242-244). Bu konuda, eğitilmiş bireylerin daha fazla nitelik gerektiren işlerde ülkenin yerli halkı ile rekabet edebilmesi, bulundukları şartları, ortamı ve ülke sistemini daha iyi bilmeleri, daha iyi adaptasyon sağladıkları için eşit muamele beklentilerinin daha fazla olması gibi değerlendirmeler yapılabilir. Dolayısıyla ayrımcılık, kuşaklar arasındaki eğitim ve uyum gibi farklar karşısında dahi varlığını devam ettirebilmektedir.

C. Yöntem

Araştırmada karmaşık bir konunun incelenmesi ve derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilerek zengin bir içeriğe ulaşılması hedeflendiği için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bireylerin bir fenomenle ilgili müşterek tecrübelerini anlama noktasında oldukça uygun olduğu için fenomenolojik araştırma deseni tercih edilmiştir. Bu çerçevede, toplanan verilerden hareketle bütüncül bir betimleme yapılmaya gayret edilmiştir. Katılımcıların “neyi”, “nasıl” tecrübe ettikleri gösterilmeye çalışılmıştır (Creswell, 2016, s. 77).

Çalışma grubu belirlenirken araştırmanın hedefleri açısından amaçlı örneklem tekniğinden istifade edilmiştir. Araştırma amaçları doğrultusunda daha zengin veri içeriğine ulaşabilmek gayesiyle amaçlı örneklem tekniğinin alt bileşenlerinden olan maksimum çeşitlilik örneklemesi ve görüşülen kişilerden hareketle yeni kişilere ulaşmak hedeflendiğinden yine amaçlı örneklem tekniğinin altında yer alan kartopu/zincir örneklemesi stratejilerinden yararlanılmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2016, ss. 118-122). Bu kapsamda farklı sosyal tabakalardan 30'u Fransa (17 erkek 13 kadın), 25'i İsviçre (17 erkek 8 kadın), olmak üzere 55 kişi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Mülakatların yanı sıra dernekler, camiler, iş yerleri gibi mekânlarda, görüşmeler esnasında ve katılımcılarla bir araya gelinen farklı durumlarda gözlemler yapılmıştır. Bu bağlamda, yapılandırılmamış alan çalışması yapısı benimsenmiş ve katılımlı gözlem yaklaşımı kullanılmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 175). Bu kapsamda, herhangi bir sınırlama getirmeden içerden katılımlı gözlem yoluyla elden edilen veriler alan notları ile kayda geçirilerek araştırmacının yorum ve değerlendirmelerine katkı sağlamıştır.

Mülakatlar esnasında hem belli bir sınır çizmesi hem de esneklik sağlaması bakımından yarı-yapılandırılmış görüşme formu tercih edilmiştir (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 132). Bu bağlamda, belirlenen örneklem stratejileri doğrultusunda seçilen kişilerle mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Gerekli veri zenginliği sağlandığı düşünülen dek yapılan görüşmeler devam ettirilmiştir. Mülakatlar sırasında görüşmecilere ses kayıt cihazı ile kayıt

yapılacağı ve kimlik bilgilerinin hiçbir şekilde açığa çıkarılmayacağı bildirilmiştir. Mülakatlardan önce katılımcılardan görüşme formunu incelemeleri talep edilmiştir. Gizliliğin korunması adına görüşmecilere anonim isimler verilmiştir. Araştırma neticesinde ulaşılan veriler bilgisayar ortamında deşifre edilmiş MAXQDA 24 paket programı yoluyla kodlanmıştır. Deşifresi yapıp kavramsallaştırılan görüşmeler içerik analizi ile çözümlenmiştir. İçerik analizinde amaç, betimsel analizin ötesine geçerek bulguların derinlemesine ve sistematik olarak incelemesi sonucunda verileri açıklayacak kavramlara ve kavramsal ilişkilere ulaşmaktır. Böylece konuya ilişkin kalıpları, temaları, önyargıları ve anlamları belirlemek hedeflenmiştir (Baltacı, 2019, ss. 377-378; Krippendorff, 2004).

Araştırma yöntemi açısından bakıldığında nicel araştırmalardaki kadar kesin olmamakla birlikte nitel araştırmaların da kendisine özgü geçerlik ve güvenirlik yöntemleri söz konusu olmaktadır. Bu anlamda nitel araştırmalarda geçerlik, çeşitli aşamalardan geçirilerek ulaşılan bulguların doğru kabul edilebilmesi için araştırmacının kontrolüne işaret etmektedir. Güvenirlik ise farklı uzmanlar ve projeler tarafından araştırmacının yaklaşımının tutarlılığının onaylamalarını ifade etmektedir (Creswell, 2017, s. 201; Gibbs, 2008). Buna katkı sağlayacak şekilde nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirliğinin sağlanması konusunda uzun süreli etkileşim, derinlik odaklı veri toplama, çeşitleme, uzman incelemesi, katılımcı teyidi, ayrıntılı betimleme gibi stratejilerden bahsetmek mümkündür (Yıldırım & Şimşek, 2016, ss. 277-280). Çalışma gerçekleştirilirken bu husustaki çeşitli stratejilere başvurularak geçerlik ve güvenirlik sağlanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda, veri kaynaklarının çeşitlendirilmesi, derinlik odaklı veri toplama, katılımcı görüşü alma ve uzman incelemesi stratejilerinden yararlanılmıştır. Uzman incelemesi kapsamında Erciyes Üniversitesi ve Lausanne Üniversitesinden alanında yetkin isimlerin görüş ve katkıları ile çalışma desteklenmiştir.

1. Temel Araştırma Sorusu

- İsviçre/Fransa'daki Müslüman-Türklerin ayrımcılığa ve özelde İslamofobiye ilişkin algıları, düşünceleri, duyguları nasıldır ve bu durumların psiko-sosyal etkileri nelerdir?

2. Alt Araştırma Soruları:

- İsviçre/Fransa'da Müslüman olmaktan ötürü herhangi bir olumlu/olumsuz muameleye maruz kalmak söz konusu mudur?
- Ayrımcılık tecrübeleri gurbetçi Türklerin gündelik hayatlarını nasıl etkilemektedir?

- Medyada sunulan İslam anlayışının İsviçre/Fransa Türkleri açısından nasıl bir izdüşümü bulunmaktadır?
- Ayrımcılık konusundaki tecrübe ve algıları kendilerini psikolojik anlamda nasıl etkilemektedir?

3. Araştırmanın Sınırları

- Araştırma ve ulaşılan bulgular görüşme yapılan kişiler ile sınırlıdır. Dolayısıyla araştırma sonuçları değerlendirilirken bu örneklem grubu göz önünde bulundurulmalıdır.
- Araştırma, kesitseldir. Araştırmaya katılan kişilerin zaman içerisinde inanç, görüş ve davranışlarında değişiklikler olabileceği için araştırma mülakatların yapıldığı zaman aralığı ile sınırlıdır.
- Araştırma, amaçlı örneklem metoduyla erişilen 18 yaş üstü bireyler ile sınırlıdır.
- Araştırmanın bulguları araştırma sorularından hareketle ortaya koyulan görüşme sorularının ölçme kapasiteleri ile sınırlıdır.
- Araştırma bulguları görüşme yapılan kişilerin gerçek düşüncelerini ortaya koydukları varsayımı ile sınırlıdır.

D. Bulgular ve Yorum

1. Ayrımcılık ve Önyargı Tanım ve Algıları

Ayrımcılık konusunda görüşmecilerin ortaya koyduğu duygu ve düşünceleri daha sağlıklı bir şekilde analiz edip değerlendirebilmek için öncelikle kendilerinin ayrımcılık kavramından ne anladıklarını tespit edebilmek gerekmektedir. Bu çerçevede katılımcıların algılarında ayrımcılığın nasıl bir yeri olduğu, ona kaynaklık edebilecek bazı duygular ve ayrımcılık algılanması durumunda ortaya konulan davranış biçimlerinin dikkate alınması önem arz etmektedir.

Sanırım (ayrımcılığı) bir kişiyi herhangi bir konu için değerlendirirken o konuyla hiçbir alakası olmayan sebeplerden ötürü onu diğerlerinden ayırmak olarak tanımlardım... Mesele bu objektif gerçekleri insanları ayırtırmak bir şekilde birbirine düşürmek veya bir şekilde şiddete sürüklemek için ve günün sonunda bunu bence kendi siyasi veya maddi kazançları için yapan mekanizmalarda. Yoksa bunlar insanların çok temel itkileri. Ortadan kalkacak şeyler de değiller... Yani günün sonunda ait olmadığın yerde her zaman ayırtırılacaksın. Çok kaçınılmaz olduğunu düşünüyorum.... Ötekinden farklıysan, öteki seni ayırtıracak. Varlığı ile ayırtıracak zaten. Bir şey demesi yapmasına da gerek (yok). O sana baktığı anda, sen onun gözünde dönüştüğün halinle ayırtıyorsun. Kendini görmek istediğin, olduğuna inandığın insandan başka bir şeye

dönüşüyorsun. (Mahir – İsviçre - Psikolog).

Mahir'in konuya bakış açısı ayrımcılık konusunda temel bazı noktalara işaret etmektedir. Bu doğrultuda, insanın herhangi bir konuda değerlendirilirken durumdan bağımsız olan kişisel nitelikleri üzerinden hüküm verilmesi durumu olarak ayrımcılığı tanımlamaktadır. Bu anlamda, literal tanıma yakın bir tanım yapmaktadır (Budak, 2017, s. 98; VandenBos, 2015, s. 320). Söz konusu durumun insanın doğal yapısının bir parçası olduğuna işaret etmesinin anlamlı bir durum olarak değerlendirilebilmesi mümkündür. Zira insanın *kendini kayırma eğiliminin*, kalıpyargıların, önyargıların, sosyal etki vb.nin bir sonucu olarak kendi grubuyla bütünleşip dışta kalan kimse veya grupları ötekileştirmesi anlaşılabilir bir durumdur (Kağıtçıbaşı & Cemalcılar, 2016). Bununla birlikte, toplumsal yaşamın gerekleri çerçevesinde insanların bu duygularını kontrol altına alması ve bu durumun kendisini yönlendirmesine rasyonel düzeyde karşı çıkması gerekmektedir. Tersine olarak bu içsel zafiyetlerin manipüle edilmesi ise birçok ayrımcı eylemi ortaya çıkarabilmektedir.

Ayrımcılık bence kendini beğenmiş milletlerin kendinden daha küçük gördüğü küçümsediği insanlar(dan) kendini üstün görmesidir... ona farklı muamele etmesidir, diğerlerinden. Kendinden farklı görmesidir... Düşüncesine tahammül edememektir, budur. (Kartal – Fransa – İşçi)

Ayrımcılık yani, bireylerin veya grupları nasıl desem, gruplara karşı, onların fiillerine ya da algılarına mı desem, ayırt edici özelliklerine dayanarak genel muameleden, farklı olarak kötü muamele edilmesidir ayrımcılık. Mesela ben başörtülü bir kadını ve başörtülüym. Kadını ve Türk'üm. Soyadım da Türk olduğumu belli ediyor. Yani bu nasıl desem bugünkü yani buradaki nasıl desem... Toplumda. Çok büyük engeller yani bu saydıklarım. (Ecmel – İsviçre- Üniversite Öğrencisi).

Kartal ve Ecmel tarafından aktarıldığı üzere ayrımcı tavırlar ortaya çıktığında ise başkalarını hor görme, kendi grubunu üstün görme, diğerinin düşüncesine tahammül edememe, kötü muamelede bulunma, toplumsal hayatta çeşitli alanlarda engelleme gibi durumlara şahit olunabilmektedir. Dolayısıyla katılımcılar, ayrımcılığın gerek bireysel ilişkilerde gerekse toplumsal anlamda çeşitli deneyimlerden hareketle somut bir yapısı olduğu ifade etmekte ve tanımlarını bu doğrultuda yapabilmektedirler. Bu anlamda ayrımcılık ile görüşmeci tecrübeleri incelendiğinde bilgisizlik ve buna bağlı olarak oluşan korku duygusunun oluşturduğu önyargıların etkili olabildiği görülmektedir.

Ayrımcılık karşı tarafı bir önce bir korku meselesi var ayrımcılıkta ve karşı tarafı anlamı anlamamak veya karşı tarafın ne olduğunu bilmemek

ayrımcılık genelde o oradan kaynaklanıyor... (Efrahim – İsviçre – İş İnsanı)

Ayrımcılık benim için cahilliktir. Karşındakini bilmeyip önyargılarıyla aslında yani insanların yarattığı, toplumun yarattığı bir önyargı üzerinde insanları kötülemektir. Yabancıyı kötülemektir. Bilmediğinden korktuğu için bunu kötülemektir. Odur yani ayrımcılık. (İsmet – İsviçre – Psikolog)

Efrahim ve İsmet’in ayrı ayrı işaret ettikleri bir husus olan bilgi eksikliği veya cehalet durumu ayrımcılık konusunda insanların kalıp yargı ve önyargılar karşısındaki etkilendirme durumlarını ortaya koymaktadır. Bu anlamdaki bilgisizlik yahut da daha önce *Mahir* tarafından da ima edilen manipülatif ve çarpıtılmış bilginin ayrımcılık yapılan taraf için - burada Müslümanlar ve Türkler- hakkında negatif bir tablo çiziminde etkili olabileceğini söylemek mümkündür. Buna bağlı olarak bilinmeyene karşı korku veya korku unsuru olarak sunulana karşı geliştirilen tedirginlik, bireylerin kendilerini koruma ve hayatta kalma güdülerini harekete geçirebilmektedir (VandenBos, 2015, s. 601). Bu durum ise ayrımcılığa yol açan unsurlardan bir diğeri olabilmektedir. Ayrımcılık yapan kişiler açısından bu gibi açıklamalar getirilebilse de ayrımcılığa maruz kalanlar açısından ise temel problemlerden birisi bireyin kendisi olamaması veyahut da kendisi olmaktan dolayı rahatsız hissettirilmesi olarak ifade edilmektedir.

Ayrımcılık ne biliyor musun? Olduğun, bulunduğun yerde... kendini iyi, rahat hissetmemen. Düşündüğün gibi, olduğun gibi yaşayamaman. Kendini bir şekilde bazen zaman zaman gizlemeye çalışman. Gerek kültürel olsun. Gerek dini, inanç yönünden olsun. Budur ya... Fransızlar bu konuda daha farklı yani. Daha tutucu, daha. ayrıştırıcı mı diyelim artık, bilemiyorum da. yani hissettiriyor, hissettiriyor. (Hayrettin – Fransa – Şoför)

Ayrımcılık herkesin kendi ırkından, kendi dininden, kendi milletinden farklı göstermektir yani. Ayrımcılık budur. Onlardan değilsen sen bir hiçsin... (Zühtü – İsviçre – Emekli)

Ayrımcılık bana göre ayrımcılık her insanı, olduğu gibi kabul etmeme... kendisinden başkalarının yani varlığını kabul edememe. (Meriç – İsviçre – Din Görevlisi)

Ayrımcılık yaşayan kişiler açısından konu değerlendirildiğinde bireyin kendi olmaktan ötürü rahatsız ve huzursuz hissetmesi dikkat çekmektedir. Zira birey kendisi olduğunda toplumsal kabul görememekte, dışlanmakta veya daha kötüsü yok sayılabilmektedir. Bu durumdan kaçınmak için kişi ya kendisi kalarak bedel ödemekte yahut da kendisi olamamanın bedelini ödemektedir. Her iki durumda “kendisi olmak” durumundan kaynaklanan

olumsuz duygular psikolojik anlamda bireye zorluklar yaşatabilmektedir. Birey bunu gidermek adına kendi benliğini yok saydığına ise kendi kişiliğinden ödün vermesinden ötürü benlik yitimine uğrayabilmektedir (Fromm, 2017, s. 195). Tersî durumda ise toplumsal yapı tarafından ayrımcılığa uğrama tehlikesi ve tehdidi yaşamakta ve kendisini ortaya koyduğu durumlarda yaşanabilecek olumsuzluklar dolayısıyla kaygı ve anksiyete yaşayabilmektedir (Budak, 2017, s. 421). Dolayısıyla bazı ayrımcılık mağdurlarında bir tür “kendi olma fobisi” ortaya çıkabilmektedir. Bu durum ise bireyleri kendileri olmak ya da toplum tarafından kabul edilebilir olmak arasında bir ikilemde bırakmaktadır. Bu noktada toplumsal onay almanın bedeli, kendi kimlik ve kişiliğinden uzaklaşmak olabilmektedir. Söz konusu duyguların Fransa tarafında İsviçre’ye nazaran daha güçlü şekilde yaşandığı ve hissedildiği yorumunu yapmak mümkündür. Zira bu konudaki tecrübelerin Fransa tarafında daha yoğun yaşandığı görüşmeciler tarafından dile getirilmektedir. Bu görüş *Nagihan*’ın şu ifadeleri tarafından da desteklenmektedir.

Sonuçta İsviçreli birer biraz daha hani kibar yaklaşıyorlar. İçlerinde tam düşündüklerini bilmek biraz zor. Fransızlar biraz daha şey olarak tanınıyorlar hani. Yüzlerinden belli oluyor. Böyle pat küt söylüyorlar gibi biliniyor. İsviçreli birer biraz daha hani yumuşak. Hani nasıl desem. İçinden mesela bir şey düşünse bile onu tam pek yansıtmaz gibi. Daha çok saygı çerçevesini tutuyor. ... genel olarak öyle hissediliyor diyebilirim. (Nagihan – İsviçre – Üniversite Öğrencisi)

Netice olarak katılımcılar her ne kadar her iki ülkede de ayrımcılık ve önyargı tecrübesi yaşamış olsalar da Fransa tarafında daha yoğun bir ayrımcılık algısının varlığı kendisini göstermektedir. Bu konuda yapılan bir araştırmaya katılan Fransızların %76’sının etnik ayrımcılığın, %56’sının ise dini ayrımcılığın ülkede yaygın şekilde yapıldığını ifade etmesi anlamlı gözükmektedir (La discrimination dans l’Union européenne : Perceptions, expériences et attitudes, 2008, ss. 7, 16-17).

2. İş Hayatı

İş dünyasında gerek maddî çıkarların gerekse yoğun bir rekabın bulunması ayrımcılık algısının yüksek düzeyde hissedilmesini beraberinde getirebilmektedir. Bu anlamda yapılan görüşmelerin sonucunda yabancı olmanın belli ölçüde ayrımcılığı tetiklediği ancak bunun yanında Müslüman ve Türk olmanın bu tecrübelerin daha üst düzeyde yaşanmasına zemin teşkil edebildiği anlaşılmaktadır. Çalışılan iş yerinde yabancı olmak gerek İsviçre gerekse Fransa’daki katılımcılar açısından zorlu bir durum olarak tasvir edilmektedir.

Aynı işi yaparsın ama... İsviçre vatandaşı illa ki senden fazla kazanır. Yahut Avrupa vatandaşı senden fazla kazanır ... artık... ev bulmakta olsun, iş bulmakta olsun (zorluk çıkıyor)... seni alsa dahi normal sana diyelim ki 40 franc para ödeyecekse saat ücreti Sana 25-30 franc teklif ediyor. Çalışırsan buna çalış diyor... 80’ler 90’larda Lyon’a gittim, Fransa’ya gittim...bizim çevremizde insanlar vardı... ziyarete... sanki yani doldurmuşlar bir insanları 10-15 kişiyi böyle yatakları (küçükçük yere) sıkıştırmışlar böyle... modern bir kölelik gibi bir şey oluyor aslında... Bunu yaşayan çok (Kenan – İsviçre – İşçi)

Bir Fransız işçiyle bir yabancı işçi arasındaki farkları görebiliyorsun. Yabancı en ağır işlerde çalışırken Fransız’ı hiç kendini üzmeyen, sessiz, sakın böyle kendi kafasına böyle çalıştırabiliyor... seni en böyle zor işlerde, ezici işlerde veyahut da nasıl diyeyim insanı sinir stres edecek işlere verirken öbür tarafla öbür insan rahat bir şekilde çalışabiliyor mesela (Ziya – Fransa – İşçi)

Görüşmecilerin ortaya koyduğu üzere sunulan yaşam ve çalışma koşulları ile ücretler başta olmak üzere belirgin bir ayrımcılık tecrübesi kendisini gösterebilmektedir. Bu noktada yabancı olmaktan ötürü ev bulma ve iş bulma problemlerine ek olarak bulunan işlerde çalışma koşulları ve maaş konularında da dezavantajlı bir durum ortaya çıkabilmektedir. *Kenan’a* göre bahis konusu iş için alacağınız maaş yeterlilik düzeyinizden ziyade yabancı veya yerli olmanız itibara alınarak belirlenebilmektedir. İlgili ülkenin yerlisi olmamaktan dolayı iş bulmanın zor oluşu istenmeyen koşullarda çalışmayı kabul etmeye zorlayabilmektedir. Bu itibarla, *Ziya’nın* da ifade ettiği üzere açıkça görülen ayrımcı davranışlar sonucu ağır ve stresli işler yabancılara verilerek Fransız kökenli çalışanlara daha konforlu bir iş ortamı sunulabilmektedir. Gerek ücret gerekse çalışma şartlarında görülen ayrımcı tutumlar ise kişilerin istemedikleri ancak zorunlu olarak kabul ettikleri bir iş ortamında bulunmaları dolayısıyla psikolojik anlamda zorlayıcı bir sürece yol açabilmektedir. Fransa’daki işçilerin yakın geçmişteki durumlarını da örnek veren *Kenan’a* göre bir tür modern kölelik biçimi olarak görülebilecek bir durum ortaya çıkabilmektedir. Söz konusu durum Almanya ve Hollanda’da yapılan benzer çalışmaların bulguları tarafından da desteklenmektedir (Gökmen, 2010, s. 57; Özcan, 2019, ss. 103-118).

Bankada çalıştığımda... ekipte sadece ben yabancıydım... herkese bir fırsat sunmak için bu böyle bir işlem uyguluyoruz dedi. Bana aşağılayıcı geldi aslında... benim diplomam oraya çok çok fazlaydı... sürekli borçluymuş gibi hissettim. Borçluymuş gibi hissettiriyorlardı. Alakası yok... Fransa’dan gitme nedeni de buydu. Son damla buydu... Fransa’da da

hiçbir şeyimiz kalmayacak dedim. (Eymen – İsviçre – Hukukçu)

İş hayatıyla ilgili bir başka husus ise yeterliliklerinize bakılmaksızın yabancı olarak bir iş ortamı bulmaktan ötürü minnet borcu beklentisi oluşabilmesidir. *Eymen*'e göre bu noktada üstü kapalı bir aşağılama tavrı ortaya çıkabilmektedir. Bu durum ise kişilerin bulundukları ülkeye ait olma duygularına zarar vermektedir. Dolayısıyla kültürel köken olarak farklı olduklarını sürekli hisseden ve bunun dezavantajlarına maruz kalan bireyler daha özgür ve rahat hissettikleri ülkelere gitme arayışı içerisine girebilmektedirler. Buna bağlı olarak ise hayatının ilk yıllarını geçirdiği ülkeyi sevse dahi terk eden birçok insan bulunmaktadır. Konuyla ilgili olarak *La France, tu l'aimes mais tu la quittes: Enquête sur la diaspora française musulmane (Fransa, seviyorsun ama terk ediyorsun: Fransa'daki Müslüman Diasporası üzerine araştırma)* isimli güncel eser, birçok Müslümanın istekli olmamasına rağmen benzer sebeplerle Fransa'yı terk ettiklerini ortaya koymaktadır (Esteves vd., 2024). Bulunduğu ülkede bir Müslüman olarak gelecek umudu zarar gören veya bu umudu kaybeden birçok insan *Eymen*'in Fransa'dan İsviçre'ye yönelmesinde olduğu üzere farklı ülkelere doğru bir arayışa girebilmektedirler.

Yani net bir şekilde yabancıların burada yaşaması bir Türk'ün burada hani restoran açıp yaşaması, otel açıp yaşaması mümkün değil. Ne zaman mümkün? Sadece kendi soyumuzdan insanlar onu ayakta tutabilecek kapasitelerde ise o zaman olur... Herkes iflas ediyor. Türk ismi, Türk şeyi duyduğu zaman buralar kapıyı kapatır. Ama hiçbir zaman yüzüne karşı demezler. Biz size karşı değiliz. Ama biz sizi çok seviyoruz. Asıl çok iyi insanlarsınız. Yüzüne karşı söylemler böyle. Sadece arkadan (yapacaklarını yaparlar) (Zühtü – İsviçre – Emekli)

Kendi işini kurup müşteri bulma konusunda da önemli zorluklar ortaya çıkabilmektedir. Türk kökenli kimseler bu anlamda var oldukları sektörlerde kimliklerinden ötürü müşteri bulmakta zorluk çekebilmektedir. *Zühtü*'ye göre yine Türkiye kökenli kişiler müşteri olarak ilgili kişiye destek sağlamaz iseler bu kişiler kolaylıkla iflas edebilmektedir. İsviçrelilerin Türklerle ilişkileri açısından ikircikli bir tutumun varlığından bahseden *Zühtü*, güzel söylemler olmakla beraber eylemlerin olumsuz yönde olduğunu belirtmektedir. Böylesi riskli bir ticaret ortamı kişilerin kişisel bağımsızlıklarını kazanabilecekleri işletmeler kurma fikrinden uzak durmaları ve sosyoekonomik olarak statü atlamaları konusunda dolaylı bir cam tavan etkisi yapma potansiyeli taşımaktadır. Bu durumun dolaylı yoldan da olsa işveren olma fikrinden vazgeçip emsallerinden de az kazanan işçi konumunda kalmayı teşvik ettiğini düşünmek mümkündür.

İş hayatında en çok ayrımcılık algı ve tecrübesinin kendisini gösterdiği durum ise inanç ile ilgili meseleler olarak ifade edilmektedir. Katılımcılar genel anlamda başörtüsü ve ismin ayrımcılığa neden olabilen temel hususlardan olduğunu belirtmektedirler:

Biyoloji... laboratuvar tarafında olmayı düşündüğüm için sıkıntı çıkarılacağını düşünmüyorum yani açıkçası... mimarlık okumak isterdim mesela ya da ne bileyim ekonomi okumak isterdim. Yani rahat meslekler, güzel meslekler. Tesettürlü olarak... Mesela burada hukuk okuyan arkadaşlarımız var. Avukat olabilecekler mi? Hayır. Boşuna kürek çektiklerini düşünüyorum ben. Bu da çok acı aslında... yani sadece tesettür olarak değil. Erkekler de mesela iş bulma konusunda sıkıntı çekiyorlar. Çoğu kişi zaten ismini değiştiriyor... kimlikteki isimlerini ...daha fazla yani iş bulabilmek için. Daha kolaylıkla iş bulabilmek için. (Meymune – İsviçre- Üniversite Öğrencisi)

Mesela staj arıyorsun. İsmimden dolayı sorun olur mu? nasıl olacak? Bana nasıl tepki verecekler? ... Fransızlara karşı kendimi böyle bir savunma pozisyonunda hissediyorum. Böyle aşırı bir şeyim yok. Yani onu da abartmayayım... bir tehlike (hissi) tedirginlik hali var... Mesela bir iş başvurusunda... Size geri dönülüyor ve bunun da önemli bir sebebi isminiz olabiliyor... başörtülüler zaten Allah onların yardımcısı olsun. ...mesela bazıları test yapıyor. Hem başörtüsüz hem başörtülü bir şey gönderiyor... aynı CV farklı isimlerle... bakıyorlar eğer diğerini arıyorlarsa demek ki bir sorun var burada... Fransa'da birçok şirkete bu konuda birkaç kez ceza verdi... Avrupa Birliği ... Adalet divanı... kesinlikle Başörtülü kadınların iş bulması falan çok daha zor. (Fehmi – Fransa – Hukukçu)

İş ararken şöyle bir zorluk var... kadını sorun. İşte Müslüman Türk'üm ismim başka...sorun. Kapalıyım tamamen sorun... maddi olarak bir sıkıntı çekmediğim için... İstemiyor musunuz başörtülü? Hadi gidiyorum diyebiliyorum şu anda... arkadaşım... açıldı... kapanmaya karar verdi... yıllar sonra kapanıyorsan... sanki teröristleşiyorsun. Fikrin zikrin böyle bir saçmalıyor öyle görüyorlar seni. Biraz da bunu provokasyon olarak da görüyorlar... gitmiş mesela O çok kötü şeylerle karşılaşmış... seni böyle bilmezdik. Kim senin aklını çeldi. İşte ne oldu sana? Sen de mi? Falan. Böyle saçma sapan şeylerle karşılaşmış. (Saniye – Fransa- Mühendis)

Başörtüsü ve isim meselesinin Fransa'daki tonu daha yüksek düzeyde olmakla birlikte iş hayatında önyargılı tutumların sıklıkla kendisini gösterdiği bir alan olduğu anlaşılmaktadır. İsviçre'de daha fazla alan olduğu ifade edilmekle birlikte başörtülü olarak çalışabilmek adına diğer insanlarla fazla temasa geçilmeyen mesleklerde bu şansın olduğunu belirtilmesi

dikkat çekmektedir. Bu noktadaki tutumun bizzat işletmenin kendi tutumunun bir yansıması olabileceği gibi müşterilerin önyargılarından çekinme sonucu da ortaya çıkabileceğini varsaymak mümkündür. Dolayısıyla işletme sahiplerinin istemesi durumunda dahi başörtülülerin çalışma ortamına alınması çok mümkün gözükmemektedir. Fransa'daki görüşmecilerin durumu açısından bakıldığında ise başörtülülerin daha zorlu şartlarda bulundukları gözlemlenmektedir. Fransız şirketlere Avrupa Adalet Divanı tarafından cezalar verilmiş olması oradaki şartların ağırlığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Bu konuda maddi anlamda rahat olan kişiler mecburiyet hissi yaşamamalarından ötürü talep edilen çalışma şartlarına karşı çıkabilmektedirler. Bununla birlikte, maddi gereksinimleri olan kişilerin inançları ve hayatını idame ettirme duyguları arasında bir sıkışmışlık içerisine girerek bunalım yaşama ihtimalleri artmaktadır. Bunun dışında daha önce başörtüsü takmayan kişilerin sonrasında kişisel tercihlerini değiştirerek tesettüre yönelmeleri ise en yüksek düzeyde tepki çeken olaylardan olmaktadır. Böyle davranan kişiler sanki bir terör örgütü mensubu olmuş gibi karşılanabilmekte ve çalışma ortamında ciddi bir ötekileştirme veya işini kaybetme riskiyle karşılaşabilmektedir. Yine konuyla ilgili farklı çalışmalarda da benzer sonuçlar ortaya koyulmaktadır (Gökmen, 2010; Kertechian & Swami, 2016; *Muslims in the European Union*, 2006; Özcan, 2019; Saroglou vd., 2009b). Hukuki anlamda bir zemin olmasa da çalışılan iş yerindeki yöneticiler bu noktada kişileri işlerinden dahi çıkarabilmektedir. Nitekim *Ecmel* bu husustan dolayı işini kaybeden bir arkadaşının benzer tecrübesini paylaşmaktadır:

Benim bir arkadaşım vardı... çalışıyordu ve başı açık bir kadındı. Ve bir gün başını kapatma arzusunu patronuna söyledi... bir üst müdür yani. Aynen müdürü. Müdürüne bunu söyledi ve müdürü şey dedi. Başın kapalı gelersen iş yerine bil ki kovulacaksın. Yani ben seni burada istemiyorum demişti. İşte arkadaşım da korktuğu için bir daha da bu işyerine gelememi. Gelseydi de müdür suçlu olurdu. Çünkü o yasalarla biz derdik ama çünkü hakkı yok bunu demesiyle. Öyle ayrımcılıklar oluyor İsviçre'de. (Ecmel – İsviçre – Üniversite Öğrencisi)

Katılımcıların başörtüsü problemine ek olarak kadın veya erkekler için isim probleminden bahsetmeleri de ilgi çekmektedir. İş bulamamaktan dolayı isim değiştiren kişilerin olması veya kişinin adından ötürü dışlanma ve işsiz kalma endişesi taşıması bireyin kimliğine dair bir bunalım yaşamasına yol açabilecek bir husustur. Zira kendi hüviyetini inşa ettiği temel dinamik olan isminin bir yandan inancı ve kökenleri ile bağıni tesis

etmesi diğer yandan bu bağı çağrıştırmamasından dolayı ötekileştirilmesine yol açması kişiyi psikolojik anlamda bir iç çatışmaya götürebilecektir. Bu durum ise kişinin hem içinde bulunduğu toplum hem köken toplumuna ve özelde de kendisine yabancılaşması, köksüzlük hissine kapılması gibi durumlara yol açabilme potansiyeli taşımaktadır. Bir yandan kendi anlam-değer dünyası diğer yandan ise iş dünyasının şartları arasında sıkışmışlık duygusu kişinin maddi kazancı önceleyerek Fromm'un tabiriyle *pazarlama yönelişine* geçerek piyasada daha kabul edilebilir olmak adına inanç ve etnik kökenini çağrıştıran ismini değiştirmesine neden olabilmektedir (Fromm, 1994, ss. 88-104). Bu anlamda *bireyselliğe karşı uyumculuğu* seçen kişi sahip olmak adına kendi olmaktan uzaklaşmakta bunun bedelini psikolojik anlamda bunalım ve yabancılaşma duygularıyla ödeyebilmektedir (Forsyth, 2017, ss. 215-216; Fromm, 2016).

İş hayatındaki temel sıkıntılardan bir tanesi de Müslüman olmaktan kaynaklanan beslenme kurallarına uyma konusunda ortaya çıkmaktadır. Bu konuda kişiler hem helal yiyecek ve içeceklerle hem ulaşma konusunda hem de bu tür yiyecek-içecekleri tercihlerinden ötürü ayrımcılık algılayabilmektedirler. Bu konuda *Önder* işi dolayısıyla sürekli seyahat etme durumunda kalabildiğini ve işyerinin yeme-içme mekanları ayarlarken kendi hassasiyetlerini sürekli dile getirse de yeterli özenin gösterilmediğini ifade etmektedir. Ona göre *vejeteryenim* demek *Müslümanım* demekten çok daha kolay gelmekte ve helal gıda konusunda bu şekilde davrandığında çok daha rahat ettiğini belirtmektedir:

Sürprizlerden kaçınmak için yola çıkmadan önce her seferinde inançlarınızı ve beslenme düzenini açıkça belirtmeniz gerekmektedir. Ve bazen belirtmenize rağmen kendinizi uygunsuz yerlerde bulmanız yaygın bir durum. “Ben *vejeteryanım*” demek, “*Müslümanım* ve dini olarak bazı yiyecekler konusunda sınırlıyım” demekten daha kolaydır. (Önder – İsviçre – Muhasebeci)

İş arkadaşlarıyla ortak düzenlenen etkinliklerde ise ayrımcılık çok daha güçlü bir şekilde ortaya çıkabilmektedir:

Cuma akşamları... mesai bittikten sonra işte birlikte beraber bir şeyler içiyoruz yiyoruz böyle... ben işte alkol içmiyorum. İşte niye içmiyorsun? Niye böyle yapıyorsun? İşte sen buralı değil misin? İşte İsviçreli değil misin? Bilmem neli değil misin? İşte burada doğmuşsun. Bu iyi mi? Bu ilkel bilmem neler düşünceler de ne böyle? bilmem ne bilmem ne böyle şeylere maruz kalabiliyorsun. Bence bu ayrımcılık seni olduğun gibi kabul etmemeleri ve sana kendi bakış açısını empoze etme asimile etme çabası diye düşünüyorum. Bilmiyorum ne kadar doğru. (Faysal – İsviçre –

Memur)

Faysal'ın da belirttiği üzere böylesi durumlarda inancından ötürü alkol tüketmemek ilkel (!) bir davranış tarzı olarak tasvir edilerek kişinin bulunduğu ülkeyi benimsemediğini veya benimsemek istemediğini ifade eden bir davranış biçimi olarak yorumlanabilmektedir. Bu noktada çevresinden baskı gören *Faysal*, söz konusu tutumu zorla asimile etme davranışı olarak görmektedir. Dolayısıyla İslami hayat tarzı kabul görmeyen ve çağ dışı bir tutum olarak görülerek bireyin anlam-değer dünyasının da değiştirilmesi yönünde bir baskı durumu söz konusu olabilmektedir. Bu durumun daha ileri boyutu ise *Aydın* tarafından dile getirilmektedir:

Bir imam kardeşimiz vardı burada yıllar önce. İnşaatta çalışırken oruç tuttuğu için Ramazan'da şefinin sadece ona özel muamele yaptığını, işkence babında. Sabahtan akşama kadar sırtından işte bunları alıp üçüncü, beşinci, sekizinci kadar çıkaracaksın diye zorladığını falan anlatmıştı. Var yani bunu inkar etmeyelim. (Aydın – İsviçre – İşçi)

Görüldüğü üzere iş yerinde inancının gereğini yaşayarak yeme-içmeden uzak durma durumunda da ayrımcı davranışlar ortaya çıkabilmekte ve bireye tabiri caizse inancından ötürü bedel ödetilebilmektedir. Bu noktadan bakıldığında bireyin İslam ile bağı güçlendikçe veya belirgin hale geldikçe görüşmecilerin ayrımcılık yaşama düzeylerinde de bir artış olabildiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla ayrımcılığın en temel sebepleri arasında İslam karşıtı tutum kendisini gösterebilmektedir.

Her ne kadar görüşmecilerin çoğunluğu her iki ülkede de iş bulma, çalışma koşulları, ücretler vb çeşitli alanlarda ayrımcılık tecrübe ettiklerini belirtse de bu konuda özellikle İsviçre'de daha nötr bir tablonun olduğunu düşünenler de bulunmaktadır:

İşe başlayacağım normalde bu hafta inşallah ve kapalı çalışabiliyorum ...duruma göre değişiyor biraz... (Nagihan – İsviçre – Üniversite Öğrencisi)

Yerleşmiş Türkler onların hani elinde permisi (çalışma izni) olup pasaportu olan onların hiçbirinin burada buradan gittiğini görmedim şimdiye kadar. Ve hepsi bir işten çıkarıldılar çıktılar yenisini buldular bence çalışan permisi olan hiçbir şekilde yadırganmıyor. (İlayda – İsviçre – Serbest Meslek)

Ama onun dışında yani ben staj yaptım Delemont'ta. Orası da çok İsviçreli kalmış bir yer aslında. İsviçre kültürü çok yoğun olduğu bir yer. Ve hatta ismim de yazıyor. Müslüman bir ismim var. Ve sordum onlara neden beni kabul ettiniz stajınızla diye? Dediler ki senin profilin daha enteresandı. Hatta yerlisi bile normalde bizim yerlileri kabul etmemiz gerekiyor staja

dediler. Delemont’ta. Ve seni seçmeye kabul ettik dedi. Yani bu demek oluyor ki gerçekten önyargıları yok. Ne pozitif ne de negatif bir bakışları var yani bu konuda. Tam tersine de nötr bakıyorlar insan olarak görüyorlar bizi... (İsmet – İsviçre – Psikolog)

Görüldüğü üzere İsviçre’deki katılımcılardan bazıları duruma göre değişebildiğini söylemekle birlikte başörtülü olarak dahi iş bulabilmektedir. Bu noktada önyargıların etkisi olsa bile İsviçre’deki başörtülülerin Fransa’dakine göre daha geniş bir çalışma alanları olduğu yorumunu yapmak mümkündür. Bu da işsiz kalınsa dahi tekrar iş bulma ve çalışabilme konusunda belirli bir özgürlüğün varlığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. *İsmet*’e göre ise ne pozitif ne negatif herhangi bir önyargı durumu söz konusu olmamaktadır. Kendisinin Müslüman bir ismi olmasına karşın herhangi bir olumsuzluk yaşamadan yabancı sayısının oldukça düşük olduğu bir bölgede dahi staj bulabildiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla iş hayatı İsviçre açısından değerlendirildiğinde görüşmeciler her ne kadar önyargıların mevcut olduğunu ifade etseler de Fransa’ya kıyasla daha özgür ve kabul edici bir ortamın varlığından söz etmek mümkündür. Nitekim *Şevki*, bu konuda kendi tecrübelerini aktarırken daha olumlu bir tablo resmetmekte ve üslubun önemine dikkat çekmektedir:

Abdullah’cığım...ürkek olmamak lazım. Ben bütün çalıştığım yerlerde... namazımı kılardım. Neden? Büyük hastanede çalıştım. Bir gün izin aldım cumaya... verdi şef. İkinci cumaya izin istedim... Nereye gidiyorsun da dedi. Ben dedim çalışacağım... yaz. Kaç saat geç kalmışsın? Bir saat. Bir saat çalışırım ben. Tamam. Hak yimem. Dedim ki... Cuma bizim bayramımız. En kutlu bayramımız dedim. Birbirinle dertleşilir. İhtiyaçlar görülür. Düşkün olanlara ona el uzatılır. Yahu dedi ne güzel dedi. Her zaman derdine mi çalışacaksın? Git dedi biraz da Allah’a çalış dedi. Şuna bak. Yaklaşım çok önemli. Ama ben odun gibi ona izin verirsen ver, vermezsen verme diyebilirim değil mi? ... insana yanaşmasını bilmen lazım. (Şevki – İsviçre – Emekli)

Şevki beyin de belirttiği üzere belirli anlam-değer yargılarının olmasının yanında bunların ne şekilde ifade edildiği de büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla kişinin niyetini açık, doğru ve anlaşılır bir şekilde ifade etmesi durumunda daha olumlu bir manzara ile karşılaşılması daha muhtemel olmaktadır.

3. Komşu ve Arkadaş İlişkileri

Komşu ve arkadaş ilişkileri ayrımcılık açısından bakıldığında, rekabetin daha az olduğu, kişisel menfaatlerin çatışmasının daha düşük düzeyde seyrettiği düşünülebilecek bir sahada nasıl bir tablo olduğunu

anlayabilmek bakımından önem arz etmektedir. Bu çerçeveden katılımcıların algı ve tecrübeleri ele alındığında hem olumlu hem de olumsuz tecrübelerin var olabildiği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla *Fatma* ve *Beril*'in de ortaya koyduğu üzere kişiye ve duruma göre değişkenlik arz eden bir tablo ortaya çıkabilmektedir.

(Selam) veren veriyor. Vermiyen vermiyor. Mesela benim bir tane komşum var. Biraz verdim. Baktık. Vermiyor bize selam. Ben de ona vermemeye karar verdim. Fransız. Fransız. Biri var, verir devamlı selam. Biri var, hiç vermez. Anladım. (Fatma – Fransa – Ev Hanımı)

Ama biraz da şeyler. Kişiden kişiye değişiyor mesela. Mesela Fransızların fakiri şey diyor... Mesela diyor ben burada doğma büyümeyim. Yorulma farklı yani. Onlar kaç senedir burada ayakları üstünde duruyorlar. Biz duramıyoruz. Misal. Değişiyor. Yani insan sosyal sınıfına da bakmak lazım yani... Misal bak şu komşumuz. Direktör. Bize hiçbir kötülüğü olmadı... şu Fransız kadın. Emekli. Her zaman gelir. Ne yapıyorsunuz? Ne diyorsunuz? Bak şunlar Arap. Konuşmaz. Konuşmaz... Şu arkadaki buradayız ya. Şu İtalyan da hep gelir. Bak şu İtalyan da hep gelir. (Beril – Fransa – Muhasebeci)

Görüldüğü üzere komşuluk ilişkileri açısından bakıldığında kimi komşularla daha iyi bir diyalog kurulurken kimisinde tersi durumlar olabilmektedir. Bu noktada Fransız veya İsviçre kökenli veya orada yaşayan farklı halklarda komşular arasında bir yeknesaklıktan bahsetmek mümkün gözükmemektedir. Bu durumun bir açıdan normal kabul edilmesi gerekmektedir. Zira aynı dili konuşan ve köken olarak aynı kültürel ortamda yetişmiş bireyler arasında dahi her zaman sağlıklı ilişkiler kurulamayabilmektedir. Bununla birlikte, diyalog kurmanın gerekçesi önem taşımaktadır. *Beril*'in konu hakkında muhtemelen isabetli olan yorumuna göre maddi gelir düzeyi daha düşük olan insanlar kıskançlık, öfke, düşük yaşam kalitesi konusunda bahane bulma arayışı gibi çeşitli sebeplerle yabancılara karşı önyargılı tavırlar sergileyebilmektedir. Bu konuda yer değiştirme savunma mekanizmasının etkili olabileceğini düşünmek mümkündür. Kişiler öfke ve hayal kırıklıklarına sebep olan asıl kaynaklar olan düşük eğitim düzeyi, maaşların yetersizliği, enflasyon, gelir adaletsizliği gibi durumlarla başa çıkamadıklarından öfkelerini daha somut ve yerli halka göre nispeten savunmasız olan göçmen kökenli kişilere yöneltebilmektedirler (Budak, 2017, ss. 808-809). Bunun yanında çalışma hayatında alt gelir grubundaki kimselerin kendileriyle daha üst eğitim ve gelir düzeyindeki kişilere göre yabancılarla daha fazla karşılaşması ve onlarla rekabet halinde oldukları düşüncesinin ayrımcı tavırları

besleyebileceklerini düşünmek mümkündür.

Komşuluk ilişkilerinde özellikle yabancıların seyrek bulunduğu yerlerde ayrımcılık algıları daha yüksek düzeye çıkabilmektedir. Bu konuda bulundukları cami derneğinin İsviçreli komşusu tarafından sürekli rahatsız edildiklerini belirten *Şevki* son çare olarak polise başvurduklarını ifade etmektedir:

(Cami derneğinin komşusu) Ben geçen gün yumuşak davrandım ona. Dedim ki ya şurada kalmadı günümüz. Beş ay sonra çıkacağız buradan. Biraz sabret dedim. Durmadan sabret diyorum dedi. Sabır iyidir. Zenginlik falan filan. Şimdi yine diyor. Her zaman sabret diyorsun. O zaman da dağda yaşa dedim. Dağda yaşadığın gibi yaşa. Her gün dövüş yapalım git. Biz komşuluk şeyini polise söyle. Polis ayarlasın işleri. Bir daha bizi rahatsız etmedi. En güzel o. Değil mi? Ondan anlıyor... Bir denerim. İki denerim. Aşağıdan almak için. Üçüncü de senin sabrın da... taşıyor. (*Şevki* – İsviçre – Emekli)

Özellikle cami derneği gibi insanların dini aidiyetlerinin belirginleştiği ve ibadet edilen bir ortamın rahatsızlık oluşturabilmesi bi açıdan beklenen bir durumdur. Zira insanların toplu olarak ibadet ettikleri bir ortamın İslam'a karşı yakından bir bilgisi olmayan kişiler tarafından yaygın önyargılı tutumlar ile değerlendirmesi muhtemel gözükmektedir. Bunun yanında kendisine hoşgörülü davranılmasına ve o bölgeden ayrılacakları söylenilmesine rağmen problem yaşanmaya devam edilmesi kişinin olumsuz önyargılarının güçlü bir altyapısı olabileceğini düşündürmektedir. Bu konuda her ne kadar gürültü vs. üzerinden bir tür haklılık payı verilebilse de polise başvurulunca bireyin rahatsızlık vermekten vazgeçmesine bakıldığında kendisini bi ölçüde haksız gördüğü şeklinde yorum yapmak mümkündür. Dolayısıyla önyargılı bazı bireylerin gücü yettiği ölçüde ayrımcı tutumlar sergilerken bunun kendisine problem olabileceği durumlarda geri adım atabildikleri düşünülmektedir. Bu anlamda polise başvurmanın gündeme geldiği durumun caydırıcı etkisi bu kurumların adaletli davranacağı konusunda belli bir güvenin varlığına işaret etmektedir. Konu ile ilgili bir diğer olumsuz tecrübe ise *Kartal* tarafından paylaşılmaktadır:

Fransızlar... milliyetçiliği icat eden millet... (ayrımcılık) olmaması imkansız... Bir Türk olarak... 30 senede bu coğrafyada yaşasam... samimi anlamda bir Fransız arkadaş edinemezsin. Seni aralarını almazlar. Ayrımcılık yüksek düzeyde var... Bu bence bizden kaynaklanmıyor. Bence Fransızlardan kaynaklanıyor... Komşularıyla bazı sorunlarım var ne gibi şeyler? ... taşındığım mahalle bir Fransız mahallesi yani yabancı çok az yani... mesela geçen haftalarda posta kutum bükülmüş yani yanında posta

kutumun yanındaki isim Fransız sapa sağlam aynı posta kutusu benimkinin kapağı bükülmüş, zorlanmış, tekmelenmiş... Yukarıdaki komşum beni sürekli her yaptığım ile şikâyet ediyor araba çalıştırıyorum şikâyet ediyor, kapatıyorum şikâyet ediyor, ne bileyim çim biçiyorum şikâyet ediyor, her şeyin adamın gözüne batıyor... (Kartal – Fransa – İşçi)

Fransız milliyetçiliğinden başlayarak konuyu ele alan *Kartal*'a göre milliyetçiliği icat eden bir milletin kendi dışındaki milletlerle kurduğu ilişkilerde ayrımcı tutumlar ortaya koyabilmesini normal karşılamak gerekmektedir. Bu bağlamda, kendisine göre Türk kökenli birisinin Fransızlarla samimi bir arkadaşlık geliştirmesi, yani derin bir dostluk kurması pek mümkün gözükmemektedir. Bu durumu daha çok Fransız toplumunun yapısıyla açıklayan *Kartal*'a göre bu konuda Fransızlardan kaynaklanan bir isteksizlik durumu söz konusu olmaktadır. Kendisi bu çıkarımlarını destekleyen bireysel tecrübeler yaşadığını da ifade etmektedir. Kendisinin yaptığı birçok davranışının komşusu tarafından problem olarak algılandığı veya problem çıkarmak adına bahane edildiğini belirtmektedir. Fransızların yoğun yabancıların oldukça az olduğu bir mahallede ikamet eden *Kartal* sanki mahallede istenmediğinin bir nişanesi olarak trajik bir şekilde diğer komşularının posta kutularında bir problem yokken kendisininkinden ciddi anlamda zarar gördüğünü belirtmektedir. Söz konusu davranışı kendisine yönelik olarak uygulanmak istenen davranışın bir tür yer değiştirme ile eşyalarına uygulanması olarak okumak da mümkün gözükmemektedir. Bu anlamda kendisinin güçlü bir ayrımcılık tecrübesi yaşadığı anlaşılabilmektedir.

Karşılıklı kurulan insani ilişkiler anlamında bakıldığında görüşmecilerin olumlu deneyimlerinin de bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda bazı katılımcıların konuyla ilgili oldukça pozitif tecrübelerinin varlığı dikkat çekmektedir.

Komşulukla, arkadaşlıkla... ilişkilerimiz. Yani genel manada çok şeydir olumlu... çocuklarım hatta giderler, kalırlar, gelirler. Oğlum kime gidiyorsun kızım işte falan gibi falan işte şunlara gidiyorum. Hani bildiğimiz aile olduğu için güveniriz. O güven şey önemlidir. Biz de sağlamışız. Onlar da seçici olduğu için biz de o şeyi seçmişiz. İyi yani öyle. (Aydın – İsviçre – İşçi)

Türkiye(nin) ...elçi(sı) olarak ben kendimi gördüm... onun için de dostluklarımız da öyle oldu ve İsviçrelilerden özellikle dost olursanız bu çok başta zor olmakla beraber çok uzun dönemli dostluklar oluyor. (Lamia – İsviçre – Serbest Meslek)

Karşılıklı olarak güven ilişkisine dayalı olarak kurulan bu tür

ilişkilerde aileler çocuklarına yatılı olarak gönderebilecek düzeyde bir emniyet hissi geliştirebilmektedir. Bu manada karşılıklı olarak açık ve ilişki kurmaya istekli bir tablo göze çarpmaktadır. Uzun yıllardır aynı apartmanda yaşadığını söyleyen *Aydın* bu manada kendi kabuklarına çekilmekten ziyade karşılıklı diyalog içerisinde olumlu ilişkiler inşa ettiklerini belirtmektedir. Bu konuda karşılıklı olarak birbirini tanıma, yardımlaşma gibi hasletlerle hem kendileri hem de komşuları adına güven duygusunun sağlanması sayesinde sıcak bir ortamın ortaya çıktığını belirtmektedir. Dolayısıyla kişisel tercih ve yönelimlerin diyalog kurma yönünde olduğu kimi durumlarda güven duygusunun ortaya çıkarak karşılıklı önyargıların zaman içerisinde aşılması sağlayabildiğini ifade etmek mümkündür. Hatta bazı durumlarda bireyler kendilerini Türkiye'yi temsil eden bir iyi niyet elçisi gibi görebilmekte ve *Lamia* da görüldüğü üzere bu tutum zorlukları aşıldığı takdirde uzun dönemli dostlukların da temelini atılmasına yol açabilmektedir. Yine konu ile ilgili değerlendirme yapan bazı katılımcılar da iyi ve kötü insanların her yerde bulunduğuna dikkat çekerek kendilerinin olumlu tecrübelerini paylaşmaktadırlar:

Hani iyisi de var, tabii ki hepsine kötü diyemem. Böyle hani, olduğum gibi kabul eden Fransız komşularım da oldu. Başka Araplarından, başka İspanyolundan, Portekizlilerinden komşularım da vardı. Onlarla da çok iyi diyalogum, komşularım da oldu... iyisi de vardı, kötüsü de vardı... komşularımdan memnundum... hiçbir sıkıntımız olmadı. Fransızlardan da komşularımdan, dediğim gibi öyle kötülük bir şey görmedim... hatta ilgileneni de oldu ki, hani dil bilmiyor... Eşime... derlerdi... bir şey isterse, bir şey lazım olursa, hani gelsin, biz veririz, yardımcı oluruz diye. Yani söylerlerdi de. Ben komşularımdan kötülük görmedim. (Hümeysra – Fransa – Ev Hanımı)

Ya bak şurasını söyleyeyim. Hani biz dinine yani tamam Müslüman değil ama komşularıyla işte iş arkadaşlarıyla falan gerçekten yani çok iyiler hani. Sen diyalog kurarsan onlar da sana diyalog kuruyor yani. Onlar çok sıcakkanlı bir insanlar. Yani Fransa'daki insanlar Fransızlar çok sıcakkanlı yani. Böyle konuşmayı tanışmayı, arkadaş olmayı yemeği, içmeyi yani çok iyiler... iyisi de var, kötüsü de var... Türkiye'mizde bile iyisi de var, kötüsü de var. (Marziye – Fransa – Ev Hanımı)

Benim arkadaşlarım vardı mesela... saygı duyuyorlardı. Bak diyordu kameraya çekmiş mesela... onların Noel zamanına denk geliyor ama hani bir şeyler paylaşıyorduk orada bir şeyler yiyecektik. Diyor ben senin için diyor gittim diyor helal salam aldım içine kişinin içerisine helal kattım diyor gösteriyor bak videosunu çektim diyor. Mesela saygı gösteriyorlar. Onlar biraz kişiden kişiye değişiyor... iyi insan kötü insan her yerde var...

(Yakamoz – Fransa – Ev Hanımı)

Katılımcıların önemli bir kısmı iyi ve kötü insanların bulunduğunu ve kendilerinin birçok kez olumlu tecrübeler yaşadığını ifade ettikleri görülmektedir. Bu itibarla bakıldığında, kendilerine saygı gösteren, yardımcı olmaya çalışan, diyalog ve iyi ilişkiler geliştirmeye çalışan birçok kişinin olduğundan bahsetmektedirler. Dolayısıyla, konu insani yönü itibariyle biraz kişilerin iyi veya kötü niyetli olup olmamalarına bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Özellikle bir rekabet olmayan, daha dostane ortamlarda belirli bir düzeyde iyi ilişkiler kurulabildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, görüşmecilerin kurulan ilişkiler hakkındaki düşünceleri incelendiğinde genel anlamda yüzeysel düzeyde kalındığı ve bu ilişkilerin derinleşmesi konusunda sıkıntılar yaşanabildiğini söylemek mümkün gözükmemektedir. *Açelya* da bu durumu şu şekilde ifade etmektedir.

Ya arkadaş olsanız bile derinleşme konusunda çok ilerleme olmuyor anladığım kadarıyla... benim hepsiyle çok yüzeysel ilişkilerim vardı... o ilişkiler evet yani belli bir yerde durur – (*Açelya – İsviçre – Üniversite Öğrencisi*)

Anlaşıldığı kadarıyla her ne kadar karşılıklı olarak belirli ilişkiler kurulsa da bunların zorunlu ve rastgele ilişkiler olmaktan çıkıp derinleşmesi konusunda sıkıntılar yaşandığı görülmektedir. Söz konusu sıkıntıların temel nedenleri arasında görülebilecek olan hususiyetlerden birisi de dini ve kültürel farklılıklar olarak göze çarpmaktadır.

Fransızla... arkadaşlık... biz onlara, biz yani arkadaşlıktan önce dinimizi şey yaptığımız için, önceden bir frenimiz var yani rehberimiz var, nerede duracağımızı biliyoruz, daha ötesine gidemiyoruz. Gitsek ya dinden geçeceğim, o da mümkün görünmüyor bizim için, ya da aileden. Yalnızlıkta Allah'a mahsus olduğu için aileden nasıl vazgeçeceksin? Olmuyor yani, ailen, çevren, onlardan yani. O yüzden yani kendi milletimizle kalıyoruz... Kendi tarafımızda, kendi milletimizle anlaşabileceğimiz kişilerle tercih ediyoruz. Niye diyeceksin? Aynı yiyorsun, aynı içiyorsun, aynı konuşuyorsun. O bakımdan yani. (*Tarık – Fransa – Yönetici Yardımcısı*)

Tarık'ın da belirttiği üzere kültürel ve dini farklılıklardan ötürü kişiler birçok defa dini ve kültürel değerleri ile karşılarındaki kişinin dini-kültürel değerleri arasında bir zıtlık algılamaktadırlar. Bu durumda ise birçok görüşmeci ortama uyum sağlamanın kendi anlam-değer dünyasına uygun olmadığı düşüncesine ulaşabilmektedir. Hal böyle olunca belirli bir düzeyde arkadaşlık kurulabilse de daha derin düzeyde dostluk seviyesine ulaşmak konusunda zorluklar yaşanmaktadır. Bu anlamda önemli engellerden bir

tanesi yeme-içme alışkanlıkları ve kültüre bağlı gelişen ilişki biçimleri arasındaki farklılıklardır:

Küçükken evet sıkıntı çıkmıyor ama büyüdükçe ayrılıyoruz. Onlar gece partiliyorlar, içki içiyorlar falan. Bizde öyle şeyler olmadığı için... bu zaten çok acı. Hiç mesela çocuk(ken)... oyun paylaşabileceğim bir arkadaşım yok. Türkler haricinde. (Meymune – İsviçre – Üniversite Öğrencisi)

Sürekli Türklerle geziyoruz. Yaptığımız şeyler Türk. Mesela bir Fransızın aktivitesine gittiğimiz zaman ben zevk almıyorum şahsen. ... erkek kız karışık alkol ortamlar, şey ortamları bize gelmiyor. O yüzden yani onlarla şey olamıyoruz. Kaynaşamıyoruz. (Arda – Fransa – İşçi).

Yani. Biz hep Türklerle takıldığımız için yabancı bir alakadar çevrimiz komşu, harici yok. Biz Türksek, Türk arkadaş. Çünkü kültürümüz farklı. Yememiz, içmemiz farklı. Bizim eve gelince bir bardak çay içer, ikinci içemez. Biz de onun evine gidince bir bardak kahve içeriz. Her aile belki alkollü değil ama... (onlar gibi) yemeyiz, içemeyiz. Onlar da bizim oturduğumuz gibi yiyip içemez. Kültür farklılığı var yani. (Mücahid – Aşçı)

*Mücahid, Meymune ve Arda’nın da ifade ettiği üzere alkol tüketimi, kız-erkek arkadaşlığı konusundaki kültürel sınırların farklılığı, kültürler arasındaki başlıklar gibi hususlar Fransız ve İsviçrelilerle paylaşım ve dostluk kurma konularında oluşan yüzeyselliği aşmayı engelleyebilmektedir. Böylece iki taraf arasında gerek isteyerek gerekse şartlar sonucunda kendiliğinden ortaya çıkan bir mesafe gündeme gelmektedir. Bu konuda dinin alkol tüketimi helal beslenme konusundaki yasaklamalarına uymak isteyen katılımcıların daha fazla problem yaşadıkları ve kendiliğinden oluşan bir yol ayrımında kaldıkları çıkarımını yapmak mümkündür. Böylece *Tarık*’ın da belirttiği üzere aile yapısı ve dini inancı ağır basan kişiler mevcut arkadaşlık ve komşuluk ilişkilerini belirli bir düzeyden fazla derinleştir(e)memektedirler. Bu durum psikolojik anlamda etkili olarak *Meymune* de olduğu gibi bazı katılımcılarda psikolojik bir yük oluşturarak izole olmak kaynaklı trajik hatıra ve yaşantılara sebebiyet verebilmektedir.*

Konuyla ilgili bir diğer problem alanı ise ibadetler ve tesettür gibi hususların etkisiyle ortaya çıkabilmektedir. Bu noktadaki farklılıklar belirgin şekilde ortaya çıkabildikleri için kimi zaman anlaşmazlık kimi zaman ise daha doğrudan ötekileştirme ve ayrımcı tutumlar sergileme gibi sonuçlara yol açabildiği görülmektedir:

Yani burada mesela Türk gençleri, Müslüman gençleri genel olarak başkalarıyla, Fransızlarla arkadaşlık çok fazla kuramıyor. Ya onlar gibi olacaksın. Ya da sen kendi çizgilerinden vazgeçmediğin müddetçe doğru düzgün bir yakın arkadaşlık ilişkisi kurulmuyor, kuramıyoruz... mesela

bir iş yapıyoruz. Önemli bir iş. Ya ben namazımı kılayım geleyim diyorsun. Ya işte namazı sonra da kılarsın. Bir anlaşmazlık var aslında. Bir ayrışma değil de bir anlaşmazlık var. Anlayamıyorlar. (Mustafa – Fransa – Üniversite Öğrencisi)

(Dinen) ben böyle (tesettürlü) giyinmek zorundayım dersin hem arkadaşların azalıyor hem sana bakış açıları azalıyor... baya bir zorlandırırlar (zorluk çıkarırlar) yani ben bunu kızımda gördüm, yaşadım (Zahide – Fransa – İşçi)

Mustafa ve Zahide'nin bahsettiği üzere dini inanç kaynaklı farklılıklar belirgin hale geldikçe anlaşmazlıklar ve önyargılar belirgin hale gelebilmektedir. Konunun önemli bir yanı Fransız veya İsviçrelilerin Müslüman bireyin hassasiyetini anlayamamasından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Bu noktada söz gelimi namaz ibadetinin belirli vakitlerde yapılması gerektiği konusunda arkadaşına durumu anlatmakta zorluk çektiğini ifade eden Mustafa bunun bir ayrışma değil anlaşmazlık olarak yorumlanması gerektiğini belirtmektedir. Bununla birlikte, anlaşmazlık durumları karşılıklı anlaşma durumuna getirilemediğinde ayrışmalar kaçınılmaz olabilmektedir. Nitekim kimi durumlarda birey kendisini anlatsa bile karşı tarafın anlam-değer dünyası üzerinde bir etkisi olmayan hususlar kişiyi ayrımcı davranışların nesnesi haline getirebilmektedir. Zahide hanımın kızının başörtüsü tecrübesinden dolayı dışlanma ve çevresi tarafından baskı görmesi hususunu bu duruma örnek vermek mümkündür. Zira bireylerin inanç-kültür dünyalarında anlamlı bir karşılığı olmayan durumlar Faysal'ın da daha önce belirttiği üzere geri kalmışlığın ve ilkeliliğin (!) bir sembolü olarak görülerek değiştirilip ortadan kaldırılması gereken bir husus olarak değerlendirilebilmektedir. Bu manada bir anlama arayışı yerine zorla değiştirme çabası gözlemlenebilmektedir.

4. Eğitim

Eğitim, toplumsal statü, meslek edinme, gelecekteki yıllarını şekillendirme gibi çeşitli açılardan insan hayatının önemli basamakları arasında yer almaktadır. Bu açıdan bakıldığında katılımcıların yaşadıkları ülkede ne tür bir tecrübe edindikleri ve ayrımcılık konusunda nasıl bir yaşantıları olduklarını anlama konusunda önemli bir sahaya işaret etmektedir. Görüşmecilerin bu konudaki değerlendirmelerinin çalışmanın önemli esasları arasında yer alacağı düşünülmektedir. Deneyimleri göz önünde bulundurulduğunda genel anlamda olumlu bir tablo çizmek çok mümkün gözükmemektedir. Birçoğunun farklı bağlamlarda ayrımcılık tecrübesini en yoğun hissettikleri alanlardan birisinin okullar olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Bu bağlamda en temel ayrımcılık noktalarından bir

tanesisinin öğrencilerin istek ve kabiliyetlerine uygun mesleklerden ziyade inşaat, fabrika vb. alanlara yönlendirilme olduğu söylenilmektedir:

Mesela ablam şu an Belçika'da, ben İsviçre'deyim. Mümkün olduğunca Fransa'dan gitmek istiyoruz... sürekli yani yabancı öğrenciler olarak önümüz hep kesilmeye çalışıyordu. Mesela... ablama sürekli meslek yapmasını yönelttiler... notların çok iyi değil gibi. Ama şu an ablam master yapıyor mesela. Anlayabiliyor musunuz? Mesela ablam evet kendini kurtardı bir şekilde ama kendini onları dinleyip mesleğe giden birçok öğrenci var. ...Yani ortaokul son sınıfında bir hafta yok bir staj yapmamız gerekiyor. Ben bir doktor yanında yapmak istiyorum yani (tıp) okumak istediğim için. Ve bu projemi söylediğimde hocalara mesela sen yapma (dedi) işte ortalamam da gayet iyiydi. Mesela 20 üzerinden 16 ortalamam vardı. Ama notların kötü olduğunu ve yetersiz olduğunu söylüyorlardı... Bana yapamazsın dedi... başka bir şey seçmek gerektiğini söyledi... birkaç kişi sonrasında bir çocuk söyledi. O da Fransızdı. Onun notları benden daha kötüydü. Yani ortalama 11-12 idi. Ona evet tabii ki yapabilirsin. Sınıfa sordu tanıdığınız doktorlar var mı? Valentin'a yardımcı olabilecek tanıdıklarınız var mı? Onun bir doktorun yanında staj yapabilmesi için gibi. Ve ben aslında onu yıllar oldu ama hala unutamadım. Çünkü çok oturmuştu içime. Yani Türk olduğum için ve ailem bir doktor olmadığı için hep önümüz kesilmeye çalışıldı. (Meymune – İsviçre – Üniversite Öğrencisi)

Benim yüksek öğretim okumamı istemeyen çok hocam oldu. Okul müdürü oldu. Veya yapamazsın edemezsin gibi laflarla sistematik olarak seni elimine etmeye çalışan insanlar da oluyor sürekli. Seni ilk eleyebilecekleri nokta zaten okul. Seni kendini ...ok gibi hissettirip... başarıya ulaşacak nitelikte olmadığını hissettirerek seni kenara alıyor zaten. Ama başka diğer çocuklar için daha çok uğraş veriyorlar. Normal bir Fransız çocuğuyla senin için verilen uğraş tamamıyla zıt.... genel itibarıyla onlar daha fazla kazanmaya çalışıyor. Yani genellemeler doğru değildir ama %100 olarak onlar daha çok kazandırmaya topluma daha faydalı bireyler yapmaya çalışıyorlar. (Alparslan – Fransa – İş İnsanı)

Ortaokulda... rehber öğretmenleriyle bir toplantı falan gerçekleştiriyordu. Ne yapmak ne istiyorsunuz diye. Benim ortaokul son dönem ortalamam 15-16 (20 üzerinden) yani baya iyi yani en yüksek ortalama Orta okulda falan filan... orada bize Baban inşaatçı sen niye inşaatçı olmuyorsun gibi bir şey söylendi. Ben Hakim istiyordum orada hukuk mukuk diyordum... uğraşmanıza gerek yok... dendi... orada... ayrımcı yaklaşım hissettim. yani orada öyle bir şey olduğunu Kesinlikle hissettim pederde zaten inşaat kıyafetiyle gelmişti okula... (Fehmi – Fransa – Hukukçu)

Görüldüğü üzere özellikle Fransa'da eğitim alan katılımcılarda yoğun bir ayrımcılık hissi göze çarpmaktadır. Yabancı olmalarından ötürü daha çok kalifiye eleman olarak çalışılabilecek işlere yönlendirildiklerini ifade eden görüşmeciler kendileri çok daha yüksek başarı düzeyinde olsalar da öğretmenlerinin kendilerini başarısız olarak gördüklerini ve yükseköğretim almalarının uygun olmadığını belirttikleri anlaşılmaktadır. Bunun yanında kendilerinden daha düşük akademik başarıları olan Fransız kökenli öğrencilere daha yapıcı yaklaşıldığı ve onların yükseköğretimin farklı alanlarında eğitime devam etmeleri için cesaretlendirdikleri gözlemlenmektedir. Söz konusu durum ise bazı öğrencilerde hayal kırıklığı oluşturarak başarısızlık, yetersizlik, değersizlik duyguları gibi negatif duyguları ortaya çıkararak bulundukları ortam ve sistemle irtibatlarının zedelenmesine yol açabilmektedir. Böylece bireyin eğitim hayatından ve eğitimcilerden duygusal anlamda uzaklaşabilmesi veya kendisinin istenmemesinden ötürü depresif bir duygudurumuna bürünebilmesi mümkündür. *Meymune*'de de görüldüğü gibi üzerinden yıllar geçse de bu olumsuz duygular varlığını devam ettirebilmektedir.

Eğitim hayatı boyunca tecrübe edilen ayrımcılık olaylarında en temel etkenlerden birisi İslam karşıtlığı olarak göze çarpmaktadır. Görüşmecilerin önemli bir kısmı bu konuda Müslüman kimliklerinin dışlanma, ayrıştırılma gibi tepkilerle karşılaşmalarında etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Veya yanımdayken benim A... diye bir kız arkadaş vardı. Mesela üniversitedeyken sırf başörtülü olduğundan dolayı kadınlar işte niye başörtülüsün diye hemen ona tatsız davranabiliyordu. Ya onun sorduğu sorulara cevap verilmiyordu... tahtaya kaldırmama, soru sormama, el kaldırdığında tepki vermeme gibi şeyler.... (Fehmi – Fransa – Hukukçu)

Diğer kantonlarda... meditasyon odası, ibadetlere, dolayısıyla dinlere ayrılmış alanlar olduğunu açıkça görebiliyoruz.... üniversitesinde bi dinlenme odası açtılar. Biz de ibadete, meditasyona ayrılmış bir yer/ oda olarak düşündük. Orada ibadet (namaz) etmeye başladık, girişte bu salonda her tür meditasyon formu muhtemelen kabul edilebilir yazıyordu. Siz de bir müslüman olarak meditasyonla ne anlarsınız, ibadet şeklinde cevap verirsiniz, dolayısıyla durumu biz öyle anladık. Sonuçta ne oldu... baş güvenlik kontrole gelmeye başladı ve orada namaz kıldığını gördüğü müslümanların öğrenci numaralarını, isim soy isimlerini bir kağıda not etti. Bu öğrenciler hakkında rapor yazdı örneğin. Dolayısıyla extrem bir durumla karşı karşıya geldik... ayrımcılığı yaşadık. Ayrıca ben hukuk fakültesinde öğrenciyim, hukukta sadece ırkçılar var... Ben her zaman tek başörtülüym. Dolayısıyla her zaman beni takip eden bakışlar üzerimde...

Sanki bir bomba taşıyormuşum, bir uzaylıymışım gibi.... Şüpheli ve manidar bakışlara (maruz kalıyorum). O kız burada ne yapıyor? Neden Afganistan'da değil? Sonunda düşüncelerini okuyabiliyoruz ve bir kez de söylediler. (Ecmel – Üniversite Öğrencisi)

İslam karşıtlığı konusunda en çok problem yaşayan grubun başörtülü kadınlar olduğu görüşü görüşmecilerin çoğunluğu tarafından paylaşılmaktadır. Bu anlamda, yok sayma veya imalı bakışlarla veya sözle rahatsız etme davranışları görülebildiği gibi ibadet edenlerin not edilip soruşturma açılması şeklindeki uygulamalar da görülebilmektedir. Dolayısıyla İslam karşıtı uygulamalar konusunda başörtülü kadınların ciddi bir dezavantajlarının olduğu söylemek mümkündür. Bu itibarla, bir insanın sırf başörtülü olduğu için kendi hemcinsleri tarafından yok sayılması oldukça trajik bir manzara arz etmektedir (Karimi, 2023). Kişinin anlam-değer dünyasından ötürü yalnızlaştırılması ve varlığının yok sayılması, bu tavrın özellikle bazı eğitimciler tarafından ortaya konulması bireyi değersizlik hissine ve depresif duygulara taşıyabilecek bir olguya işaret etmektedir.

Konunun farklı bir boyutu ise başörtüsü taşıyan öğrencilere çevresi tarafından terör unsuru muamelesi yapılabilmesidir. Bu konuda ırkçılığın İslamofobik tavırla birleşerek bir tür kültürel ırkçılığın ortaya çıkabildiği ifade edilmektedir (Ar, 2023; Meer, 2013, ss. 504; 509; Werbner & Modood, 1996; Yel, 2021). Dolayısıyla inançlarından ötürü zan altında kalan bireyler kendilerini bir tür saldırı tehdidi altında hissedebilmektedir. Yani tehdit unsuru olarak görülen kişinin asıl kendisi tehdit altında olmakta ve buna bağlı bir tedirginlik haline sebebiyet verilebilmektedir. Neticede bir tür psikolojik savaş durumu söz konusu olabilmektedir (Gökmen, 2010; Özcan, 2019). Başörtüsü sorununa ek olarak ibadet etme de konuya edilince olayın rengi değişmekte ve namaz kılan öğrenciler not edilerek haklarında soruşturma açılabilir. Hal böyle olunca birey inançları gereğince giyindiği ve ibadet ettiği için yasadışı bir harekette bulunuyormuşçasına muamele görebilmektedir. İbadet etme hususunda daha trajik olaylarda ortaya çıkabilmektedir. Bununla ilgili olarak aynı üniversitedeki farklı öğrenciler tarafından da dile getirilen bir durum *Eymen* tarafından ifade edilmektedir:

... Üniversitesi'nde... Öğrencilerin... kıldıkları namaz yeri... Bir ara... Bu şeyler başladı. Bu duvara... Namaz kılınan yerlerde... Hitler'in sembolü... Türkçesi... Gamalı Haç. Ondan sonra... Tekrardan başladı. Bu sefer baya bir... Resmen... Hazreti Peygamber Efendimiz'e küfürlerle... devam etti. Orada. Tam böyle kanılmaz kıldığımız yerde. Ve o gün... Dıştan gelen...Ski Nate'ler görünmüş. Ski Nate dediğimiz bu anda derili ceketler giyip de

başı...Dazlaklar. Dazlaklar evet. Dizilmiş bunlar. Beş on kişilik bir grupta. Ve...Bunu geçiştirmek için bir kişi...Tamam şeyi yolladık diyorlar mesela. Temizlik görevlisini. Onları sildi filan diyorlar. Ama bu artık temizlik görevlisinin... Temizlik görevlileriyle...Görevleriyle...Görevlileriyle sınırlı kalınacak bir durum olmadığını...Düşünüyorum ben. Ve bunu aslında yargıya taşınmasının... Gerektiğini düşünüyorum. Ondan sonra ben baktım gördüm... Olmuyor. Kendi inisiyatiflerim sadece kendi. Ben mail attım rektöre. Böyle böyle bir durum var dedim. Ki bence olduğundan haberi vardı. Sadece bir yazılı olsun diye. Böyle bir durum var. Olayın ciddiyetini koydum ortaya... Amacım buydu... sorumlu olarak... Üniversiteyi gösterebileyim... Rektörden aniden bir cevap geldi. Ve gereği yapılacak dedi. Ve hakikaten de duydum daha sonradan. Polislerin geldiğini duydum. Ama zaten silinmiş her taraf... Halbuki orada kameralar var mesela. Kimin hangi saatte girdiği, ne ettiği, hangi telefonun çektiği o bölgede, her şey biliniyor. Saati de verilmiş. 12.30 ile 13.30 arası olmuş. Bir saat içerisinde. Sadece... Şey lazım. İstek. İmkanlar var. (Eymen – İsviçre – Hukukçu)

Geçmiş yıllarda Almanya'daki Türklerin evlerinin kundaklanmasını hatırlatan bu olay söz konusu riskin güncelliğini koruduğunu ortaya koymaktadır. Bu anlamda her yıl yurtdışındaki Türk varlığını hedef alan çok sayıda saldırı gerçekleştirildiği hatıra gelmektedir (NESAM, 2022). Görüldüğü üzere İslam karşıtlığı Avrupa'daki aşırı gruplar tarafından çok ileri boyutlara götürülebilecek bir tehdide işaret etmektedir. Özellikle yükseköğretim kurumları olarak üniversitelerde bu türde olayların gerçekleşebilmesi olayın ciddiyetini göstermesi açısından dikkat çekmektedir. Söz konusu olayların önce namaz kılınan yerin duvarlarına hakaretler yazılması sonraki süreçte "dazlak" olarak tabir edilen grupların çevrede görülmeye başlanması bir tür deneme olarak okunabilecek bir mahiyet taşımaktadır. *Eymen*'in de belirttiği üzere kademeli bir olay zinciri kendisini göstermektedir. İlginç olan tarafı idarenin ilgili alanı temizletmesine karşın olaya ilişkin bir tepki gelene kadar harekete geçmemiş olmasıdır. Bu anlamda, konuyu ört-bas etmeye yönelik bir tavır söz konusu olabilmektedir. Eğer herhangi bir ihbar olmasa meselenin çok daha ciddi sonuçlara yol açabilecek şiddet olaylarına dönüşmesi mümkündür. Bu noktada, böylesi olaylara ilişkin gerekli şikayet ve tepkilerin ortaya konulması zorunluluğu anlaşılmaktadır. Aksi takdirde özellikle belirli ırkçı kesimlerin Ku Klux Klan örgütünün siyahilere yönelik olarak gerçekleştirdiği saldırıların benzerlerinin Avrupa'da Müslümanlara karşı yaşanabileceğini tahmin etmek mümkündür. Zira söz konusu olayda *Eymen*'in konuya ilişkin şikâyetinde bulunmuş olması olayların öngörülemez bir hale ulaşmasını

engel olmuş gözükmetedir. Bireylerde birikmiş kitlesel öfkenin yıkıcı bir hale bürünerek Allport'un ayrımcılığın dördüncü seviyesi olarak ifade ettiği fiziksel saldırı boyutuna ulaşması olasıdır (1966, s. 15, 2016, s. 45). Dolayısıyla, karşıt söylem ayrımcılığı doğurabildiği gibi ayrımcı tavırlara engel olunmazsa bunlar zamanla fiziksel saldırı boyutuna ulaşabilmektedir (1966, s. 57, 2016, s. 93).

Öğrencilerin bulundukları eğitim kurumlarındaki eğitimciler tarafından gördükleri muamele ve sınav notları gibi hususlar da ayrımcılıktan etkilenebilmektedir. Bu konuda bazı görüşmecilerin ciddi anlamda dışlanma ve eşitsizlik algıladıklarını belirtmek mümkündür:

Son okul dönemlerimde... çok büyük haksızlıklara uğradım... üniversite son senelerim nasıl bir şey oldu mesela ne oldu? ya çok açık bir şekilde... ben 20 üzerinden ben 15-17 performans sergiliyorsam bana 10-11 verilir öbürü 15-17 sergilerse 15-17 verilir yani benim o 15-17'i alabilmem için neredeyse kusursuz olmam lazım... bunu da gizlemiyorlardı... açıkça söylüyor ben diyor tipinize bakıyorum mesela kafanıza göre puan veriyorum (derdi)... (duygusal açıdan) tabi etkiledi. Çünkü haksızlık bu herhalde her insanı etkiler çünkü sen yapıyorsun ne yaptığını da az çok biliyorsan eğer hakkın verilmediğinde elbette bir tepkin oluyor. Her şeyinde güç onun elinde mesela burada o adam istemezse çünkü biz böyle şeylerle karşılaştık. Bir Türk arkadaş... o adam kendi dersini vermedi. Mesela bir kere lafından çıktı diye geçirtmedi dersinden... nereye kadar dayanabiliyorsak oraya kadar dayanıyoruz onlar nereye kadar yiyebiliyorsa hakkımızı oraya kadar yiyorlar sürekli böyle bir dengede tutma şey var 18-19'la geçeceğim şeyi 10 ile 12 ile geçmişliğim var ama geçtim. Onu da yapmasam susmasam bir yerde o diplomayı vermeyecek bana... duygusal anlamda çok zorluyor insanı haklı olduğun yerde susmak zorunda kalman ya da her şeyi söyleyememen ya da tavrını tam koyamaman mesela bunlar çok koyuyor. Bir de okuldasın gücün yok... Zorluklar var yani. Çok var. Ama zor olduğu kadar güzel. Yani benim diplomam... Jean-Luc'un diplomasından bence daha değerli. Daha fazla zorlukla aldım. Daha fazla baskı yaşadım yani. (Saniye - Fransa - Mühendis)

(Fransa'da iken) lise 1. sınıfta sınav kâğıtlarımızı bize geri verirken ve bazı öğrencilerin üniversite başvurularını kolaylaştırmak için notlarını yükselttiğini açıkça söyleyen bir öğretmenim vardı. Ancak ben de dosyalarımı tamamlama aşamasındaydım ancak notum artmadı ve bir sonraki sınav korkusundan dolayı tepki gösterip memnuniyetsizliğimi dile getiremiyordum. (Önder - İsviçre - Muhasebeci)

Bazıları sadece şey düz ırkçı yani ... sınıfın zencileriyle ben ayrı muamele

görüyoruz diğerleri beyazlar olarak başka ayrı bir muamele görüyorlardı nedense bizim notlarımız burada ortalama 4 ve en maksimum 6 bizim notlarımız hiç 4 den yukarı gitmiyordu... son sene... sene sonu sınavlarında jüri oluyor jüri artık mesela 0 bana daha yüksek not vermişti 5 vermişti jüri 5 verince kadın yani bence 4.5 vermek zorunda kaldı hani çok şey olmasın diye... sırf yani Türklüğünden dolayı farklı muamele gördüğümde de oldu... Türkiye'yi de tanıyan bilen birileri var mı falan diye hep soruyordu sınıfta ama... tartışma çıkarmak istiyordu çok belliydi yani ama ben hiç şey yapmadım hiçbir reaksiyon göstermedim... çünkü... gösterenlerin de çoğu bitirmedi liseyi ben biliyorum bir tane zenci arkadaşım vardı liseden atıldılar... bir keresinde tuhaf yani bir olay oldu bir sınavın kopyasını nasıl desem herkese sınav kopyasını verdi bir tane kopya köpeği yemiş düşünün bakalım kimin kopyasından köpeği yemiş, benim kopyamı (yemiş)... (Açelya - İsviçre - Üniversite Öğrencisi).

Görüşmecilerin okuldan ve eğitim hayatından mahrum kalma korkusuyla tepki gösteremediklerini ifade ettikleri bu gibi tecrübelerde bazı eğitimcilerin açıkça notlarını düşürdüğünü belirtme cüretini gösterebilmeleri ilginç bir husustur. Bu konuda yapılan bir çalışmada İsviçre'de yaşayan Müslümanlar ve Yahudilerin karşılaştıkları ayrımcılık tecrübeleri ve bunları şikâyet etmeleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Neticede, Müslümanların daha fazla ayrımcılık tecrübe etmelerine karşın çok daha düşük düzeylerde resmi makamlara şikâyet başvurusunda bulundukları ifade edilmektedir (Lindemann & Stolz, 2022). Söz konusu çalışmada bu durumun nedenleri arasında Müslümanların kurumların adaletli davranacakları hususunda daha az güven duygusuna sahip oldukları belirtilmektedir. Bu düşüncenin yükseköğretim alan bireylerde de geçerliliğini koruyabildiği anlaşılmaktadır. Bilakis, tepki gösterenlerin eğitim hayatının olumsuz etkilendiğine dair örneklerle şahit olduklarını ifade eden görüşmeciler diplomalarını elde etmek adına çatışmaya girmekten kaçınarak haksızlığa da uğrasalar sessiz kaldıklarını belirtmektedirler. Korku, baskı hissetme, duygularını bastırmak gibi psikolojik zorluklarla baş etmek mecburiyetinde kalan görüşmecilerden *Saniye* büyük bir mücadele verdiğini, bundan dolayı da diplomasının yerli bir öğrencinin diplomasından daha değerli olduğunu düşündüğünü aktarmaktadır. Dolayısıyla, her ne kadar eğitim hayatlarında güçlü ayrımcılık tecrübeleri söz konusu olsa da bazı bireyler bu hususta kendilerince bazı baş etme metotları geliştirebilmektedir. Hal böyle olunca, normal bir öğrenciden daha fazla zorlukla ulaşılan diploma da daha değerli ve anlamlı olabilmektedir. Bu konuda yeterince dayanamayan kimseler ise *Saniye* ve *Açelya* tarafından aktarıldığı üzere eğitim sisteminden elenebilmektedir

(Gezici Yalçın, 2017, s. 137).

(Fransa'da bulunduğu süreçten bahsediyor) Çok büyük bir ayrımcılıkla karşılaştık. Ve bunu ilk önce fark etmekte fark etmek gerekiyor tabi bu ayrımcılığı... Farkına bile varamıyorsunuz... Mail attık hocaya. Hoca cevap vermiyor mesela. Diyor ki bu tarihten sonra ben cevap vermiyorum maillere... 2-3 gün sonra bir öğrencinin mailine cevap vermiş ve ben metodoloji (ile ilgili) soru sorduğumla... Hiç cevap vermedi... Sınavın içeriğiyle alakalı bir soru soruyor (Fransız) öğrenci 3 gün sonra ve sınavın içeriğiyle alakalı bir cevap veriyor... Son 2-3 ay sınavdan önce Yargıtay kararları mesela üst düzey mahkemelerin kararlarını okumaya gerek yok diyor... Avantajlar sağlanıyor... Öğrencinin Fransız olduğunu senin Türk olduğunu biliyor... (sonrasında sınavda) benim umduğum puan çok çok yüksekti. Ve uymuyordu... Ne yazdıklarımı nerede puan kaybettiğimi görmek istedim... Baktım ben toplamı uymuyor... Çağırdım öğretim görevlisini... O da yooo toplamı tutuyor dedi... Baktım gördüm olmuyor. Fotoğraflarını da çekmeye başladım sınav kâğıdını ve ondan sonra gitti ve tedirgin olduğunu hissettim. Çünkü elleri titriyordu orada. Ve geri geldi bana dedi ki. Şimdi hatırladım dedi. Senin sınavı sınava senin sınav kâğıdına bakan kişi puanları çok verdiği için dedi. Tüm dosyadaki sınav kâğıtlarının puanlarını iki puan indirdik dedi. Yani ben on üç buçuk alacağıma on bir buçuk almışım. Güya artık ne kadar doğru... dekana götürsek bu sorunu. Aynı kişi mesela orada, ileride mesela sınava tekrardan gireceğiz... O yüzden şikâyet etmekten de çekiniyorsun... Anladım ki sistematik bir ayrımcılık var aslında orada... Final sınavı (oluyor) ... Mesela başarı oranı yüzde doksan dokuz... O yüzde doksan dokuzun (başarısız olan) yüzde birinde tabi çok yani kaç kişiyi tanıyabilirsiniz o yüzde birine giren? ... Üç kişi tanıyorum... üçü de Türk... İstatistik bakımından şimdi soruyorum kendi kendime... Normal mi? Üçünün de Türk olması... hele... o üçünün arasında bir tanesi... çok üstün başarılı. Ve başarmaması imkânsız gibi bir şey... (Eymen – İsviçre – Hukukçu).

Ayrımcılık bazı durumlarda ise *Açelya* ve *Saniye* örneğinde olduğu gibi açıkça değil ama daha örtülü bir formda kendisini gösterebilmektedir. Bu konuda *Eymen*'in de söylediği gibi ayrımcılığa uğradığını fark etmek bile kolay gözükmemektedir. Birtakım şahsi tanışıklar ve rastlantılar sonucunda durum anlaşılabilir. Söz gelimi Türk asıllı oluşu bilinen *Eymen* sınavın yöntemi ile ilgili bir soru yönelttiğinde cevap alamazken, Fransız öğrenci sınavın içeriği hakkındaki daha geç tarihli bir e-postasına sınav konuları konusunda kendisine avantaj sağlayabilecek bir yanıt alabilmektedir. Bu bakımdan, diğer öğrencilere belli etmeden örtülü bir ayrımcılık tavrının

ortaya koyulabildiği değerlendirilmektedir. Konunun bir başka boyutu ise sınav sonuçlarının adaletliliği hususunda oluşan müphemliktir. Öğrencinin topladığı sonuçlar ile kendi sonuçları arasındaki farkı önce inkâr eden öğretim görevlisinin sonrasında bunların kanıt olabilecek şekilde fotoğrafları çekilince tedirginlik göstermesi ve elleri titreyerek çok ikna edici olmayan bir açıklama ile durumu kabullenmesi çelişik bir görüntü arz etmektedir. Bu hususta hukuki anlamda bir problem yaşama endişesi taşıdığı fikri uyanabilmektedir. Dolayısıyla konunun inkârı yerine karşı tarafı ikna edici bir tutuma yönelebilmektedir. Sonuçta ise kendisine aynı şahıs tarafından tekrar sınav yapılacağını bilen *Eymen* gerekli müeyyidelerin uygulanacağı konusundaki endişelerinden ötürü olayın peşini bırakmaktadır. Zira daha önce *Saniye*'nin verdiği örnekte hocasına karşı çıktığı için dersini veremeyen öğrencinin pozisyonuna düşmek yerine *Saniye*'nin de yaptığı üzere durumu kabullenme yoluna gitmektedir. Bu durumun ise duygularını bastırma savunma mekanizmasını kullanarak, daha büyük problemlerden kaçındığı şeklinde yorumlanması mümkün gözükmemektedir (Budak, 2017, ss. 107-108; Özakkaş, 2017, ss. 341-344). Konuyla alakalı olarak *Eymen*'in endişelerine hak vermeyi makul gösterebilecek olan bir diğer husus ise sonraki süreçte öğrencilerin kahir ekseriyetinin başarılı olduğu bir final sınavında başarısız olan öğrencilerin içinde hepsini de tanıdığı ve bir tanesinin üstün başarılı olduğunu belirttiği üç Türk öğrencinin yer almış olmasıdır. Her ne kadar söz konusu hususta bir ayrımcılık yapıldığı kesin olarak ortaya konamasa da akıllara soru işareti getirebilecek kuşku bir durum olarak okunması mümkündür.

Eğitim hayatında her ne kadar güçlü birtakım ayrımcılık tecrübelerinden bahsetmek mümkün görünse de yaşanan rahatsızlığın meşru şekilde ortaya konduğu bazı durumlarda olumlu bazı kazanımlar edinildiği dikkat çekmektedir.

Çocuklar büyüdü. Başörtüsünü niyetlendik çocuklara. Bir gittik. Ne oldu da demiş sen başını örttün falan. Babanız mı zorladı, anneniz mi zorladı falan. Televizyon getirmişler okula. Ben çocuğun telefonuna vardım. Sen girme (dediler), girmem tamam dedim. O cevabını verir çocuk. Demiş ki ben böyle daha emniyetteyim demiş. Kim olduğumu bilmiyon. Yaşlı mıyım, erkek şey miyim, genç miyim, evli miyim, değil miyim bilmiyonuz. Başörtülü olunca siz o gözle bakıyorsunuz demiş. Kimse sana zorlamadı mı? Hayır demiş. Bir kişi zorladı. O da Allah demiş. Ondan sonra ses kesmişler. Ondan sonra ikinci bir kız gitti. Müsaade istedik okuldan direktörlerden... Bir tane daha dedim kızım geldi (dedim). Ya senin kaç kızım var? Sayısını çıkarsam liste almaz... bütün Müslümanların kızı

benim kızım dedim. Öyle deyince lafı kapattı. Hakikaten bak çok eziyet çektik bu başörtülerine... Bizim kıza şey vermediler liseye gidince. Spor yapmasını istediler. Ondan sonra onlar gibi giysin istediler. ... Ben bir gün gittim. Kapıyı çaldım. Evet dedi. Aldı yine çaresiz... Benim kız Müslüman olduğumuzu biliyorsunuz (dedim). O zaman camide... oku(t) çocuğunu dedi. Ben dedim ki kapıdan girerken okulun kapısında Republik (Cumhuriyet) yazıyor dedim. Herkes için. O zaman sen de orayı değiştir dedim o levhayı. Sadece Hristiyanlar için var diye dedim. Yok dedi. Olur mu öyle? dedi. Dedi benim kızım iş icabı şeye gitsem dedi İran’a gitsem ört diyecekler dedi. Güldüm ben. Hayır dedi. Neden güldün dedi. Sevmiyor mu İran’ı dedim. Yok dedi. Nefret ediyorum dedi. Öyle mi dedim. Hayret ya Allah Allah, şimdi farkın ne senin dedim İran’la. Farkın ne. O ört diyor sen aç diyorsun dedim. Farkın var mı? Ondan sonra adam bir lafa kadir olamadı. Tamam dedi. Soyunma odasını verdi. Biz spora karşı değiliz dedim. Yaparız. Ama bir adabı olur ya. Niye ben her tarafıma açayım? Mecbur muyum? Sen açıyorsun diye, ben de mi açayım? Ondan sonra soyunma odasını verdi. Giyeceği elbiseyi nasıl giyeceğini söyledi. Giysin dedi. Kadın olursa başlarında tamam yapsın. Bir şey yok. Daha iyi spor yapın deriz biz çocuklarımıza... mücadele ettik. Hakikaten başardık yani. (Şevki – İsviçre – Emekli)

Şevki’nin tecrübesinde de görüldüğü üzere görüşmeciler İsviçre’de daha yüksek diyalog kurma imkânı olduğu algısını taşımaktadır. Bu konuda ayrımcı tutumların başörtülülere yönelik olarak daha güçlü bir şekilde kendisini gösterdiği fikri yine öne çıkmaktadır. Başörtülü olarak öğrencinin okula gelmesi medya unsurlarını da harekete geçirecek şekilde sansasyonel bir olay olarak değerlendirilebilmektedir. Bununla birlikte, soğukkanlılığını muhafaza edebilen ve kendinden emin bazı görüşmecilerin konuyu diyalog çerçevesinde bir çözüme kavuşturabildiğine de bu olay örneklik teşkil edebilmektedir. Dolayısıyla ayrımcı tavırlar her ne kadar gizli veya açık şekilde kendisini gösterse de medeni bir şekilde meseleyle mücadele edilip diyalog kurulabildiğinde daha olumlu sonuçların meydana gelebileceği anlaşılmaktadır. Bu itibarla ayrımcı tavırların meşru mücadele ve diyalog kanalıyla belirli ölçüde çözüme kavuşturulabileceğini tespit etmek mümkündür. Bundan dolayı da ayrımcılık yapılmasının muhtemel sebeplerinden bir tanesinin ayrımcılık yapan kişilerin mağdur taraftan meşru çerçevede güçlü bir direnç görmemesi veya herhangi bir problem yaşamayacağına dair emniyet hissi duymaları olabileceği değerlendirilmektedir.

Eğitim hayatında ayrımcılık tecrübesi olup olmaması ile ilgili algılar değerlendirildiğinde görüşmecilerin çoğunlukla güçlü bir ayrımcılık

tecrübesi algıladıkları anlaşılmaktadır. Bununla yanında, konuyla ilgili farklı algıların da varlığı görülmektedir. Sözgelimi Tonguç konu hakkında ayrımcılık olduğunu reddetmemekle birlikte farklı bir perspektif ortaya koymaktadır:

Hele okul şeyinde daha fazla gözüküyor... Bana ayrımcılık yapıldığı için ben başaramıyorum diyorlar. Öyle bir şey varsa bile ayrımcılık varsa bile bu konuyu çok abartıyorlar yani... Bence o kadar değil. Var ama o kadar da değil yani. Ben kendimi çalışkan biri olarak gördüğüm için pek ayrımcılığı yaşamadım yani... Olsa bile çok düşük seviyede ve bazı istisnalar var tabi. Genel olarak Fransız toplumunda o kadar ayrımcılık yok... Olsa bile yani çok düşük bir seviyede. (Tonguç – Fransa – Üniversite Öğrencisi)

Tonguç'un görüşlerinden anlaşıldığı üzere bazı kimseler kendi başarısızlıklarını kabullenmek yerine bunların kaynağı olarak ayrımcılığı bahane edebilmektedirler. Esasında böyle durumların varlığı gayet makul gözükmektedir. Zira insanların başarısızlıklarının kendilerinden kaynaklı olduğunu kabullenmeleri kendilik algılarını zedeleyebilecek olan bazı içsel özellikler ve yetersizliklerle yüzleşmeyi gerekli kılmaktadır. Bunun yerine hâlihazırda varlığı inkar da edilemeyen bir olgudan kaynaklı olarak bu durumun açıklanması psikolojik açıdan daha rahatlatıcı bir anlam atfetme durumu olabilmektedir. Bahse konu durumu mantığa büründürme savunma mekanizmasının işlediği bir örnek olarak değerlendirmek mümkündür (VandenBos, 2015, s. 882). Yahut da kendilik algısı daha olumlu ve daha yüksek değerlerden oluşan bir kişinin söz konusu başarısızlıklarla bunları telif edememesi sonucunda bilişsel bir çelişki yaşadığı şeklinde bir değerlendirme yapmak mümkündür. Bu çelişkiyi aşmak için ise bireyin yüksek kendilik algısını korumak adına sorunun kabiliyet, kapasite ve gayret gibi içsel sebeplerden değil ayrımcılık gibi dışsal nedenlerden kaynaklı olduğunu ileri sürmesi imkân dâhilindedir. Böylece hem olumlu kendilik imajı korunmuş olmakta hem de bu imajla tutarsızlık arz eden duruma bir açıklama getirilmiş olmaktadır (Festinger, 1968). Dolayısıyla ayrımcılık vakaları her ne kadar güçlü bir şekilde varlığını gösterse de kimi durumlarda bireylerin kendi yetersizliklerini çeşitli saiklerle ayrımcılık olarak algılayabilmektedirler.

Son olarak eğitim kurumları konusunda daha nötr veya olumlu algıların varlığından da bahsetmek gerekmektedir. Görüşmecilerin genel olarak ayrımcılık konusunda olumsuz tecrübeleri gözlemlense de bazı katılımcılarda olumlu birtakım algı ve tecrübelerin varlığı da gözlemlenebilmektedir.

Küçük kızım... konser verdiler... öğretmeniyle... iki senedir çalışıyorlar... Ondan sonra bize Arap bir kadın işte... gözetmen öğretmen... maşallah dedi. Vallahi dedi nazarım degecek dedi çocuğunuza dedi. Çocuklarınıza dedi hatta. Çok güzel yetiştirmişsiniz dedi. Gurur duyabilirsiniz dedi... çok güzel çocuklar yetiştirmişsiniz dedi... gurur duydum. O an yani o kadar güzel hissettim ki kendimi... Öğretmenleri de çok seviyor. İnşallah böyle giderler. (Yakamoz – Fransa – Ev Hanımı)

Biz üniversitedeyken (Lozan) hocamız içeri girerdi. İspanyollar Portekizliler kim? Güney Amerikalılar, Yunanlılar, Türkler kim? ve o şekilde... düşünceleri bir arada... olumlu bir şekilde getirip bir konuşma yapıldı. Yani ben hiçbir zaman için burada kendimi ayrılmış hissetmedim açıkçası. (Lamia – İsviçre – Serbest Meslek)

(Fransa'da) uzun vadede de birkaç olumlu değişimler gördüm tabii... yüzde doksan olumsuz oldu diyelim. Yüzde on olumlularını bahsetmek gerekiyor. Bazen görüyorum mesela eski sınav verdiğim fakültelerde. Fakültenin benim bölümüm sorumlusu çok çok iyi bir hoca geçti yerine. Ve orada mesela Müslümanlara ayrımcılık yapan bazı kuruluşlara karşı koyan derneklere destek imzasını bildirdi resmen... bir umut var. Öyle tamamen kapanmış değil. Ama çok azınlık oluyor maalesef. (Eymen – İsviçre – Hukukçu)

Anlaşıldığı üzere katılımcıların bazıları ayrımcılık konusunda daha nötr veya olumlu bazı tavırlar ile karşılaşabilmektedir. Söz gelimi, *Yakamoz* hanımın kızı dışlanmak bir tarafa öğretmeni ile konser verebilecek bir iş birliği içerisine dahi girebilmektedir. Bu konuda kızının öğretmeni tarafından sevildiği ve okuldaki diğer bir öğretmen tarafından takdir edildiğini müşahade etmek kendisi için de birçok olumlu duygunun açığa çıkmasına vesile olabilmektedir. *Lamia* ise bulundukları İsviçre üniversitesinde hocasının herhangi bir ötekileştirmeye mahal vermeksizin farklı etnik kökenden öğrenciler arasında bir iş birliği ve kaynaşma organize ettiğini anlatmaktadır. Bu çerçevede önyargıların oluşması veya varlık göstermesi bir yana karşılıklı bir uyum ve ilişki oluşturarak mevcut önyargılarında kırılması konusunda bir adım atmış olabilmektedir. Bununla birlikte *Lamia* 20 yıldan fazla bir süre önce üniversite eğitimi aldığını belirtmektedir. Dolayısıyla, ülkede yabancı sayısının artması ile söz konusu tablo ve yaklaşımlarda da o nispette veya daha da fazla ölçüde bir önyargılı tutum artışı olma ihtimalini de akılda tutmak gerekmektedir. Son olarak da *Eymen* beyin örneğine bakıldığında büyük ölçüde bir ayrımcılık olgusunun varlığı söz konusu edilmektedir. Bununla birlikte ülkede az sayıda da olsa ayrımcılık karşıtı tavır sahibi kişilerin bulunduğu ifade edilmektedir.

Dolayısıyla, genel itibariyle görüşmeciler güçlü bir ayrımcılık algısına sahip olsalar bile az sayıda da olsa ayrımcı tutuma karşı çıkan daha eşitlik yanlısı kişilerin var olduğunu düşünen katılımcılar da bulunmaktadır. İsviçre yaşayan katılımcıların bu anlamda çok yüksek düzeyde bir fark olmasa da daha avantajlı bir konumda bulundukları düşünülmektedir. Ancak Fransa ile ilgili *Eymen* bey tarafından verilen örnekteki fakülte bölüm sorumlusu hocanın tavrı da büyük bir adım olarak okunabilecek bir mahiyet taşımaktadır. Zira Müslüman karşıtlığına karşı mücadele eden bir derneğe destek verebilmek güçlü bir değer yapısına sahip eğitimcilerin de var olduğuna dair bir işaret olarak değerlendirilmektedir. Yine bu tavrın oldukça dar bir kesimde görüldüğü anlaşılabilmektedir.

Ayrıca, konuyla ilgili yapılan görüşmeler ve gözlemlerden hareketle yabancı olmak dolayısıyla yetersiz hissettirilmeleri sonucunda görüşmecilerde kendini kanıtlama çabasının yüksek düzeyde görüldüğü söylenebilir. Bu anlamda, bazı katılımcılar kendini kanıtlamak zorunda hissederek yüksek başarılar ile yok sayılma tavrına cevap verme gayreti ortaya koyabilmektedir. Kendini kabul ettirmenin en kolay yollarından birisi olan eğitim hayatında başarı için daha fazla gayret gösterme durumu olabilmektedir. Yok sayılarak dışlanan kişilerin yok sayılamayacak kişiler olma arayışı içinde oldukları düşünülmektedir. Böylece, diğerlerine ben de sizin kadar değerli ve önemliyim ben de hayatta başarı gösterebilirim mesajı iletmeye çalışılabilmektedir. Konuyla ilgili bir diğer duygunun ise meydan okunmuş hissetme ve bununla başa çıkabilme motivasyonu da olabilmesi mümkündür. Dolayısıyla, eğitim bir açıdan ayrımcılığın güçlü bir uygulama alanı olarak algılanırken, diğer açıdan kendini ispatlama ve meydan okumalara cevap verme sahası olarak da görülebilmektedir.

5. Medya

Medya ve ayrımcılık ilişkisi ırkçılık, İslam karşıtlığı, yabancı düşmanlığı gibi birçok konuda ön plana çıkmaktadır. Müslümanlara ve Türklere yapılan ayrımcılık özelinde bakıldığında çok güçlü bir medya etkisinin varlığından birçok çalışmada bahsedilmektedir (Alacahan & Duman, 2012; Arı, 2021, 2021; Aydın vd., 2019, 2019; Aydın Varol, 2021; Barın, 2016; Canatan & Hıdır, 2007; Cesari, 2011; Ertuğrul, 2014; Esposito & Kalın, 2011; Kayıntı, 2021; Kurt Sariaslan, 2018; Küçükcan, 2021; Lean, 2015; Uzun, 2012). Dolayısıyla, medyanın ayrımcılığa olan etkisi ayrımcılık ve din ilişkileri konusunda görüşmecilerin algı ve düşüncelerinin anlaşılmasında önemli bir boyutu kapsamaktadır. Medyanın ayrımcılığa olan etkisi katılımcılar açısından incelendiğinde popülist bir yapı içerdiği,

Müslümanlar ve Türkler hakkında olumsuz imaj ve gösterimler üzerinden negatif bir manipülatif bir tutum sergilediği görüşü ağırlık kazanmaktadır.

Medyanın etkisi çok fazla Fransız halkı zannedilen gibi okumuş, görmüş, her şeyi takip eden dünyadaki her şeyden haberdar olan bir millet değil. Kendi medyalarına çok önem veriyorlar medyada kendi medyalarında yazan şey onlar için gerçek. (Kartal – Fransa – İşçi)

İnsanlarda hep İslam'la ilgili bilgiler komple hep medya. Avrupa çok iyi diyorlar. Ben bakıyorum çok öyle. Yani benim gördüklerim. Çok öyle üstün kültürlü insan ben görmüyorum. Belki akademisyen noktasında böyle bilgileri falan filan var. Ama genel manada hayatı anlama veya kişinin kendisini anlama noktasında bilgileri çok zayıf gibi geliyor bana. Onun için direkmen bilgiyi tamamla. Bir de belki kendileri öyle istiyor. Nefislerinin de hoşuna gidiyor. Çünkü insan nefsinle hoşuna giden şeye çok çabuk inanır yani... suçların bireyselliğinden ziyade o kimlikle beraber anlatılıyor. (Süleyman – İsviçre – Din Görevlisi)

Kartal ve *Süleyman*'ın da belirttiği üzere medya halkın görüş ve düşünceleri üzerinde önemli etkilere sahip olabilmektedir. Bu noktada Avrupa insanının yüksek bir kültür düzeyine sahip olduğu düşüncesine itiraz ederek halkın önemli bir kısmının medyada kendisine sunulan şeyleri olduğu gibi kabul ettiğini belirtmektedirler. Yüksek eğitim alan belli bir grubun dışında kalan kesimlerin medyanın güçlü etkisi altında olduğu ifade edilmektedir. Bu itibarla, farklı kanallardan teyit edilemeyen bilgilerin olduğu gibi kabul edilmesi toplum içinde önyargı ve buna bağlı olarak ötekileştirici tutum ve davranışları tetikleyebilmektedir. Bundan dolayı da medyanın hem tutum oluşturunca hem de var olan tutumları pekiştirici bir etkisi olduğundan bahsetmek mümkündür (Kağıtçıbaşı & Cemalcılar, 2016, s. 145). Bunun yanında insan zihninin kolayda olana yöneleceğini düşünen *Süleyman*'ın da işaret ettiği üzere konuyla alakalı kompleks ve çaba gerektirici bir faaliyette bulunmanın zorluğundan dolayı birey kendisine sunulanları (söz gelimi kendisinin yabancı karşıtı duyguları da varsa) olduğu gibi kabul edebilme yoluna gidebilmektedir. Böylece *kendine hizmet etme yanlılığı* olarak ifade edilen bilişsel durum ortaya çıkabilmektedir (Türkçapar, 2018, s. 98).

Habercinin amacı haber yapmak, anlamak değil... ne kadar anlatsanız bile anlamıyor adam... Haber yaparken de... şu renge siyah desem daha mı etkili olur? Beyaz desem de daha mı etkili olur? ...O konuda yani buradaki, şu andaki medya biraz fazla sıkıntı var. ... Burada mesela çok çok gazeteciler var... Adam... katılmıyor (İslam karşıtı değil esasen) yazdığına. Diyor ki ama mecburum böyle yazmaya... Gerçekten de var. Yani

yazıyorlar. Mecbur olarak çünkü bir artık işinden atılır... (mesela) bugünkü zamanda Hamas iyiydi (dersen) atılabılırsın işinden. Yani özgür değil. Türkiye'deki gazeteciler bin kere özgür buradaki gazetecilerden. (Efrahim – İsviçre – İş İnsanı)

İsviçre'de... özgürsün diyorlar... aslında burası demokrasi şemsiyesi altında komünizmi yaşayan bir ülke... burada gazetesinde bir yazar. Bank hakkında yazı yazan bir hafta içinde işten attıldılar. Bir hafta içerisinde. Rasistlik böyle bir şey işte. Yani kendileri güya demokrasiyi...Türkiye'ye karşı savunuyor ama kendileri bir hafta dayanamadı... Buradaki halkı yönlendiren tamamıyla medyadır. (Zühtü – İsviçre – Emekli)

Haber yapan kişilerin öncelikli amacının doğruya ulaşmak değil haber yapmak olduğunu belirten *Efrahim*'e göre kriter böyle olunca doğru haber yerine doğru gösterilen haberler yapılabilmektedir. Hal böyle olunca kişiler bulundukları gazetenin konumu olaylar karşısında nasıl ise ona göre habercilik ve gazetecilik yapabilmektedir. Kendi görüşleri farklı dahi olsa işlerini koruyabilmek adına düşündüklerini veya olanı değil gösterilmek isteneni haber adına ileri sürebilmektedirler. Söz gelimi İsrail'in Gazze'ye olan saldırısı konusunda Hamas'ın durumunu tartışmak isteyen bir gazetecinin bir halk özgürlük hareketi gibi bir imajdan bahsetmesinin mümkün olmadığını dile getirmektedir. Konuyla ilgili bir diğer örneği sunan *Zühtü* ise İsviçre'nin ünlü bankalarından birisi hakkında olumsuz haber yapan bir gazetecinin 1 hafta içerisinde işten atıldığını ifade etmektedir. Bu konuda İsviçre'deki yaklaşımın komünist ülkelerdeki tutuma benzediğini söyleyen *Zühtü* de *Efrahim* gibi konuya yaklaşarak Türkiye'de daha fazla basın özgürlüğü olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla özgürlükler konusunda Avrupa basınının daha ileride olduğu konusunda katılımcıların ciddi kuşkuları olduğu ve Türkiye'de daha ileri düzeyde bir basın özgürlüğü olduğu düşüncesi ileri sürülmektedir. Bu anlamda Avrupa basın-yayını üzerinde önemli bir baskının var olduğu gözlemi birçok görüşmeci tarafından paylaşılmaktadır. Bundan dolayı tamamen olmasa da bir ölçüde ortak bir medya dili olduğu, buna karşı görüş ve tespitlerin basın-yayın içerisinde yer bulmasının oldukça çok kolay olmadığı anlaşılabilmektedir. Sonuçta ise *Efrahim* tarafından da belirtildiği üzere sosyal etkiye ve baskıya uyum sağlayan basın mensupları hâkim dili kendi görüşlerine tercih etmek durumunda kalarak mevcut algıyı besleyecek şekilde hareket edebilmektedir (Kağıtçıbaşı & Cemalcılar, 2016, ss. 67, 145).

Fransız medyalarda Müslümanlarla alakalı hiçbir pozitif bir şey gözükmez. ... mesela şimdi Müslümanı tanımayan, Müslüman arkadaş(ı)

olmayan bir Fransız Müslüman nereden tanır? İnternette veya şeyden. Yine kanal haberlerinden... Müslüman adam o adamı bıçaklamış. 3 tane 4 tane adam öldürmüş. Allahu Ekber bu arada. Bunu Muhammed (sav) için yapıyorum diye adamları öldürmüş... İslam Fransızlara nasıl tanıtıldı? Kadınlar zorla başörtüyü giyiniyorlar. Yobaz. Yobaz oluyor. Bütün Müslümanlar yobaz olduğunu gösteriyorlar. Tanıtıyorlar. Agresif olabilirler. Yani öyle tanıtılıyor bence Fransızlara Müslümanlar. (Akin – Fransa – Bilgisayar Teknisyeni)

Bence asıl İslamlığı ve Müslümanlığı bilmedikleri için bir korku bir korku var onlarda ve bu korkudan dolayı aslında öfkeli olabiliyorlar... medyanın da bunda payı çok medya tabii ki de Müslümanları çok kötü tanımlıyor... halkın daha çok Müslümanlardan korkmasına ve tiksinişine sebep oluyor tiksinişine sebep oluyor evet yani insan(lar)ın yani tamam(ı) olmasa bile tiksiniyor Müslümanlardan artık o hale geliniyor... Bir küçümseme hissediyorum bir hor görme... aslında toplum bundan kişisel olarak rahatsız olmuyor. Bunun asıl rahatsız olmasını sağlayan medya. Medya çok bunu konu yapıyor bundan dolayı da halk işte a evet tesettürü biz sevmiyoruz moduna giriyorlar... (Ece – Fransa – Üniversite Öğrencisi)

Medyalar olsun gazeteler olsun şeyler olsun... Gün geçmez ki yani. İslam üzerinden yok kadını işte kapattılar işte köle ediyorlar. Yok işte ne bileyim insan hakları yok. Yok ne bileyim ben işte ne... insanların rencide edici bir şey(i) var... Mesela V..... diye bir gazete var mesela. Yani gazete illa ki sayıların bir tanesinde İslam üzerinde bir yani kötü şey bakışlarıyla bir yorum yapmıştır yani... İlla ki bir olumsuzluk olacak yani. İlla ki her gün televizyonda olsun ya da radyoda olsun. İlla ki İslam’ın Müslümanların üzerine illa ki bir belli bir konuda bir yorum yapacaklar. Yahut da bir aşağılayacaklar yani. (Kenan – İsviçre – İşçi)

Medyanın popülist ve manipülatif yaklaşımı İslam ve Müslümanlar söz konusu olduğunda özellikle kendisini gösterecek bir alana kavuşmuş olabilmektedir. Görüşmecilerin hemen hepsi bu konuda fikir birliği ortaya koymaktadır. Müslümanlar ile ilgili yapılan haberlerde genelde hor görücü bir tavrın varlığı kendisini gösterebilmektedir. *Akin*’ın da ifade ettiği üzere Müslümanları doğrudan tanımayan kimselerin İslam ve inananları hakkındaki görüşleri genel anlamda medya tarafından şekillendirilebilmektedir. Hal böyle olunca insanların İslam konusunda kendilerine sunulan imajların yoğun etkisi altına girebildikleri düşünülmektedir. Müslümanlar ve inançları hakkında çizilen tabloda ise “anlayışsız, saldırgan, şiddet yanlısı, kadınları baskı altında tutan, özgürlüklere karşı olan” bir grup tasvir edilebilmektedir. Bu tasvir yapılırken *Kenan*’ın da belirttiği üzere genel olarak konuyla alakalı olumsuz

değerlendirme ve yaklaşımları gündemde tutan bir bakış açısı sergilenebilmektedir.

Bunun yanında Müslümanların inançlarını yaşama adına ibadet ve başörtüsü gibi birtakım uygulamaları daha fazla odak noktası haline gelebilmektedir. Medyada çizilen tablo ve belki tarihsel bazı kalıp yargıların da aktif hale gelmesiyle korku, öfke, nefret hatta tiksinnmeye varan duygular Müslümanlara yönelebilmektedir. Böylece İslam ve inananlar olumsuz duyguların nesnesi olan bir öteki ve “kültürel bir ırk” olarak inşa edilebilmektedir. Bu durumu yansıtmalı özdeşim kavramı ile açıklamak da mümkündür. Melanie Klein tarafından ileri sürülen bu savunma mekanizmasının bir boyutu olan kötü kendilik aktarımında bireyin bilincinde olmayarak çocukluktan itibaren geliştirdiği olumsuz duyguları başkaları yansıttığı ve bu durumu bir takım makul gerekçelere dayandırdığı ifade edilmektedir (Budak, 2017, s. 796; Klein, 1997; Özakkaş, 2017, ss. 381-390; Spillius & O’Shaughnessy, 2011). Dolayısıyla İslam karşıtlığı olarak nitelendirilebilecek tavrı fertlerin kişiliklerinin olumsuz yönlerini yansıtabildiği bir öteki olarak konumlandırılması mümkün gözükmemektedir. Bu çerçevede medya da aranan makul gerekçeleri üreten bir manivelaya dönüşebilmektedir.

Benzer şekilde, Kalın da Batı’nın klasik “Yahudi Sorunu”nu terk ederek yerine “Müslüman Sorunu”nu yerleştirdiğini ifade etmektedir. Bu anlamda “demokrasi, eğitim, işsizlik, göç,” değer erozyonu gibi sorunların ele alınırken bu problemlerin devamlı surette Müslümanlar ile ilişkilendirilmesini de Batı’nın kendi problemlerini yansıttığı bir ayna olarak İslam’ı gördüğüne işaret etmektedir (Kalın, 2017, ss. 411-451). Tarihsel psikanalitik yaklaşımla oryantalizm üzerinden Avrupalıların oluşturduğu Doğulu, özelde de Müslüman, Türk imajı üzerinden konuyu tartışan Grosrichard (2004) da aynı mekanizmanın tarihsel izlerini sürmektedir. Ona göre esasen Avrupalı zihnin kendi fantezilerinin yansıtıldığı bir Doğu tasviri ve algısı ürettiğini düşünmek mümkündür. Netice olarak ise ahlaki üstünlük ve medeniyeti tasvir eden Batı ve karşısında “barbarlık ve düşük ahlaki ve insani” seviyeyi temsil eden Doğu ve Müslüman ikilemi kurulabilmektedir. Hal böyle olunca, Batı Avrupa açısından iyi yönleriyle kendisini özdeşleştirip olumsuzluklarını özelde Müslüman ötekine yansıtan bir yaklaşım kendisini gösterebilmektedir.

Medyanın İslam karşıtı tutum ve söylemleri resmi kurumlar tarafından alınan kararları kimi zaman olumsuz etkileyebilmekte kimi zaman da gerekçe teşkil edebilmektedir. Bu konuda *Nagihan*’ın görüşleri şu

şekildedir:

(Medya) etkisinin... büyük olduğunu... yani Müslümanlara karşı olan ayrımcılığın arttığını biliyorum... İslamo-gauchism (sol İslamcılık: sol görüşleri kişilerin İslam konusundaki daha toleranslı yaklaşımı eleştiri sadedinde üretilen bir kelime), İslamo bilmem ne. Hani sürekli sürekli böyle yeni yeni kelimeler türetiyorlar... Sürekli bir negatif bir şey hani negatif bir anlam yükleniyor İslamiyete işte falan... Mesela şey vardı. "Collectif Contre Islamophobie en France/CCIF" (Fransa'daki İslamofobiyle Mücadele Topluluğu) O mesela kapatıldı... Hani veya bazı şeyler gönderildi. İmamlar hani Fransa'da şey yapan imamlar mesela Fransa'dan atma durumu vesaire. (Nagihan – İsviçre – Üniversite Öğrencisi)

Görüldüğü üzere medyadaki İslam karşıtı söylemin giderek güçlenmesi somut bazı adım ve tavırları da beraberinde getirebilmektedir. Bu anlamda, yurtdışından gelen cami imamlarının Fransa'dan deport edilmesi, Müslümanların haklarını savunmaya kalkışan kimi siyasetçilerin "İslamcılık" ile suçlanması, Fransa'daki İslamofobik eylemlerle mücadele etmeye çalışan topluluğun kapatılması veya kapanmak zorunda bırakılması gibi bir tür "kurumsal ayrımcılık" olarak yorumlanabilecek olaylar cereyan edebilmektedir. Böylece medyadaki propagandanın sadece sözde kalmayan doğrudan Müslümanların gündelik hayatlarını etkileyebilecek eylemsel sonuçları gözlemlenebilmektedir. Ayrıca Müslümanlara yönelik daha olumlu tavır ve söylem içinde olan birey ve kurumların medyanın eleştiri oklarını üzerlerine çektikleri de görüşmeciler tarafından ortaya konulmaktadır:

Mesela Science Po Grenoble (siyasi bilimler enstitüsü/okulu) şey olarak biliniyor olumlu olarak. İslam'a karşı... medyalarda Science Po'ya ayrı bir yükleniliyor bazen. Tabii o hissediliyor. Yani Müslümanlara ayrımcılık yapmayanlara karşı medyalar pozisyon (alıyor). Evet evet bir baskı. Baskı oluyor evet evet çok büyük baskılar oluyor. Aşırı... Bir tane hoca... bayağı bir destek olundu o hocaya mesela medyalarda... Science Po'da görevliydi evet. Ama ayrımcılık yapıyordu işte. ...medyanın güçlü bir şekilde o hocaya sahip çıktığını hatırlıyor(um). O yüzden o okullarda bile mesela baskı yoluyla çevirme imkânı var. Yani medya bir şekilde olumsuz bir tutumu var... (Eymen – İsviçre – Hukukçu).

Eymen'in ifadelerinde de olduğu üzere adeta toplumun ötekisi olarak konumlandırılan Müslümanlara karşı daha nötr veya olumlu bir tavra sahip olan kurumlar medya tarafından hedef gösterilebilmektedir. Tıpkı siyasilere Sol İslamcılık damgası vurulmasında olduğu gibi kurumların bu yapıları eleştirilerin odağına yerleştirilebilmektedir. Bunun ötesinde kurum içinde

ayırıcı tutum ve davranışları dolayısıyla idari problem yaşayan bir profesör ise medya tarafından özgür düşüncenin korunması üzerinden ciddi destek görebilmektedir (*French Outcry over Academic in Grenoble Islamophobia Row*, 2021; *l'enseignant qui avait dénoncé une «chasse idéologique», suspendu de Sciences Po Grenoble*, 2021). Söz konusu haber, ilgili üniversite hocasının “ideolojik av”ı kınaması dolayısıyla görevinden uzaklaştırıldığı şeklinde lanse edilmektedir. Dolayısıyla medyada bir yandan İslamofobik tutumlar dikkat çekerken diğer yandan söz konusu tutumlara karşı müeyyide uygulayan kurumlar hedef gösterilebilmektedir. Böylece daha objektif bir tutuma sahip olmak isteyen kurum ve şahıslar da *Eymen*’in de söylediği gibi baskı altına alınabilmektedir.

Medyada Türklere yönelik olarak geliştirilen üslup ve yaklaşımlara bakıldığında katılımcıların genel anlamda olumsuz bir algı ve izlenimleri olduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda bir yandan bireysel anlamdaki suç veya problemlerde Türk kökenli oluşa özel bir vurgu olduğu düşünülebilmektedir. Dolayısıyla, Fransız veya İsviçre kökeninde olmama konusuna işaret edilebilmektedir. Bu durum ise Türk toplumunun tamamını zan altında bırakacak şekilde bir algı ve önyargı oluşumuna hizmet edebilmektedir:

Mesela Fransa’da... işte Türk kökenli bir... şirket sahibi işte şöyle bir şey yaptı. Yani şey yapılıyor. Yani kimliğin ön planına konular kapılıyor. Yani suçların bireyselliğinden ziyade o kimliğinle beraber anlatılıyor. (Süleyman – İsviçre – Din görevlisi)

Konunun diğer yönü ise Türkiye hakkında yapılan haberlere yönelik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu hususta birçok katılımcı medyada Türkiye söz konusu olduğunda olumsuz ve suçlayıcı bir resim algılamaktadır. Olumlu haberlerin ise geçiştirme sadedinde sunulduğu ifade edilmektedir.

Türkiye’de ne zaman olumsuz bir olay olsun o gün akşamı televizyon ve gazeteleri hemen yazar. Türkiye’de olumlu hiçbir haber medyada çıkmaz. Burada kendi olaylarını gördüm. Mesela ben önceden ben oturdum. Versio’da kadın trenin önüne atladı. Paramparça oldu... Binanın üstüne çıktı adam kendini aşağıya attı. İntihar edenler çok. Bakın İsviçre’de intihar oranı dünyada en fazla ülkelerden bir tanesi. Ama medyada bunu göremezsin. Medya saklıyor... Burada herkes medyaya bakıyor. Televizyonlarda, gazetelerde ne yazıyorsa herkes buna inanıyor. Yani ve medyada dediğim gibi tamamıyla Müslüman ve Türk düşmanlığı var. Çünkü bu medyanın artık kimlerin yanında olduğunu çok iyi biliyoruz. Yani birisi İsviçre hakkında... kötü bir şey yazsa bitti. (Zühtü – İsviçre – Emekli)

Şimdi Türkiye'den iyi bir şey olduğu zaman mesela şey etmez... Rusya'yla Ukrayna şey edip yani tahıl olayına müdahalede olsun bulunup da yani tahılın gidip gelmesi için yani bir çare bulduğu bu haberi Fransızca'ya böyle iki saniye Türkiye şöyle bir şey bulup bitti. Şöyle geç, anlatabiliyor muyum? Niye? Çünkü bu Türkiye'yi büyütür bu yani nihayetinde ya söylemez ya söylerse de hemen hemen bir iki saniye sürmez yani mesela yani. Ama tersine bir şey olsa mesela Fransa şöyle etti, Fransa böyle etti işte Almanya böyle etti, Almanya şöyle etti tabi güzel ama o zaman yani şeyin yarısını ondan geçirdiler yani. Yani Türkiye ile o zaman Fransa'nın ilişkileri de ister istemez buradaki gündeme ciddi bir etkisi oluyor. (Hayrettin – Fransa – Serbest Meslek)

Medyada olumlu bir şey çıkmaz Türkiye için... Çıkmıyor çıkmıyor. Yüzüncü yılı kutlama yazısı yolladım basmadılar. Yani güzel bir şey basmıyorlar. Öyle öyle bizim için sansasyon değil diyorlar. Kötü şey yazma o gazetecilik şeyi. Gazetecilik anlamı yeni gazetecilik anlamı bu. Kötülük yazacaksınız ki millet sizi okusun... dediğim gibi gazete Türk(ler hakkında) olumlu bir şey yazmaz bazen sinirleniyor(um). (İlayda – İsviçre – Serbest Meslek)

Gerek İsviçre gerekse Fransa'daki katılımcılar genel olarak medyada bilinçli bir şekilde olumsuz bir Türkiye resmi çizildiğine aktarmaktadırlar. Bu durumla ilgili olarak Türkiye'deki olumsuzlukların büyüteçle olumlu durumlara ise göz ardı edici şekilde geçirtililerek sunulduğu ifade edilmektedir. Bu anlamda bakıldığında *Zühtü* beyin de ifade ettiği üzere kendi ülkesi ile ilgili olumsuz gelişme ve hadiseler konusunda suskunluk gösteren medya organları olaylar Türkiye'de geliştiği zaman tersine bir tavırla konuyu kamuoyuna güçlü bir şekilde lanse edebilmektedir. *İlayda* ve *Hayrettin*'in de ortaya koydukları üzere Türkiye'nin olumlu bazı adım ve gelişmeleri söz konusu olduğunda ise bu durum ya yok sayılmakta veya da geçiririci tarzda bir sunumla ortaya konulabilmektedir. Bunun yanında Türkiye ile Avrupa siyasi ilişkilerinde anlaşmazlıklar olduğu durumlarda konu farklı mecralarda manipüle edilerek haber yapmanın da ötesinde tahkir edici karikatürler vb ile düşünce ve eleştiri özgürlüğü sınırlarını aşarak gayri-ahlaki bir hal alabilmektedir. Netice itibariyle, medyada Türkiye söz konusu olduğunda çifte standartlı bir bakış açısının hakim olduğu, ülkeleri veya yakın ülkelere dair haberlerdeki daha nötr veya pozitif tutumun negatif ve manipülatif bir şekle büründüğü algısı güçlü bir şekilde kendisini göstermektedir. Dolayısıyla halkın görüşlerini negatif yönde besleyen ve oluşturan Türkofobik veya Türk karşıtı bir yaklaşım varlığı gözlemlenebilmektedir. Söz konusu tutumda siyasi saiklerin de etkisinin olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Bu anlamda medyanın terör

olayları, siyaset, ırkçılık gibi konulardaki etkileri ilgili bölümlerde de zikredilecektir.

Sosyal medya olarak ifade edilen platformlarda da ayrımcılığın farklı yansımaları görülebilmektedir. Bu noktada ana akım medyanın tutumunun benzer şekilde ideolojik anlamda benzer görüşteki kitlelerin Müslüman karşıtı propaganda yapabildikleri anlaşılmaktadır.

Medya... daha önce de belirttiğim gibi her sene yani bir skandal Müslümanların üzerine bir şey atmak için yani ufacık, ufak tefek olayları büyütüp de medyalara yansıtımları oluyor. Her sene bu oluyor. Hatta yani her 6 ay böyle bir olay yaşanıyor. Dikkatleri Müslümanların üzerine çekmek için... Twitter'da Trend Topik, efendime söyleyeyim bütün televizyonlarda ilk gösterim falan bir sürü olay yaşanıyor. Dedğim gibi şu abaya dediğimiz olay yine başörtüsü... en ufak bir olayda bir Twitter'ı açıp bakmaya bakar yani. Bir negatif olgu var yani. (Mustafa – Fransa – Üniversite Öğrencisi)

Ana akım medya ile sosyal medyanın dili arasında bir uyum olduğunu dile getiren Mustafa'ya göre Müslümanlar medyanın negatif tablo sunumundaki baş aktörlerden bir tanesi olarak iş görebilmektedir. Bu noktada sosyal medyanın aynı yaklaşımda olduğu ve dolayısıyla kitlesel bir tepkinin sosyal medya kullanıcıları tarafından da ortaya konulduğu yahut böyle bir yönlendirmenin olduğu ifade edilmektedir. “Abaya” olarak ifade edilen kıyafet tesettür için kullanılan uzun elbiselerin genel adıdır. Başörtüsünün yanında bu kıyafet de Fransa'da yasaklanmış ve söz konusu yasak Fransa en yüksek idari mahkemesi olan “Le Conseil d'État” tarafından yasalara uygunluğu onaylanmıştır (Le Conseil d'État, 2024). Dolayısıyla tesettür ve başörtüsü konusu medyanın olduğu gibi sosyal medyanın da İslam'a dair negatif tutumunda temel elemanlardan bir tanesini teşkil edebilmektedir.

Medyanın çok büyük bir etkisi var bence. ... abi şöyle yani nasıl anlatayım bir olayı mesela sosyal medyada bir ton kullanıcı var abi. Adam Müslümanları sevmiyor. Herhangi bir fotoğrafı mesela Müslüman yapmazsa bile paylaşıyor, Müslüman yaptı. Oradan bir şey kopuyor. Yani birkaç tane patlak verdi mi bir yerde... Ondan sonra millet Müslümanlar böyleymiş gibi algı oluşuyor ve bu sosyal medyada çok büyük bir güç. Yani kendimizi de ispatlayamıyoruz. Kötü bir algı oluşuyor. (sosyal medya)... Daha bir etkili oluyor abi. (Arda – Fransa – İşçi)

Bir diğer husus ise sosyal medyadaki bilgi kirliliği noktasında kendisini gösterebilmektedir. Herhangi bir sosyal medya hesabı Müslümanlar ile bir bağı olmayan görüntüleri Müslümanlar tarafından

ortaya konmuş olumsuzluklar olarak lanse edebilmekte ve bu durumun sonuçlarıyla yine İslam inancındakiler muhatap kılınabilmektedir. Hal böyle olunca, ana akım medya tarafından oluşturulmuş hazır negatif şemalar ve kalıpyargılar harekete geçerek daha katı ve güçlü hale gelebilmektedir. Sosyal medyanın ana akım medyadan daha büyük bir etki alanına sahip olduğunu *Arda* algıyı oluşturanların herhangi bir ispat kaygısı gütmeyen bunun düzeltilmesi ile ilgili sorumluluğun Müslümanlara yüklendiğini sonuç olarak ise aksi ispatın mümkün olmadığını belirtmektedir. Bundan dolayı sevilmeyen toplum olarak ifade edilen Müslümanların daha da sorunlu ve negatif bir şekilde değerlendirildiğini aktarmaktadır.

Konuyu Filistin'de yaşanan dramatik olaylar örneğinde ele alan *Cahide* ise sosyal medyanın alternatif söylemler için de belli bir alan açabildiğine işaret etmektedir.

Aslında yakın zamanda Filistin örneği var... Bizim böyle de Filistin'le ilgili falan paylaşım yaptığımızı görünce etkilendiklerini düşünüyorum bir kısmının. Yani açıp da aslında o kadar İsrail haklı olmayabilir mi? Yani bu tarafa da bir bakayım diye düşündüklerini düşünüyorum. Ama genel olarak düşünmeye çalışmıyorlar bence. Çünkü bunu şey Türkiye'de işte politik faaliyetlerde aktif olan arkadaşısıyla tartışırken çok önemli bir şey. Çünkü düşünmeleri için bir neden yok bunu. Hani işte politika okumuyorsa bir insan bu konuda çok büyük bir fikir belirtmesine gerek olmuyor. O yüzden de düşünmesi için bir neden olmuyor. Bu yüzden de medya kendisine ne aktarıyorsa onu kabul edip devam edebiliyor. (*Cahide* – İsviçre – Bilgisayar Mühendisi)

Cahide Uluslararası Adalet Divanı tarafından da ortaya konduğu gibi (*Uluslararası Adalet Divanı*, 2024) Filistin halkının yaşadığı soykırım tehdidi, işgal, yaşanan kanunsuzluklar ve sistematik ayrımcılık konusunda yapılan paylaşımların kimi durumlarda insanların Filistinlilerin durumu konusundaki görüşlerini etkileyebildiğini savunmaktadır. Bu konuda hâkim medya organlarının görüşlerinin dışına çıkabilme konusunda bir kapı aralandığına işaret edilmektedir. Bununla birlikte yine de halkın siyasi ve güncel olaylarla ilgili konunun uzmanı değilse medyada kendisine aktarılanı doğrudan kabul ettiği buna bağlı olarak da medya ve halkın görüşleri arasında genel anlamda bir uyum olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla İslam karşıtı tutum farklı yaklaşımlar olmakla birlikte varlığını büyük ölçüde devam ettirebilmektedir.

Bak böyle (daha tarafsız) medya kurumları da var. Medya pak gibi... Fransızların yüzde yüzü ayrımcı değil. Bunu söyleyemeyiz zaten. Ama genel büyük, genel topluluk öyle olduğu için böyle konuşuyoruz...

(Alparslan – Fransa – İş İnsanı)

Anlaşıldığı üzere medyanın söz konusu ana akım yaklaşımının dışında kalan veya İslam ve Müslümanlara yönelik ayrımcı tutumlar ortaya koymayan medya kuruluşları da bulunmaktadır. Bu kuruluşları Fransızlar arasında destekleyen kimseler de bulunabilmektedir. Dolayısıyla toplumun tamamının ya da medyanın tamamının ayrımcı düşünceler taşıdığını söylemek doğru olmayacaktır. Bununla birlikte, Alparslan'ın da ifade ettiği üzere bu yaklaşımı taşıyan kuruluşlar daha merkezin dışında ve genel - geçer kabulün uzağında kalabilmektedir. Netice olarak bakıldığında görüşmecilerin İsviçre'ye kıyasla Fransa'da tonunun daha yüksek olduğunu ifade ettikleri güçlü bir dini ayrımcılık görülmektedir. Bu duruma Türklere ve Türkiye'ye yönelik olumsuz imaj, tutum ve yorumlar eşlik edebilmektedir. Gerek halkın görüşlerini manipüle edebilmesi gerekse oluşturabildiği olumsuz hava nedeniyle medyanın İslam karşıtı ve Türk karşıtı bakış açılarını harekete geçirmede başat bir faktör olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

Sonuç

Araştırma sonucunda, katılımcıların gündelik hayatın farklı mecralarında güçlü bir ayrımcılık tecrübesi yaşadıkları görülmektedir. Söz konusu durum kimi zaman dini ayrımcılık, kimi zaman etnik-kültürel ayrımcılık şekillerinde tecrübe edilebilmektedir. Bu çerçevede ayrımcılığın ne olduğuna ilişkin algılara bakıldığında, katılımcılar, ayrımcılığın gerek bireysel ilişkilerde gerekse toplumsal anlamda gözlemlenen somut bir yapısı olduğunu belirtmektedirler. Bu anlamda, ayrımcılığın oluşumunda bilgisizlik ve buna bağlı olarak oluşan korku duygusunun oluşturduğu önyargıların etkili olabildiği anlaşılmaktadır. Görüşmecilere göre ayrımcılıktaki temel problemlerden birisi bireyin kendisi olamaması veya da kendisi olmaktan dolayı rahatsız hissettirilmesi olarak ifade edilmektedir. Birey kendisi olduğunda toplumsal kabul görememekte, dışlanmakta veya daha kötüsü yok sayılabilmektedir. Bu durumdan kaçınmak için kişi ya kendisi olmaktan yahut da kendisi olamamaktan dolayı zorluklar yaşayabilmektedir.

İş hayatında, katılımcıların çalışma koşulları ile ücretler başta olmak üzere belirgin bir ayrımcılık tecrübesi yaşadıkları görülmektedir. Bu noktada yabancı olmaktan ötürü ev ve iş bulma problemlerine ek olarak bulunan işlerde çalışma koşulları ve maaş konularında da dezavantajlı bir durum ortaya çıkabilmektedir. Gerek ücret gerekse çalışma şartlarında görülen ayrımcı tutumlar ise kişilerin istemedikleri ancak zorunlu olarak kabul ettikleri bir iş ortamında bulunmaları dolayısıyla psikolojik anlamda

zorlayıcı bir sürece yol açabilmektedir. Başörtüsü ve Müslüman/Türk isimli olma hususunun Fransa’daki tonu daha yüksek düzeyde olmakla birlikte iş hayatında önyargılı tutumların sıklıkla kendisini gösterdiği bir alan olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda giyim tarzı ve köken belirten isimlerin ayrımcılığa yol açabileceği değerlendirilmektedir.

Komşuluk ilişkileri açısından bakıldığında, görüşmeciler bazı komşularla diyalog kurabilirken bazılarında önyargılı davranışlara maruz kalabildiklerini ifade etmektedirler. Bununla birlikte, özellikle yabancıların seyrek bulunduğu yerlerde ayrımcılık algılarının daha yüksek düzeye çıkabildiği belirtilmektedir. Böylesi durumlarda normal karşılanabilecek durumların problem olarak algılandığı veya problem çıkarmak adına bahane edildiğini belirtilmektedir. Bunun yanında, kişisel tercih ve yönelimlerin diyalog kurma yönünde olduğu durumlarda karşılıklı önyargıların zaman içerisinde aşılması sağlanabilmektedir.

Özellikle Fransa’da eğitim alan katılımcılarda yoğun bir ayrımcılık hissi göze çarpmaktadır. Yabancı olmalarından ötürü daha çok kalifiye eleman olarak çalışılabilecek işlere yönlendirildiklerini ifade etmektedirler. Bu noktada, kendileri çok daha yüksek başarı düzeyinde olsalar da öğretmenlerinin kendilerini başarısız olarak gördüklerini belirtmektedirler. Her iki ülkede de eğitimde, başörtülü kadınların en çok problem yaşayan grup olduğu görüşü görüşmecilerin çoğunluğu tarafından paylaşılmaktadır. Bu anlamda, yok sayma, imalı bakışlarla veya sözle rahatsız etme davranışları görülebildiği gibi ibadet edenlerin not edilip soruşturma açılması şeklindeki uygulamalar da görülebilmektedir. Dolayısıyla İslam karşıtı uygulamalar konusunda başörtülü kadınların ciddi bir dezavantajlarının olduğunu söylemek mümkündür. Katılımcıların bulundukları eğitim kurumlarındaki eğiticiler tarafından gördükleri muamele ve sınav notları gibi hususlarda da ayrımcılık gözlemlenebilmektedir. Bu konuda bazı görüşmecilerin ciddi anlamda dışlanma ve eşitsizlik algıladıklarını belirtmek mümkündür. Ayrımcılık bazı durumlarda ise açıkça değil ama daha örtülü bir formda kendisini gösterebilmektedir.

Görüşmeciler, yaşadıkları ülkelerdeki medyanın popülist bir yapı içerdiği, Müslümanlar ve Türkler hakkında olumsuz imaj ve gösterimler üzerinden negatif bir manipülatif bir tutum sergilediği görüşünü paylaşmaktadırlar. İstisnalar dışında medyanın ayrımcılığa güçlü bir etkisi olduğunu ifade etmektedirler. Görüşmecilerin hemen hepsi bu konuda fikir birliği ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, medyada çizilen tablonun bazı

kalıp yargıları da aktif hale getirmesiyle korku, öfke, nefret hatta tiksitmeye varan duyguların Müslümanlara yönelebildiği ifade edilmektedir. Medyada Türklere yönelik olarak geliştirilen üslup ve yaklaşımlara bakıldığında katılımcıların genel anlamda olumsuz bir algı ve izlenimleri olduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda bir yandan bireysel anlamdaki suç veya problemlerde Türk kökenli oluşa özel bir vurgu olduğu düşünülebilmektedir. Bu durum ise Türk toplumunun tamamını zan altında bırakacak şekilde bir algı ve önyargı oluşumuna hizmet edebilmektedir. Medyanın bu ana akım yaklaşımının dışında kalan medya kuruluşları da bulunmaktadır. Bununla birlikte, katılımcılara göre bu yaklaşımı taşıyan kuruluşlar daha merkezin dışında ve genel - geçer kabulün uzağında kalabilmektedir.

Katılımcılar İsviçre ve Fransa arasındaki ayrımcılık algıları arasında bir kıyaslama yapıldığında, sınırlı düzeyde de olsa İsviçre’de yaşayan bazı katılımcılar nötr bir ortamın olduğu ve insanların kabiliyetlerine göre değerlendirildikleri izlenimini paylaşmaktadır. Dolayısıyla her iki ülkede ayrımcılık tecrübesi yaşamakla birlikte katılımcılar İsviçre’de daha olumlu bir tablo olduğu ve haklarını savunma bakımından daha özgürlükçü bir ortam bulunduğunu ifade etmektedirler. Ayrıca başörtüsü karşıtlığının Fransa’da çok daha fazla olduğu ve Fransa’da daha yoğun bir ayrımcılık tecrübesinin olduğunu belirtmektedirler.

Öneriler

- Ayrımcılık ve din ilişkisi konusunda, farklı örneklemeler ile yeni çalışmalar yapılması konu hakkındaki Türkçe literatürün gelişmesine katkı sağlayacaktır.
- Ayrımcılık konusunda mağduriyet yaşayan kişilere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarına ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.
- Avrupa’daki Türklere ayrımcılık ile başa çıkma, psikolojik sağlamlık, kuşak farklılıklarının konuya etkileri gibi hususların, din ile ilişkisine yönelik araştırmalar yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.
- Ayrımcılık ve İslamofobi konusunda siyasi, toplumsal, tarihsel, ekonomik şartların etkilerine dair derinlemesine araştırmalar yapılması konunun farklı yönlerinin ortaya koyulması açısından önem arz etmektedir.

Ayrıca, toplumda Avrupa’daki Türklerin karşılaştığı ayrımcılık ve İslamofobi ile ilgili bilimsel ve sağlıklı bilgileri ortaya koyarak, kamuoyunu doğru yönde bilgilendirici faaliyetlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu faaliyetler

farklı dillerde de ortaya konularak konu hakkında Avrupa ve dünya genelindeki kamuoyunun mesele hakkında farkındalık kazanmasına katkıda bulunulmalıdır.

Hakem: Dış, Bağımsız.

Teşekkür:

-

Beyanname:

1. Özgünlük Beyanı:

Bu çalışma "Avrupa'daki Türklerde Ayrımcılık Algısı: Fransa ve İsviçre Örneği" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

2. Yazar Katkıları:

Fikir: AT-MU; **Kavramsallaştırma:** AT-MU; **Literatür Taraması:** AT; **Veri Toplama:** AT; **Veri İşleme:** AT; **Analiz:** AT-MU; **Yazma – orijinal taslak:** AT; **Yazma – inceleme ve düzenleme:** AT-MU.

3. Etik Kurul İzni:

Bu çalışma için etik kurul izni, Erciyes Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 22.02.2022 tarihli ve 2022/53 numaralı kararı ile alınmıştır.

4. Finansman/Destek:

Bu çalışma TÜBİTAK tarafından 2214A kapsamında desteklenmiştir. Proje No: 1059B142201180

5. Çıkar Çatışması Beyanı:

Yazarlar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedirler.

KAYNAKÇA

- Adida, C. L., Laitin, D. D., & Valfort, M.-A. (2010). Identifying barriers to Muslim integration in France. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 107(52), 22384-22390.
- Alacahan, O., & Duman, B. (Ed.). (2012). *İslamofobi: Kolektif bir korkunun anatomisi: sempozyum tebliğleri: 18-19 Kasım 2011, Sivas, TSO konferans salonu* (1. baskı). İslamofobi, Kolektif bir Korkunun Anatomisi Sempozyumu, Sivas. Sivas Kemal İbn-i Hümmam Vakfı.
- Allport, G. W. (1966). *The Nature Of Prejudice* (4. bs). Addison-Wesley.
- Allport, G. W. (2016). *Önyargının Doğası* (N. Nirven, Çev.). Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Ar, M. (2023). Kültürel İrkçilik Bağlamında İslamofobi ve Antisemitizm

- İlişkisi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 23(2), 499-522.
<https://doi.org/10.33415/daad.1308798>
- Arı, A. S. (2021). *Amsterdam tartışmaları: Siyasi katılım, Türkiye - AB ilişkileri, göç, islam, ırkçılık, islamofobi*. Çizgi Kitabevi.
- Aydın Varol, F. B. (2021). *İslamofobi Söylemi / Avrupa Basınında Yükselen*. Pınar Yayınları.
- Aydın, H., Eken, M., & Dereli, M. D. (Ed.). (2019). *Medya ve İslamofobi*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 426-438.
<https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>
- Barın, H. (2016). *Tedirgin nefret: İslâmofobi ve DAEŞ* (1. baskı). Tezkire.
- Bernstein, D. A., Penner, L. A., Clarke-Stewart, A., & Roy, E. J. (2012). *Psychology* (9th Ed). Wadsworth, Cengage Learning.
- Budak, S. (2017). *Psikoloji Sözlüğü* (5. bs). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Canatan, K., & Hıdır, Ö. (Ed.). (2007). *Batı dünyasında İslamofobi ve anti-İslamizm* (1. baskı). Eski Yeni.
- Castles, S., & Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı*. İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Cesari, J. (2011). "Islamophobia" in the West: A Comparison Between Europe and America. İçinde J. L. Esposito & I. Kalin (Ed.), *Islamophobia: The Challenge of Pluralism in the 21st Century*. Oxford University Press, USA.
- Chin, J. L. (Ed.). (2004). *The psychology of prejudice and discrimination*. Praeger Publishers.
- Creswell, J. W. (2016). Nitel Çalışma Tasarımı (A. Budak & İ. Budak, Çev.). İçinde M. Bütün & S. B. Demir (Ed.), *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (3. bs). Siyasal Kitabevi.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları* (S. B. Demir, Ed.; 3. bs). Eğiten Kitap.
- Çavuşoğlu, M. (2019, Ocak 14). *Yurt Dışında Yaşayan Türk Vatandaşları*. TBMM Arşivi.
<https://www.tbmm.gov.tr/Denetim/YaziliSoruOnergesi/235438>
- Dovidio, J. F., Glick, P. S., & Rudman, L. A. (Ed.). (2005). *On the nature of prejudice: Fifty years after Allport*. Blackwell Pub.
- Dovidio, J. F., Hewstone, M., Glick, P., & Esses, V. M. (Ed.). (2010). *The SAGE*

handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination. SAGE.

Eagly, A. H., & Diekmann, A. B. (2005). What is the problem? Prejudice as an attitude-in-context. İçinde J. F. Dovidio, P. S. Glick, & L. A. Rudman (Ed.), *On the nature of prejudice: Fifty years after Allport* (ss. 19-35). Blackwell Pub.

Ecri Report on France (sixth monitoring cycle). (2022). Council of Europe.

Ertuğrul, S. (Ed.). (2014). *Avusturya'da din devlet ilişkileri ve İslamofobia* (Birinci basım). Pinar.

Esposito, J. L., & Kalın, I. (2011). *Islamophobia: The Challenge of Pluralism in the 21st Century*. Oxford University Press, USA.

Esteves, O., Picard, A., & Talpin, J. (2024). *La France, tu l'aimes mais tu la quittes: Enquête sur la diaspora française musulmane*. SEUIL.

Feagin, J. R. (2006). *Systemic racism: A theory of oppression*. Routledge.

Festinger, L. (1968). *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford University Press.

Fibbi, R. (2005). *Mesures de lutte contre les discriminations à l'embauche*. <https://libra.unine.ch/handle/123456789/18068>

Fibbi, R., Kaya, B., & Piguet, E. (Ed.). (2003). *Le passeport ou le diplôme?: Étude des discriminations à l'embauche des jeunes issus de la migration*. FSM.

Fibbi, R., Topgöl, C., Ugrina, D., & Wanner, P. (2015). *The New Second Generation in Switzerland: Youth of Turkish and Former Yugoslav Descent in Zurich and Basel*. Amsterdam University Press. <https://doi.org/10.5117/9789089648433>

Forsyth, J. (2017). Erich Fromm: Din ve Hümanizm (A. Tanrıverdi, Çev.). İçinde M. Ulu (Ed.), *Psikolojik Din Kuramları*. Kimlik Yayınları.

French outcry over academic in Grenoble Islamophobia row. (2021, Aralık 22). <https://www.bbc.com/news/world-europe-59753043>

Fromm, E. (1994). *Erdem ve Mutluluk* (Y. Ayda, Çev.; 2. bs). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Fromm, E. (2016). *Sahip Olmak ya da Olmak* (A. Arıtan, Çev.; 4. bs). Say Yayınları.

Fromm, E. (2017). *Özgürlükten Kaçış* (Ş. Yeğin, Çev.). Say Yayınları.

Gezici Yalçın, M. (2017). *Göç Psikolojisi: Göçmen Gerçeğini Anlamlandırmaya Dönük Bir Sosyal Psikoloji Derlemesi*. Pharmakon Yayınevi.

Gibbs, G. R. (2008). *Analysing Qualitative Data* (1st edition). SAGE

Publications Ltd.

- Gökmen, H. (2010). *Avrupa'da Müslümanlar ve İslamofobi (Hollanda örneği)* [Yüksek Lisans]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Göle, N. (2015). *Gündelik Yaşamda Avrupalı Müslümanlar Avrupa Kamusal Alanındaki İslam İhtilafları Üzerine Bir Araştırma* (Z. Cunillera, Çev.). Metis Yayınları.
- Grosrichard, A. (2004). *Sultan'ın Sarayı Avrupalıların Doğu Fantezileri* (A. Çakıroğlu, Çev.). Aykırı.
- Güven, M., & Sevinç, K. (2024). The Relationship of Attitudes toward Other Religious Groups with Perceived Islamophobia, Intergroup Contact, and Social Identity: A Study among Muslims Living in Western Countries. *Rize İlahiyat Dergisi*, 27, 69-81. <https://doi.org/10.32950/rid.1496733>
- Haab, K., Bolzman, C., Kugler, A., & Yılmaz, Ö. (2010). *Diaspora et communautés de migrants de Turquie en Suisse*. Office fédéral des migrations (ODM).
- Haas, H. de, Castles, S., Miller, M. J., & Evranos, B. A. (2022). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Nüfus Hareketleri* (B. A. Evranos, Çev.).
- Iyengar, S., & Kinder, D. R. (2010). *News That Matters: Television and American Opinion, Updated Edition*. University of Chicago Press. <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/N/bo10579884.html>
- Jost, J. T., & Banaji, M. R. (1994). The role of stereotyping in system-justification and the production of false consciousness. *British Journal of Social Psychology*, 33(1), 1-27. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1994.tb01008.x>
- Jost, J. T., & Burgess, D. (2000). Attitudinal ambivalence and the conflict between group and system justification motives in low-status groups. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26, 293-305. <https://doi.org/10.1177/0146167200265003>
- Jost, J. T., & Hamilton, D. L. (2005). Stereotypes in Our Culture. İçinde J. F. Dovidio, P. S. Glick, & L. A. Rudman (Ed.), *On the nature of prejudice: Fifty years after Allport* (ss. 208-224). Blackwell Pub.
- Jost, J. T., Banaji, M. R., & Nosek, B. A. (2004). A Decade of System Justification Theory: Accumulated Evidence of Conscious and Unconscious Bolstering of the Status Quo. *Political Psychology*, 25(6), 881-919. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2004.00402.x>

- Jost, J. T., Pelham, B. W., & Carvallo, M. R. (2002). Non-conscious forms of system justification: Implicit and behavioral preferences for higher status groups. *Journal of Experimental Social Psychology*, 38, 586-602. [https://doi.org/10.1016/S0022-1031\(02\)00505-X](https://doi.org/10.1016/S0022-1031(02)00505-X)
- Kağıtçıbaşı, Ç., & Cemalcılar, Z. (2016). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş* (18. bs). Evrim Yayınları.
- Kalın, İ. (2017). *Ben, Öteki ve Ötesi İslam-Batı İlişkileri Tarihine Giriş*. İnsan Yayınları.
- Karimi, H. (2023). *Les femmes musulmanes ne sont-elles pas des femmes ? Hors-d'atteinte*.
- Karlı, N. (2013). İslamofobi'nin Psikolojik Olarak İncelenmesi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13(3), 75-100.
- Karlı, N. (2022). *İslamofobi* (C. İ. Yılmaz, Ed.; 1st ed). Neupress.
- Kayintu, A. (2021). *İslamofobi ve batı edebiyatı*. Çizgi Kitabevi.
- Kertechian, S. K., & Swami, V. (2016). The hijab as a protective factor for body image and disordered eating: A replication in French Muslim women. *Mental Health Religion & Culture*, 19(10), 1056-1068. <https://doi.org/10.1080/13674676.2017.1312322>
- Klein, M. (1997). *Envy And Gratitude And Other Works 1946-1963*.
- Koca, Ş. N. (2021). Fransa'da Türk Diasporası. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 7(1), Article 1.
- Krippendorff, K. (2004). *Content analysis: An introduction to its methodology* (2nd ed). Sage.
- Kurt Sariaslan, F. (2018). *İslamofobi: Batı literatüründe İslam algısı ve İslamofobi* (1. baskı). Onto Yayınevi.
- Küçükcan, T. (2021). *Diaspora Türkleri: Avrupa'da Türk imajı ve islamofobi*. Çizgi Kitabevi.
- L'enseignant qui avait dénoncé une «chasse idéologique», suspendu de Sciences Po Grenoble*. (2021, Aralık 20). Le Figaro. <https://www.lefigaro.fr/actualite-france/klaus-kinzler-l-enseignant-qui-avait-denonce-une-chasse-ideologique-suspendu-de-sciences-po-grenoble-20211220>
- La discrimination dans l'Union européenne: Perceptions, expériences et attitudes* (Eurobaromètre Spécial 296). (2008).
- Le Conseil d'État. (2024, Eylül 27). *Laïcité: L'interdiction du port de tenues de type abaya à l'école est conforme à la loi*. Conseil d'État.

<https://www.conseil-etat.fr/actualites/laicite-l-interdiction-du-port-de-tenues-de-type-abaya-a-l-ecole-est-conforme-a-la-loi>

Lean, N. (2015). *İslamofobi Endüstrisi* (Kolektif, Çev.). Diyanet İşleri Başkanlığı.

Lindemann, A., & Stolz, J. (2022). To speak out or not to speak out? Exploring the reporting of discrimination among Muslims and Jews in Switzerland. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 1-21. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2022.2130199>

Lippman, W. (1998). *Public Opinion* (2. bs). Transaction Publishers.

Lippmann, W. (1922). *Public Opinion*. Harcourt Brace.

Macrae, C., & Bodenhausen, G. (2000). Social Cognition: Thinking Categorically about Others. *Annual review of psychology*, 51, 93-120. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.51.1.93>

Meer, N. (2013). Semantics, scales, and solidarities in the study of antisemitism and Islamophobia. *Ethnic and Racial Studies*, 36(3), 500-515. <https://doi.org/10.1080/01419870.2013.734382>

Mora, N. (2008). *Kendi -Öteki İletişimi ve Etnomerkezcilik*. Selçuk İletişim, 5(2), 206-218. <https://doi.org/10.18094/si.53594>

Muslims in the European Union: Discrimination and Islamophobia (with EUMC). (2006). <https://fra.europa.eu/en/publication/2012/muslims-european-union-discrimination-and-islamophobia>

NESAM. (2022). *Yurt Dışındaki Türk Varlığını Hedef Alan Saldırıları 2021*. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı.

Office fédéral de la statistique. (2020). *Population de nationalité étrangère en Suisse*. <https://www.bfs.admin.ch/bfs/fr/home/statistiken/bevoelkerung/migration-integration/auslaendische-bevoelkerung.html>

Özakkaş, T. (2017). *Bütüncül Psikoterapi* (9. bs). Litera Yayıncılık.

Özcan, E. (2019). *Müslüman Türklerin İslamofobik tecrübeleri üzerine bir araştırma- Almanya DİTİB Löhne örneği* [Yüksek Lisans]. Ankara Üniversitesi.

Payne, B. K. (2001). Prejudice and perception: The role of automatic and controlled processes in misperceiving a weapon. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81, 181-192. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.81.2.181>

- Répartition des étrangers par groupe de nationalités / Insee.* (2020). Institut national de la statistique et des études économiques. https://www.insee.fr/fr/statistiques/2381750#tableau-figure1_radio1
- Richards, G. (2009). *Psychology: The key concepts*. Routledge.
- Saroglou, V., Lamkaddem, B., Van Pachterbeke, M., & Buxant, C. (2009a). Host society's dislike of the Islamic veil: The role of subtle prejudice, values, and religion. *International Journal of Intercultural Relations*, 33(5), 419-428. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2009.02.005>
- Saroglou, V., Lamkaddem, B., Van Pachterbeke, M., & Buxant, C. (2009b). Host society's dislike of the Islamic veil: The role of subtle prejudice, values, and religion. *International Journal of Intercultural Relations*, 33(5), 419-428. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2009.02.005>
- Sevinç, K. (2019). *Batı'da İslamofobi ve psikolojik temelleri*. Emin Yayınları.
- Sidanius, J., & Pratto, F. (1999). *Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and oppression*. Cambridge University Press.
- Spillius, E., & O'Shaughnessy, E. (2011). *Projective Identification: The Fate of a Concept* (1. bs). Routledge. <http://gen.lib.rus.ec/book/index.php?md5=b887ce60f235f5162816cb17c3c3d3af>
- Stolz, J. (2006). Explaining Islamophobia. A test of four Theories Based on the Case of a Swiss City. *Revue Suisse de Sociologie*, 31(3), 547-566.
- Tanrıverdi, A. (2025). *Avrupa'daki Türklerde Ayrımcılık Algısı: Fransa ve İsviçre Örneği [Doktora Tezi]*. Erciyes Üniversitesi
- Türkçapar, M. H. (2018). *Bilişsel Davranışçı Terapi: Temel İlkeler ve Uygulama* (14. bs). Epsilon Yayınevi.
- Ulu, M. (2019). *Sosyal Psikoloji Bağlamında Önyargı ve Din* (1. bs). Çamlıca Yayınları.
- Uluslararası Adalet Divanı: Filistin'deki İsrail yerleşimleri yasa dışı.* (2024, Temmuz 19). BBC News Türkçe. <https://www.bbc.com/turkce/articles/cv2g5p6097po>
- Unequal Treatment: Confronting Racial and Ethnic Disparities in Health Care (with CD)* (s. 12875). (2003). National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/12875>
- Uzun, N. (2012). *Avrupa'da İslamofobi: İngiltere Örneği* (1. basım). Pınar Yayınları.

- Ünal, S. (2018). Irksal Temelli Ayrımcılığın Yeni Görünmez Yüzü: Kültürel Karşılaşmalar ve Mikro-Saldırganlıklar. *International Journal of Social Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(28), 3288-3308. <https://doi.org/10.26450/jshsr.726>
- VandenBos, G. R. (Ed.). (2015). *APA dictionary of psychology* (2. bs). American Psychological Association.
- Von Baeyer, C. L., Sherk, D. L., & Zanna, M. P. (1981). Impression management in the job interview: When the female applicant meets the male (chauvinist) interviewer. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 7, 45-51. <https://doi.org/10.1177/014616728171008>
- Werbner, P. P., & Modood, T. (1996). *Debating Cultural Hybridity: Multi-Cultural Identities and the Politics of Anti-Racism* (Reprinted edition). Zed Books Ltd.
- Yapıcı, A. (2004). *Din Kimlik ve Ön Yargı (Biz ve Onlar)*. Karahan Kitabevi.
- Yapıcı, A., & Yapıcı, F. (2017). Ön Yargı ve Ayrımcılık Bağlamında İslamofobi: Dini-Sosyal Kimlikler Arası İlişkilerde Değişim ve Süreklilik. *İlahiyat Akademi*, 6, 1-25.
- Yel, A. M. (2021). Islamophobia as Cultural Racism: The Case of Islamic Attire in Turkey. *Insight Turkey*, 23(2), 169-190.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (10. bs). Seçkin Yayıncılık.
- Yurtdışında Yaşayan Türk Vatandaşları*. (2021). T.C. Dışişleri Bakanlığı. https://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_tr.mfa.

PERCEPTIONS OF DISCRIMINATION AMONG TURKISH CITIZENS LIVING IN EUROPE: A CASE STUDY IN SWITZERLAND AND FRANCE

 Abdullah TANRIVERDİ^a

 Mustafa ULU^b

Extended Abstract

This study addresses the fundamental problem of the discrimination perceptions of Turkish-origin people living in Switzerland and France and their relationship with religion. To examine this problem, the sample was selected from France, which is stated to have prominent discriminatory attitudes among Western European countries, and Switzerland, which is said to have a more democratic social structure, to make a comparison. In this context, the effects of the religious affiliation and origin identities of the people in question on their perceptions of discrimination are investigated. A comparison is made between the perceptions of immigrants living in the two countries.

In this context, research and observation activities were carried out in Switzerland for 1 year with the support of TÜBİTAK. Since the study aimed to reach richer content by conducting in-depth interviews, qualitative research methods and phenomenological research design were used. To get richer data content aligned with the research objectives, maximum diversity sampling, snowball/chain sampling strategies, and sub-strategies of the purposeful sampling method were used.

Semi-structured interview forms were used to collect data in the study. In this context, interviews were conducted with selected individuals in line with the sampling strategies determined in the study. Interviews were continued until the necessary data richness was considered to be provided. The interviewees were informed that they would be recorded with a voice recorder and that their identities would not be disclosed in any way. They

^a Corresponding Author, Res. Asst., Erciyes University, tanriverdi@erciyes.edu.tr

^b Prof., Erciyes University, mustafaulu@erciyes.edu.tr

were requested to review the interview form before the interview. Anonymous names were given to the interviewees to protect confidentiality. In this context, interviews were conducted with 55 individuals from different social strata, 30 of whom were from France (17 men, 13 women) and 25 from Switzerland (17 men, 8 women). The obtained data was coded using the MAXQDA 24 package program, and content analysis was performed. As a result, it was understood that almost all of the interviewees had a perception of discrimination. The perceptions in question are discussed regarding business life, neighbor and friendship relations, education, and media.

As the interviewees put it, a distinct experience of discrimination can be evident, especially regarding living and working conditions and wages. At this point, in addition to the problems of finding a house and a job due to being a foreigner, a disadvantageous situation can also arise in terms of working conditions and wages in the jobs found.

In terms of relationships, while better dialogue is established with some neighbors, the opposite may be true with others. At this point, it is impossible to talk about uniformity among neighbors of French or Swiss origin or different people living there. According to the interviewees, people with lower income levels may exhibit prejudiced attitudes towards foreigners for various reasons, such as jealousy and anger.

There is an intense sense of discrimination among the participants regarding education. They state that they are directed to jobs where they can work as less qualified personnel because they are foreigners. It is understood that even though they are at a much higher level of success, their teachers see them as unsuccessful and that it is inappropriate for them to receive higher education. In addition, it is stated that local students with lower academic success than them are approached more constructively and are encouraged to continue their education in different areas of higher education. A significant number of the interviewees reveal that their Muslim identity is effective in their encountering reactions such as exclusion and separation.

The populist and manipulative approach of the media can find a place to show itself, especially when it comes to Islam and Muslims. Almost all of the interviewees agree on this issue. In news about Muslims, a generally condescending attitude can be seen. It is stated that the views of people who do not know Muslims directly about Islam and its believers are usually shaped by the media. In the picture drawn about Muslims and their beliefs, it is mentioned that a society that is “inconsiderate, aggressive, pro-violence, oppresses women and opposes freedoms” is depicted. It is indicated that

some practices, especially worship and headscarves, are shown as problematic situations. In this sense, according to some participants, with the activation of some historical stereotypes, feelings such as fear, anger, and hatred can be directed toward Muslims.

As a result, discrimination is observed in both countries, but it is understood that France has a more negative experience. In this regard, prejudices towards religious identity first and ethnic identity second have strong effects.

Keywords: Psychology of Religion, Discrimination, Prejudice, Europe, Turk.

Peer-review: External, Independent.

Acknowledgements:

-

Declarations:

1. Statement of Originality:

This work has been derived from a dissertation entitled “*Perceptions of Discrimination Among Turkish Citizens Living in Europe: A Case Study in Switzerland and France*”.

2. Author Contributions:

Concept: AT-MU; **Conceptualization:** AT-MU; **Literature Search:** AT; **Data Collection:** AT; **Data Processing:** AT; **Analysis:** AT-MU; **Writing – original draft:** AT; **Writing – review & editing:** AT-MU.

3. Ethics approval:

Ethics Committee Approval for this study was obtained with the decision of Erciyes University Social and Human Sciences Ethics Committee dated 2.22.2022 and numbered 2022/53.

4. Funding/Support:

This work has been supported by TUBITAK under project 2214A. Project No: 1059B142201180

5. Competing interests:

The authors declare no competing interests.

